

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Bc. Anna Syslová

*„My Zbyněk, z Boží milosti arcibiskup
pražský, stolice svaté apoštolské legát, jeho
milosti římského císaře rada nejvyšší,
mistr křižovníků s červenou hvězdou...“*

**Aneb život pražského arcibiskupa doby
rudolfinské**

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Praha 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 30. 4. 2022

Anna Syslová

Bibliografická citace

„*My Zbyněk, z Boží milosti arcibiskup pražský, stolice svaté apoštolské legát, jeho milosti římského císaře rada nejvyšší, mistr křižovníků s červenou hvězdou...*“ Aneb život pražského arcibiskupa doby rudolfinské. [rukopis] : diplomová práce / Anna Syslová; vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc. -- Praha, 2022. -- 110 s.

Anotace

Tématem práce „*My Zbyněk, z Boží milosti arcibiskup pražský, stolice svaté apoštolské legát, jeho milosti římského císaře rada nejvyšší, mistr křižovníků s červenou hvězdou...*“ Aneb život pražského arcibiskupa doby rudolfinské bude život desátého pražského arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé a Lipé, jehož episkopát ohraničují roky 1592 až 1606. Arcibiskup Zbyněk Berka pocházel z rodu staročeského rodu Ronovců, z katolicky orientované větve Berků z Dubé a Lipé, a na svatovojtěšském stolci seděl v pohnutých letech – ve druhé polovině vlády císaře Rudolfa II. Během svého episkopátu tak zažil střídající se sílící vládu nekatolíků s politickým obratem spojeným se vzestupem nové generace katolicky odchovaných pánů na konci 90. let 16. století. Sám Zbyněk byl horlivým zastáncem rekatolizačního programu, v rámci kterého mimo jiné roku 1605 do Prahy svolal diecézní synodu, která představovala reakci na reformy tridentského koncilu a jejich zavádění na našem území. Ještě téhož roku sepsal dílo Synodus archidioecisana Pragensis reflektující synodní ustanovení. Práce se bude snažit o reflektování české konfesní problematiky spojené s fungováním znovu obsazeného pražského arcibiskupství jakožto jednoho z vůdčích nástrojů rekatolizačního programu a především osobním arcibiskupovým plánem pro postup proti nekatolíkům. Jako jeden z cílů si práce klade nahlédnutí do arcibiskupova každodenního života a osobnosti, zmapování a přiblížení jeho životních osudů, kariéry a působení v arcibiskupském úřadu. Hlavní část práce bude tvořit doba Zbyňkova episkopátu zaměřená na jeho kroky coby nejvyššího českého duchovního, ale i jako vlivného preláta střeoevropského rozměru.

Klíčová slova

Arcibiskup pražský, Zbyněk Berka z Dubé a Lipé, Rudolf II., Rekatolizace, Tridentský koncil, Pražská diecézní synoda, Synodus archidioecisana Pragensis, Rod Ronovců, Ladislav Berka z Dubé a Lipé, Kníže František kardinál z Dietrichštejna, Arcibiskupský palác

Abstract

The topic of the work *"We Zbyněk, by the Grace of God Archbishop of Prague, Legate of the Holy Apostolic See, Supreme Council of His Grace the Roman Emperor, Master of the Crusaders with the Red Star..."* Or, the Life of the Archbishop of Prague in the Rudolphine Period will be the life of the tenth Archbishop of Prague, Zbyněk Berka of Dubá and Lipá, whose episcopate is bordered by the years 1592 to 1606. Archbishop Zbyněk Berka came from the birth of the Old Bohemian Ronovec family, from a Catholic-oriented one branches of the Berk of Dubá and Lipá and sat on the throne of St. Adalbert in agony years - in the second half of the reign of Emperor Rudolf II. During his episcopate thus he experienced an alternating growing government of non-Catholics with a political turnaround associated with the rise of a new generation of Catholic-bred lords in the late 90's. century. Zbyněk himself was an ardent supporter of the recatholic p16th program, within which, among other things, in 1605 he convened a diocesan synod in Prague, which represented a response to the reforms of the Council of Trent and their implementation on our territory. In the same year he wrote the work *Synodus archidioecesana Pragensis* reflecting synodal provisions. The work will try to reflect on the Czech confessional issues associated with the functioning of the reoccupied Prague the archbishopric as one of the leading tools of the recatholicisation program and especially the personal archbishop's plan for action against non-Catholics. Like one of the aims of the work is to gain insight into the archbishop's daily life and personality, mapping and approaching his life destinies, career and activities in the archbishop's office. The main part of the work will be the time of Zbyněk's episcopate focused on his steps as the highest Czech clergyman, but also as an influential prelate of the Central European dimension.

Keywords

Archbishop of Prague Zbyněk Berka from Dubá and Lipá, Rudolf II., Re-Catholicization, Council of Trent, Prague Diocesan Synod, *Synodus archidioecesana Pragensis*, The Ron family, Ladislav Berka from Dubá and Lipá, Prince Francis Cardinal of Dietrichstein, Archbishop's Palace

Počet znaků (včetně mezer): 219 042

Poděkování

Chci poděkovat svému vedoucímu Prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi DrSc. za ochotné a vstřícné vedení práce a za cenné rady, kterými přispěl k jejímu vzniku. Poděkování chci také vyjádřit PhDr. Janu Zdichyncovi, Ph.D. za věcné připomínky, ochotu a pomoc při psaní této práce, které si velmi cením. Dále chci poděkovat rodině za podporu a všestrannou pomoc.

Obsah

Úvod.....	9
1. Dosavadní výzkum, literární a metodologická východiska	11
1.1. Historiografie 19. století ve vztahu k pražskému arcibiskupství	11
1.1.2. Díla sekundární literatury	13
1.2. Historiografie 20. a 21. století.....	14
1.2.1. Díla sekundární literatury	15
1.3. Nastínění pramenné základny diplomové práce	15
1.4. Aktuální stav bádání a metodologická východiska.....	16
2. Slovo úvodem, aneb náboženská situace střední Evropy a českých zemí v 16. stol. .	18
2.1. Absolutismus Ferdinanda I.	19
2.2. Umírněnost Maxmiliána II.	22
2.3. Katolický „protiútok“ za vlády Rudolfa II.	24
3. Život šlechtice Zbyňka Berky z Dubé a Lipé (1551–1592).....	27
3.1. Genealogická větev Berků z Dubé	27
3.2. Rodina Zbyňka Berky z Dubé a Lipé.....	29
3.2.1. Sourozenci arcibiskupa Zbyňka Berky	30
3.2.1. Václav Berka z Dubé a Lipé.....	31
3.2.2. Ladislav Berka z Dubé a Lipé	33
4. Život duchovního Zbyňka Berky z Dubé a Lipé (1574–1592).....	36
4.1. Studia a kariéra – zisk kanonikátů, před arcibiskupské působení	36
4.1.1. Olomoucké působení	38
4.1.2. Domácí i zahraniční věhlas	41
4.1.3. Proboštem litoměřickým	43
5. Arcibiskupská volba roku 1592 a její úskalí.....	47
5.1. Úmrtí pražského arcibiskupa Martina Medka z Mohelnice a kandidáti na jeho místo.....	47

5.2. Vyhrocené okolnosti volby v posledních měsících roku 1592	51
5.3. Postulace nového velmistra rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou	52
6. První kroky v čele katolické církve v Čechách.....	54
6.1. Osobnost nového arcibiskupa a jeho vztahy s papežským nunciem Cesarem Specianim.....	54
6.2. Nástup rekatolizačního úsilí.....	55
6.2.1. Formula promissionis	55
6.2.2. Berkův plán proti nekatolíkům.....	58
6.3. Arcibiskupská intervence v dolní konsistoři.....	59
7. Berkovy zásahy do konfesijních poměrů českých měst	62
7.1. Rekatolizační postup a zásahy proti nekatolickým predikantům v roce 1593....	63
7.2. Zbyňkova rekatolizační činnost mezi léty 1594–1599.....	64
7.3. Zbyňkova rekatolizace po roce 1600 a střety s vlivnými aristokraty obojího vyznání.....	66
8. Arcibiskup Zbyněk Berka ve vztahu k české aristokracii.....	68
8.1. Osmanské nebezpečí a jeho propojení s pražským arcibiskupstvím	68
8.1.1. Polní maršálek Václav Berka z Dubé.....	69
8.1.2. Tažení proti Turkům.....	70
8.2. Zbyňkova (ne)oblíba u české aristokracie.....	71
8.2.1. Příkladem, aneb vztahy s Petrem Vokem.....	71
8.2.2. Otázka sňatků a dispenzů	72
8.2.2.1. Spor o nářek cti	72
8.2.2.2. Sněm roku 1602	75
9. Další nástroje rekatolizace	77
9.1. Uvedení kapucínského řádu do Čech.....	77
9.2. Zavádění ustanovení tridentského koncilu aneb synoda 1605.....	79
9.2.1. Synodus a některá jeho ustanovení.....	80
10. Životní situace a konec života pražského arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé	86

10.1. Finanční situace pražského arcibiskupa a jeho instituce.....	86
10.2. Smrt Zbyňka Berky z Dubé.....	88
11. Shrnutí a zhodnocení Berkova úřadování.....	89
Závěr	92
Seznam použitých zkratk	94
Seznam literatury	95
Seznam pramenů.....	101
Seznam archivní pramenů.....	103
Seznam příloh	104
Obrazová příloha.....	105

Úvod

Rodem Berků z Dubé, jednou z větví Ronovců patřící k nejstarším českým rodům, jsem se zabývala už ve své bakalářské práci. V první části jsem se věnovala jeho původu, bájným vznikem popsaným ve středověkých i raně novověkých kronikách a jeho prvními doložitelnými příslušníky. Druhá (hlavní) část se věnovala šlechtě v době pohusitské a jagellonské. Byla zaměřena na genealogii rodu Berků z Dubé s užším zaměřením na jeho členy v 16. století, na jejich državy, majetky a působení v zemských i dvorských úřadech. Vzhledem k velkému počtu větví rodu působících v Čechách i na Moravě a zastávání nejvyšších úřadů jejich členy, kteří nejednou významně zasáhli do chodu českých dějin jsem se rozhodla pro pokračování ve zkoumání tohoto rodu i v práci diplomové. Dalším z důvodů tohoto zaměření práce také je, že jim dodnes nebyla věnována ucelená publikace a rozsáhlejší bádání jako např. u Rožmberků nebo Pernštejnů a podobně.

Pro tuto práci jsem zvolila užší téma než v práci předešlé a to na jediného příslušníka, pražského arcibiskupa, Zbyňka Berku z Dubé a Lipé (1551–1606). V práci chci upozornit na význam tohoto aristokrata, který byl jednou z vůdčích opor katolického náboženství v konfesně nejednotných Čechách, jelikož tato nelehká a nestálá doba měla zásadní vliv na jeho episkopát ohraničený roky 1592–1606, během něž se tak zaměřoval především na pozvolný rekatolizační proces.

Diplomová práce začíná obšírnějším úvodem, po vhladu do historiografie a metodologických východisek je shrnut historicko-náboženský kontext počínající středoevropskou reformační vlnou v počátcích 16. století, která měla zásadní vliv na následující události. Tato úvodní část se dále zabývá náboženskou situací a jejími proměnami v českých zemích za vlády Ferdinanda I., Maxmiliána II. a končí situací za vlády Rudolfa II., tedy současností arcibiskupa Zbyňka Berky.

Zbytek práce je rozdělen na dvě pomyslné části. První (kratší) se věnuje době Zbyňkových studií u českých jezuitů i na zahraničních univerzitách, kde získal prestižní duchovní vzdělání. Následně je shrnuto Zbyňkovo další působení před usednutím na arcibiskupský stolec, které začíná kněžským svěcením roku 1574 a následným jmenováním vyšehradským proboštem. Práce dále popisuje jeho působení v olomoucké kapitule, v probošství v Litoměřicích, Altöttingenu i v bavorském Řezně, kde se navíc dočasně stal biskupským administrátorem.

Těžištěm práce je její druhá část, která začíná roky 1590 a 1592 – úmrtím arcibiskupa Martina Medka a dva roky dlouhou sedisvakancí svatovojtěšského stolce, která je

ukončena Zbyňkovým slavnostním jmenováním a uvedením v arcibiskupský úřad. V této části je pojednáno o záležitostech, které měla na stole arcibiskupská kancelář a kterými se tak Zbyněk takřka denně zabýval. Zde je vycházeno především z korespondence reflektující jeho zákroky v českých městech a vesnicích proti nekatolickým predikantům i proti zavádění novot ve víře ve spolupráci s papežskými nuncií (především s Cesarem Specianim) a s císařem Rudolfem II. Dále práce pojednává o situaci v dolní konsistoři, o spolupráci pražského arcibiskupství s náboženskými řády, o Zbyňkových vztazích s českou šlechtou a s tím spojenou otázkou papežských dispenzů a sňatků, o turecké otázce a o svolané synodě na září 1605, která je pod Zbyňkovou taktovkou první oficiální reakcí na ustanovení tridentského koncilu.

Cílem práce je ukázat, jaké záležitosti měla na starosti arcibiskupská kancelář na přelomu 16. a 17. století a jak se od toho odvíjel život pražského arcibiskupa. Mimo jiné se snaží zrcadlit každodennost aristokrata – duchovního raného novověku na pražském císařském dvoře, jeho povinnosti a starosti i osobní (někdy příliš radikální či pragmatické) úsudky. Práce chce také vyzdvihnout a poukázat na postavu Zbyňka Berky, který ve srovnání s jinými arcibiskupy zůstal do jisté míry obecnému podvědomí skryt.

1. Dosavadní výzkum, literární a metodologická východiska

1.1. Historiografie 19. století ve vztahu k pražskému arcibiskupství

Počátky české vědecké historiografie 19. století ovlivněné národním, pozitivistickým a později i vědeckým cítěním představují základní prvky dosavadního výzkumu o činnosti znovuobsazeného pražského arcibiskupství, přičemž klíčový rámec této problematiky vymezují díla spíše obecnějšího charakteru s přesahem do českých církevních dějin.¹ Příkladem může být poslední svazek Tomkova dvanáctidílného *Dějepis města Prahy*² nebo *Život církevní v Čechách*³ od Zikmunda Wintera. Obě zmíněné publikace vznikají již za působení určitého vlivu pozitivismu, který se do české historiografie dostává ve 2. polovině 19. století na základě kterého je upozaděno silné nacionalistické vnímání – ač literatura stále do určité míry slouží národním či politickým zájmům. Zmíněné publikace spíše „meziřádky“, nesouhrnně a v souvislostech s dobovými událostmi vypovídají o funkci zchudlého pražského arcibiskupství, jeho čelních představitelích, majetcích, vztazích s předními postavami své doby i o jejich zásazích do české či evropské politiky. Přestože historiografie 19. století je pokládána za lehce zidealizovanou a nepředstavuje tak nejkritičtější pohled na české dějiny, i tak poskytované informace k pražskému arcibiskupství bývají relevantními výpověďmi o jeho tehdejšímu fungování i životě jeho představitelů, pražských arcibiskupů. Ku příkladu Zikmund Winter často cituje kromě vydané literatury i z dobových pramenů⁴ (čerpá např. přímo z archiválií pražského arcibiskupství, paměti Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka,⁵ knih sirotčích i útrpných atd).

Ucelenější pohled na české církevní dějiny raného novověku představují knihy sepsané knězem, kanovníkem Svatovítské kapituly, profesorem církevního práva a fundamentální teologie v jedné osobě, Klementem Borovým. Především Borového *Dějiny diecése pražské*⁶ publikované roku 1874 představují ucelený pohled na pražskou

¹ Více KUTNAR, František; MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. vyd. Praha: NLN, 1997.

² TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. V Praze: V kommissi u Františka Řivnáče, 1901.

³ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*. Svazek první. V Praze: Nákladem České akademie věd Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895.

⁴ Bráno v kontextu s tématem práce a zaměřením se na dobu rudolfinskou.

⁵ *Zápisky Viléma Slavaty z let 1601–1603*. Příprava vydání Antonín Rezek. Praha: Královská česká společnost nauk, 1887.

⁶ BOROVÝ, Klement. *Dějiny diecése pražské. Národní dům český v Římě*. Praha: Dědictví Svatojánské, 1874.

diecési od počátku křesťanství v Čechách až po její postavení v 19. století. Publikace se zkratkovitě věnuje každému ze třiceti pražských biskupů i všem dvaceti devíti pražským arcibiskupům. Jednotlivé medailonky jsou prokládány náboženskou situací v daném století, situací řeholních řádů, náboženských bratrstev působících v Čechách i zakládáním nových českých diecézí. Kromě tohoto přehledu českých církevních dějin se Klement Borový věnoval důkladněji (v samostatných publikacích) prvním dvěma pražským arcibiskupům po znovuobsazení svatovojtěžského stolce v roce 1561 – Antonínovi Brusovi z Mohelnice⁷ a Martinovi Medkovi z Mohelnice.⁸ Tyto historicko-kritické životopisy⁹ obou arcibiskupů jsou badatelsky jiné, propracovanější, kriticky zaměřené a mnohem více prohloubeny a dodnes představují velmi hodnotné dílo v potridentském výzkumu pražské arcidiecése, které se vzdaluje od typického nahlížení na psaní dějin v té době. Životopisy vznikají po polovině 19. století, kdy se v české historiografii začínají vyvíjet již nastíněné myšlenky pozitivismu zdůrazňující systematickou práci s prameny oproti používanější fabulaci, nacionálnímu citění a romantické intuici.¹⁰ Význam těchto životopisů spočívá mimo jiné v tom, že se staly jedním ze základních kamenů pro budoucí výzkum kriticko-historického rázu a odstartovaly publikování tohoto typu literatury, s jejímž publikováním pomohl spolek Dědictví sv. Prokopa¹¹ založený roku 1861. Borový tak v kooperaci s Dědictvím zakládá nový odbor historické teologie, která klade důraz na kritické posuzování. Životopisy představují mimo jiné jedny ze základních vzorů pro tuto diplomovou práci, neboť doposud sepsané texty o arcibiskupovi Zbyňkovi Berkovi z Dubé a Lipé se omezují pouze na dílčí etapy jeho života, jak bude uvedeno dále, a kompletní životopis jeho více než zajímavých životních osudů (v rozsahu jako např. právě životopisy jeho dvou předchůdců) na své sepsání stále čeká. Zbyňkova postava byla zastíněna primárně zájmem o Antonína Brusa, kterému je věnováno největší množství literatury pro tuto dobu v kontextu českých církevních dějin,

⁷ BOROVI, Klement. *Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský*. Praha: Nákladem Dědictví svatého Prokopa, tiskem kn. arcib. knihtiskárny za Rohlička a Sieverse, 1873.

⁸ BOROVI, Klement. *Martin Medek, arcibiskup pražský*. Praha: Dědictví svatého Prokopa, 1877.

⁹ Kromě již zmíněných životopisů pražských arcibiskupů sepsal Borový i životopis Bedřicha kardinála Schwarzenberga, který seděl na svatovojtěžském stolci v době Klementa Borového. BOROVI, Klement. *Bedřich kníže ze Švarcenberku, kardinál pražský*. Praha: Katolický spolek tiskový, 1875.

¹⁰ Tyto vlivy ovlivnily např. i Palackého žáka V. V. Tomka a tvoří tak hlavní rozdíl jejich děl. Více k českému vývoji historiografie 19. stolí viz KUTNAR, František; MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*.

¹¹ Dědictví sv. Prokopa od svého vzniku vydávalo kromě kriticko-historických životopisů řadu jiných důležitých spisů. Spolek byl oficiálně schválen církví a k jeho činnosti finančně přispěla také pražská teologická fakulta. Starosty spolku byli Karel Alois Vinařický, Václav Štulc a Klement Borový.

především díky jeho úloze (a zásluze) při znovuobsazení pražské arcidiecéze na koncilu tridentském a následné činnosti. Mimo Klementa Borového se na události především 50. a 60. let 16. století detailně zaměřuje např. dílo Anny Skýbové a Františka Kavky *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepce habsburské rekatolizace Čech*.¹²

1.1.2. Díla sekundární literatury

Poněkud stručnější vhled do dějin pražské arcidiecéze zprostředkovávají díla sekundární literatury. Jedním z nich jsou např. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*¹³ sepsané na konci 19. století Augustem Sedláčkem. Tyto patnáctisvazkové publikace podávající spíše útržkovité, ač cenné a hodnotné informace v kontextu vlastnictví a osudů českých hradů, zámků a tvrzí. Z téže doby pocházející *Ottův slovník naučný*¹⁴ podává ucelenější obraz informací o správě pražské arcidiecéze včetně osoby arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé a Lipé, ke kterému podává širší rámec informací. Kromě arcibiskupovy postavy poskytuje *naučný slovník* i důležité genealogické informace o rodu Berků z Dubé, jejich rozrodu z rodu Ronovců a následných jednotlivých větvích vedoucí až k rodičům Zbyňka Berky, Zdeňkovi Berkovi z Dubé a na Rychtemburce a Kateřině Haugvicové z Biskupic. Po genealogické stránce se toto dílo stalo základem budoucích šlechtických genealogií, jedná se např. o dílo Jana Urbana o rodu Lichtenburků¹⁵ (jedné z větví rodu Ronovců), ze kterého tato práce na svém začátku také vychází. Doplnění a osvětlení nejasných rodových spojení podle *Ottova slovníku naučného* pomáhá doplňovat již moderně sepsaná genealogie jiných rodů, konkrétně Lobkoviců,¹⁶ se kterým byli Berkové z Dubé spřízněni několika sňatky a která pomohla osvětlit např. manželský svazek Zbyňkovy sestry Johany Berkové z Dubé a Ladislava II. Popela z Lobkovic.¹⁷

¹² KAVKA, František. SKÝBOVÁ, Anna. *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepce habsburské rekatolizace Čech*. Praha: Universita Karlova, 1969.

¹³ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díly I.–XV. V Praze: Tiskem a nákladem knihtiskárny Františka Šimáčka, nakl. Šolc a Šimáček, 1882–1927. (Pro tuto práci klíčový především díl první: SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl první: Chrudimsko. V Praze: Tiskem a nákladem knihtiskárny Františka Šimáčka, 1882.)

¹⁴ Především díl: *Ottův slovník naučný*. III. díl: B–Bianchi. Praha: J. Otto, 1890.

¹⁵ URBAN, Jan. *Lichtenburkové : vzestupy a pády jednoho panského rodu*. 1. vydání. Praha: NLN, 2003.

¹⁶ MŽYKOVÁ, Marie. MAŠEK, Petr. KASÍK, Stanislav. *Lobkovicové. Dějiny a genealogie rodu*. České Budějovice, Veduta, Historia Nobilium, 2002.

¹⁷ MAREK, Pavel, ed. *Svědectví o ztrátě starého světa. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století. Řada B, svazek I. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicé z Pernštejna*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005.

1.2. Historiografie 20. a 21. století

Ačkoli základní literaturu pro tuto práci tvoří již zmíněná díla, významnou (doplňující) roli mají i texty sepsané ve stoletím následujícím. Literatura z přelomu století bývá ovlivněna formujícím se konceptem historického materialismu,¹⁸ který v této práci zastávají články a drobnější studie publikované v českých vědeckých časopisech jako je např. *Český lid*¹⁹ nebo *Český časopis historický*.²⁰

Z novějších děl vznikajících na počátku druhé poloviny minulého století čpí ovlivnění marxistickou historiografií založené na historickém materialismu, z jejíhož vlivu se české historické práce částečně vymanily v 60. letech. Tou dobou se odkazy na marxistickou koncepci začaly stávat jen povinným veřejným projevem a v publikované literatuře dominovalo znatelné tematické a interpretační uvolnění.²¹ Z této doby 50. a 60. let se práce opírá především o text Václava Bartůňka,²² který se věnoval životu Zbyňka Berky z Dubé v období kdy působil jako litoměřický probošt a přináší jeden z prvních cenných vhledů do jeho osobnějšího života.

Z novější literatury s církevním zaměřením z konce 20. století mapují (nejen) dobu konfesionalizace např. díla Václava Medka,²³ Jaroslava Kadlece,²⁴ Zdeňky Hledíkové a Jaroslava V. Polcla.²⁵ Ani tato díla ale občas nepopřou svou dobu vzniku a osobní zaměření jejich autorů.

Naopak díla prvních desetiletí 21. století jsou veskrze neutrální, snaží se předkládat dějiny bez citového zabarvení a protěžování jedné strany víry či národa. Jmenujme zde dva příklady za všechny – VII. díl *Velkých dějin zemí Koruny české* sepsán Petrem

¹⁸ SOMMER, Vítězslav. *Marxismus a historiografie*. In: ČECHUROVÁ, Jana; RANDÁK, Jan, a kol. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: NLN; Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2014. s. 155.

¹⁹ ZÍBRT, Čeněk. *Synoda r. 1605 proti pověrám*. In: ČL, vol. 26, no. 5. Czech academy of sciences, 1926.

²⁰ MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. ČČH, č. 37. V Praze: Bursík a Kohout, 1931.

²¹ SOMMER, Vítězslav. *Marxismus a historiografie*. In: ČECHUROVÁ; RANDÁK a kol. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. s. 158–159.

²² BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. In: *900 let litoměřické kapituly*. Praha: Česká katolická charita, 1959.

²³ MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha: Česká katolická charita, 1982.

²⁴ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: Zvon, 1991.

²⁵ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. POLC, Jaroslav V. *Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*. Praha: Zvon, 1994.

Vorlem,²⁶ nebo raně novověké církevní dějiny Jiřího Mikulce,²⁷ které poskytly jednu ze základních konstrukcí pozadí této práce.

1.2.1. Díla sekundární literatury

Další oddíl sekundární literatury tvoří díla ne církevního, nýbrž šlechtického zaměření. Jedná se např. o díla Josefa Janáčka²⁸ pojednávající o Rudolfovi II. a jeho době, hojně publikace osvětlující život šlechty raného novověku a nahlížení na něj z různých úhlů a pomocí různých faktorů od autorů Petra Mati,²⁹ Jiřího Juroka,³⁰ Jaroslava Pánka,³¹ Pavla Krále, Václava Bůžka...³²

1.3. Nastínění pramenné základny diplomové práce

Kromě již zpracované literatury poskytují bohatý zdroj informací editované i needitované prameny. Kromě již zmíněných editovaných pramenů tvoří důležitou část souhrnné vydání zápisů ze sněmů zemských.³³

Pro tuto práci jsou pak klíčovými především pražské archivy – primárně Archiv pražského arcibiskupství ukrývající mimo jiné Zbyňkovu arcibiskupskou korespondenci z let 1592–1606. Jiné závěry práce mohou poskytnout městské archivy spojené s jeho působením, jako je např. archiv křížovníků s červenou hvězdou, archiv olomouckého biskupství nebo archiv litoměřický...

²⁶ VOREL, Petr. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek VII. 1526–1618. Praha, Litomyšl: Paseka, 2005.

²⁷ MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha: Historický ústav, 2013.

²⁸ JANÁČEK, Josef. *Rudolf II. a jeho doba*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1987.

²⁹ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha: NLN, 2004.

³⁰ JUROK, Jiří. *Česká šlechta a feudalismus ve středověku a raném novověku*. Nový Jičín, 2000.

³¹ PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*. Praha: Panorama, 1989.

³² BŮŽEK, Václav a kol. *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha: NLN, 2010. nebo BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002. Edice s Pavlem Králem: BŮŽEK, Václav. KRÁL, Pavel, ed. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. a BŮŽEK, Václav. KRÁL, Pavel, ed. *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. České Budějovice, 2006.

³³ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VII. 1586–1591*. V Praze: Nákladem Výboru zemského Království českého, 1891. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII. 1592–1594*. V Praze: Nákladem Výboru zemského Království českého, 1895. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX. 1595–1599*. V Praze: V Praze: Nákladem Výboru zemského Království českého, 1897. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. X. 1600–1602*. V Praze: V Praze: Nákladem Výboru zemského Království českého, 1900.

1.4. Aktuální stav bádání a metodologická východiska

Jak již bylo nastíněno, vzhled do arcibiskupova soukromého života a na jeho osobnost je dosud tématem ne moc probádaným. Kromě již zmíněného krátkého medailonku u Klementa Borového nemá Zbyněk Berka takřka žádnou literaturu, která by byla věnovaná čistě jeho osobě. Světlé výjimky tvoří články Václava Bartůňka, Antonína Podlahy, Jana Sedláka a Čenka Zíbrta. Informacemi nejobsáhlejším z nich je již zmíněný Bartůňkův článek *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*³⁴ z roku 1959 podávající ucelený obraz o Zbyňkově působení před získáním arcibiskupského úřadu (především se zaměřením na dobu působení jako litoměřický probošt) a okolnostech i těžkostech jeho uvedení na pražský svatovojtěšský stolec. Následná léta Zbyňkova působení mapuje na základě archivních konceptů Zbyňkovy korespondence historik, generální vikář pražské diecéze a od roku 1920 pomocný pražský biskup Antonín Podlaha. Ve svém článku *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*³⁵ se Podlaha zaměřuje především na arcibiskupovu korespondenci s císařskou kanceláří z let 1593–1597, hlavně na listy psané Zbyňkem císaři související s potíráním nekatolických vyznání a boje proti zavádění novot ve víře. Zbývající dva autoři se zabývají Zbyňkovou osobou na sklonku jeho života – rokem 1605, kdy svolal pražskou diecézní synodu reagující na ustanovení tridentského koncilu a zavádějící jeho reformy v českém Království.³⁶ Ustanovení podle synody měla být Zbyňkem Berkou (či na jeho popud) sepsána ještě roku 1605 jako *Synodus archidioecisana Pragensis, habita ab illustriss.*³⁷ Článek kněze a historika Jana Sedláka pojednává o výběru z jeho synodních ustanovení,³⁸ Zíbrtův článek se omezuje na ustanovení vztahující se proti pověrám.³⁹

Metodologická východiska této práce hledá v biografickém žánru, jehož inspirací jsou již zmiňované historicko-kritické životopisy arcibiskupů Antonína Brusa a Martina Medka z Mohelnice od Klementa Borového. Kromě biografie je jedním ze základních

³⁴ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*.

³⁵ PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. In: SHK. Ročník VI. Číslo I. 1905.

³⁶ V markrabství Moravském proběhlo formální přijetí usnesení tridentského koncilu již roku 1591, kdy tehdejší olomoucký biskup Stanislav Pavlovský svolal olomouckou diecézní synodu.

³⁷ BERKA Z DUBÉ A LIPÉ, Zbyněk. *Synodus Archi-Dioecisana Pragensis: habita ab Illustrissimo & Reverendissimo Domino Domino Sbigneo Berka Dei et Apostolice Sedis Gratia Aarchi-episcopo Pragensi, et Principe, Legato nato &c.* Pragae: Typis Nigranianis, 1605.

³⁸ SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. In: ČDK, č. 10. Praha: Rohlíček a Sievers, 1890.

³⁹ ZÍBRT, Čeněk. *Synoda r. 1605 proti pověrám*.

prvků práce nazírání na arcibiskupův život pod drobnohledem mikrohistorie a dějin každodennosti člověka – šlechtice na přelomu 16. a 17. století. Zde představuje základní pilíř *Deník Adama ml. z Valdštejna* editován roku 1997 Marií Koldinskou a Petrem Maťou⁴⁰ i již zmíněné publikace věnující se životu české šlechty v období raného novověku.

⁴⁰ KOLDINSKÁ ŠEDIVÁ, Marie. MAŤA, Petr, ed. *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602–1633)*. Praha: Argo, 1997.

2. Slovo úvodem, aneb náboženská situace střední Evropy a českých zemí v 16. století

16. století je na poli světských událostí dobou vyostřování konfliktů mezi panovnickou a stavovskou mocí, dobou politického boje mezi panovnickým absolutismem a stavovským státem i dobou permanentního strachu a ohrožení z východu sílící tureckou armádou.⁴¹ V evropském měřítku, co se církevních dějin týče, je to století nestálosti, chaosu a určité lhostejnosti katolické církve k vnitřním i vnějším rozporům – především v jeho v první polovině. Následkem tohoto úpadku jsou reformační vlny spojené se vznikem nových protestantských církví a sekt i snaha o obrodu katolické církve zvenčí, které se tak namísto laxních duchovních chopí obyčejní lidé. Základním mezníkem této doby se tak stává vystoupení německého katolického kněze a profesora teologie na univerzitě ve Wittenbergu Martina Luthera.⁴² Jeho teze měly formu běžných univerzitních disputací, ale díky knihtisku (a Lutherově překladu Starého zákona do dobové němčiny roku 1522) dochází k rychlému šíření jeho myšlenek do různých koutů Evropy,⁴³ což spouští vlny reformátorských myšlenek.⁴⁴

I přes značné neshody v učení Lutherově a českých nekatolíků pronikla německá reformace do Zemí Koruny české⁴⁵ ve všech svých hlavních formách a dopomohla tak k dovršení jejich náboženské nejednotnosti⁴⁶ – pro následný vývoj je důležité, že se tento

⁴¹ V září a říjnu roku 1529 se Turci poprvé dostávají až k Vídni a marně se snaží o její dobytí.

⁴² Lutherovo vystoupení roku 1517 je především reakcí na hlásání odpustků odsouhlasených samotným papežem Lvem X. Svými tezemi se snaží o vyvrácení chybně hláсанé nauky, neboť odpustky měly znamenat odpuštění trestů za hříchy, ne odpuštění hříchů samotných, jak toho zneužívali mnozí duchovní. MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 24.

⁴³ Více o tiskové produkci 95 tezí pojednává KAUFMANN, Thomas. *Buchdruck und Reformation. Buchkulturgeschichtliche Beobachtungen, insbesondere zu Innovationen in der Wittenberger Produktion der Jahre 1517 und 1520*. In: HRACHOVEC, Petr. SCHWERHOFF, Gerd. MÜLLER, Winfried. SCHATTKOWSKY, Martina. *Norm und Struktur. Reformation als Kommunikationsprozess: Die Böhmisches Kronländer und Sachsen*. Praha: Historický ústav, 2021. s. 75–101.

⁴⁴ Tento sled událostí má nepochybně velký vliv i na země Koruny české, neboť se Luther během disputace s Johannem Eckem veřejně přihlásí k odkazu českého reformátora Jana Husa. MACCARRONE, Michele. *Církevní dějiny. Část čtvrtá. Novověk*. Překlad a úprava Jaroslav V. Polc. Praha: Katolická teologická fakulta UK, 1995. s. 30–32.

⁴⁵ Do nejbližších severních Čech pronikla Lutherova reformace ještě před rokem 1526, prokazatelně pak i v Blatné, Kadani, Trutnově, Jihlavě, na Loketsku, Žatecku, Děčínsku, v Jáchymově i v Praze. Ještě před polovinou 16. století pronikla i do Mostu, Chomutova, Českých Budějovic, Rudolfova a do Ústí. Na Moravě se luteránství uchytilo nejdříve v Olomouci, Brně, Znojmě a v Opavě a nevyhnulo se ani Slezsku, označovaném za „nejmocnější baštu katolicismu“ a záhy proniklo i do tamních měst včetně Vratislavi.

⁴⁶ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. s. 7.

počátek německé reformace negativně odrazil ve štěpení utrakvistického tábora a tím tak v ještě větším prohloubení rozporů roztříštěných nekatolických stran.⁴⁷ Co se týče strany pod jednou, ta byla v českých zemích ještě před Lutherovým vystoupením značně oslabená a události prvních dekád 16. století toto postavení ještě více eliminovaly. Strana pod obojí má zas zvětšující se sklony k pohlcení luterstvím, poměrně výrazně se tu formují stoupenci švýcarské reformace pod vlivem Ulricha Zwingliho a jeho následovníka Jana Kalvína a na Moravě se usazují novokřtění. Tato evropská reformační vlna je odpovědí na hlubokou krizi, především v Německu a Švýcarsku, na dlouholeté otálení katolické církve s obnovením kázně v kléru a na obecnou neschopnost církve v provedení nutné celkové očisty a obnovy.⁴⁸

2.1. Absolutismus Ferdinanda I.

S nástupem Ferdinanda I. nastává v Českých zemích změna. Oproti svým nejbližším předchůdcům je panovníkem vládnoucím absolutisticky, posílí svou moc na úkor moci stavů a do Čech dosadí jako místodržícího svého syna, arcivévodu Ferdinanda II. Tyrolského. Ferdinand I. byl slovy kněze Klementa Borového „*Muž výtečnými dary ducha ozdobený a železnou vůlí vládnoucí, přitom věrný syn katolické církve a rozhodný odpůrce všeho novotářství. Protož vydal mnohé mandáty proti pikhartům a jiným sektářům a také proti luteránům přísně nakročoval, jedině katolíků a utrakvistů v zemích svých trpěti chtěl.*“⁴⁹ Utrakvisty jsou zde myšleni konkrétně kališníci či husité (později označeni souhrnně jako „staroutrakvisté“), jejichž existence je právně zakotvena v Basilejských kompaktátech.⁵⁰ V průběhu následujících dekád tito staroutrakvisté začínají houfně přecházet právě k nově vzniklým protestantským církvím⁵¹ a své působení se snaží „schovat“ právě za legální kompaktáta strany pod obojí.⁵² Spolu se silicím reformačním hnutím, které si v českých zemích našlo silnou podporu, začínají převažovat nekatoličtí duchovní nad duchovními katolickými, stejně tak jako počet

⁴⁷ MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 54.

⁴⁸ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. s. 7.

⁴⁹ Možná až příliš silné tvrzení, viz BOROVIČ, Klement. *Dějiny diecése pražské*. s. 274.

⁵⁰ Basilejská kompaktáta byla vyhlášena v Jihlavě 5. července roku 1436 a nabyla funkci zemského zákona. Kompaktáta legalizovala přijímání pod obojí a shrnovala to, co bylo zásadní pro umírněné utrakvisty. Spolu s kutnohorským náboženským mírem (1485) se stala podkladem pro soužití utrakvistů a katolíků v českých zemích.

⁵¹ BOROVIČ, Klement. *Dějiny diecése pražské*. s. 274–275.

⁵² MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 56.

nekatolických far. Je v zájmu státu i církve tento vývoj nějak eliminovat, a tak byl roku 1554 vydán rozkaz vrchnostem, aby na své fary nebraly duchovní bez vědomí konsistoře, avšak tento postup se neshledal s velkým úspěchem. Jedním z důvodů bylo uplatnění zásady v Říši *cuius regio, eius religio* roku 1555, kterou reflektovala i česká šlechta a jako součást habsburské říše ji svým způsobem přijala za svou, což vedlo k dalšímu šíření protestantismu do řad strany podobojí.⁵³

V církevní rovině a náboženských otázkách přichází nucená reakce na tento vývoj z církevních kruhů – na náboženské rozpory má reagovat (konečně⁵⁴) svolaný Tridentský koncil,⁵⁵ který má reflektovat evropská reformační hnutí i situaci uvnitř samotné katolické církve. V koncilu se pojí snahy církevní se snahami světskými, jejichž hlavním propagátorem je sám Ferdinand I. Konkrétně jde o jeho strategii na uklidnění náboženské situace ve svých zemích střední Evropy a také dodržení své volební kapitulace, ve které přislíbil jednak dodržování kompaktát (a ostatních říšských zákonů) a jednak, že se zasadí o znovuobsazení pražského arcibiskupského stolce.⁵⁶ Ferdinand se prostřednictvím svých vyslanců (v čele s vídeňským biskupem a budoucím arcibiskupem pražským Antonínem Brusem z Mohelnice) snažil primárně o povolení laického kalicha,⁵⁷ o znovuobsazení pražského arcibiskupského stolce a o povolení ordinace nekatolických kněží oním novým arcibiskupem. Mimo to byly předměty jednání další požadavky nekatolíků, jako např. přijímání dětí nebo zrušení kněžského celibátu.⁵⁸ Ferdinandovým cílem bylo postupné

⁵³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2.* s. 21.

⁵⁴ Myšlenky na nutnost svolání koncilu se objevují už od 20. let 16. století. První pevné odhodlání pro svolání koncilu projevil papež Pavel III. v roce 1534. Kvůli složité evropské politické situaci (boje Francie a císařství o moc) bylo nakonec rozhodnuto o svolání koncilu do Mantovy na 23. květen 1537. Nakonec se ale pro nepřekonatelné překážky (boj Francie s císařem Karlem V. i tvrdošíjně trvání Ferdinanda I. na svolání koncilu do Tridentu místo do Mantovy) zamýšlený koncil neuskutečnil. Došlo tak na plánování koncilu ve Vicenze místo v Mantově, tentokrát na 1. květen 1538, ale pro velmi podobné překážky nedošlo ani na jeho svolání. Na počátku roku 1542 došlo k dohodě i lehkému zlepšení situace a začal se tak plánovat další koncil, tentokrát na 1. listopad roku 1542 do Tridentu, který se nakonec opravdu uskutečnil – i když s dalším zpožděním. Podrobněji v: KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2.* s. 71–75.

⁵⁵ Koncil byl svolán jako reakce na vznik protestanství papežem Pavlem III. roku 1545 do italského Tridentu. S několika přestávkami probíhal až do roku 1563, kdy byl ukončen papežem Piem IV. Jeho průběh se tradičně dělí na tři období: 1545–1549, 1551–1552 a 1562–1563 a na 25 zasedání.

⁵⁶ MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku.* s. 55–56.

⁵⁷ V tomto směru zasadila evropská reformace stěžejní problém – laický kalich přestává být doménou českých nekatolíků, ale rozšiřuje se obecně na protestantská vyznání, což činí problém s jeho legalizací a vyvstává otázka, zda jej církev může povolit. A kdyby, tak zda je to možné jen pro Čechy.

⁵⁸ Podrobné shrnutí problematiky koncilu i jeho průběhu podává KAVKA, František. SKÝBOVÁ, Anna. *Husitský epilog na koncilu tridentském.*

převedení českých nekatolíků zpět do lůna církve, k čemuž byla zapotřebí legalizace kališníků církví na základě kompaktát (Ferdinand v tom spatřoval hráz vůči pronikajícímu luterství a šířícímu se vlivu Jednoty bratrské, později možná i záchranu zbytku katolictví).⁵⁹ Je otázkou, zda se dá výsledek dlouhého koncilu tridentského považovat v otázce českých zemí za úspěšný. K obnovení pražského arcibiskupství i jmenování nového pražského arcibiskupa (Antonína Brusa z Mohelnice) sice došlo bulou papeže Pia IV. z 5. září 1561,⁶⁰ ale je nutné reflektovat, že Brus nastoupil jako hlava katolické církve v Čechách do zcela zdevastované, rozchvácené, zchudlé a necentralizované diecéze, která už téměř 140 let neplnila svou původní funkci. 26. září 1562 je císařem Ferdinandem vydána zlatá bula, která nově definuje právní postavení a majetkové zabezpečení obnoveného arcibiskupství.⁶¹ S tím souvisí fakt, že Antonín Brus už od roku 1552 zastával post velmistra rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou,⁶² který se stal jakousi hmotnou i finanční oporou obnoveného a málo majetného arcibiskupství,⁶³ stejně jako jeho sjednocení se svatovítskou kapitulou i podpora císaře.⁶⁴ Svatovojtěšský stolec se tak obnovuje s vidinou zahrnutí pod svůj vliv jak katolickou, tak nekatolickou konsistoř a jejich postupným sjednocením.⁶⁵ Obnovené pražské arcibiskupství se však během poměrně krátké doby dostane do přímého kontrastu s Ferdinandovou vidinou a stane se naopak jedním z vůdčích článků českého rekatolizačního úsilí. Arcibiskupství má spolu s dolní konsistoří v rukou cenzuru, mimo to rekatolizaci pomáhají rozmáhající se řády (1556 přichází do Prahy první jezuité⁶⁶) a

⁵⁹ KAVKA, František. SKÝBOVÁ, Anna. *Husitský epilog na koncilu tridentském*. s. 27–28.

⁶⁰ V evropském hledisku se tento počín dá považovat za jeden z prvních velkých úspěchů vnitřní reformy římské církve a její modernizace.

⁶¹ MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 60–62.

⁶² Propojení pražského arcibiskupského stolce s titulem velmistra Rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou fungovalo až do konce 17. století. Posledním arcibiskupem a zároveň velmistrem řádu křížovníků byl arcibiskup Jan Bedřich z Valdštejna (1675–1694).

⁶³ KROPÁČEK, Jiří. *Arcibiskupský palác v Praze*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012. s. 12.

⁶⁴ MACEK, Jaroslav. *950 let litoměřické kapituly*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. s. 84.

⁶⁵ Zde se nejspíše jedná čistě o Ferdinandův postup, který byl kurii i papeži prezentován spíše jako dohled nad utrakvisty, kterým nebude v ničem ustupováno. Na druhou stranu, utrakvistům se obnovený svatovojtěšský stolec prezentoval jako prost všech požadavků.

⁶⁶ 1556 do Prahy přichází prvních dvanáct jezuitů (Němci a Belgičani) a je zřízena jezuitská kolej v Klementinu. O tři roky později do Prahy přichází první čeští jezuité Valentin Vojt a Ondřej Pěšin, kteří byli žáky samotného zakladatele Tovaryšstva Ježíšova, sv. Ignáce z Loyoly. MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 60–63.

pomalou začíná doba znovu vzkříšení katolických sil.⁶⁷ Pro označení této doby se ujal termín konfesionalizace – jejíž definici v tomto kontextu můžeme specifikovat jako „zánik možnosti překonání konfesijních rozdílů mezi vyznáními“.⁶⁸ Na jedné straně stojí tridentským koncilem závazně definovaný obsah víry, na straně druhé vyznání evangelická. Druhá polovina 16. století se tak stává dobou, kdy si jednotlivé konfese⁶⁹ upevňují své pozice a každý jednotlivec, vesnice, město i celá země má příslušet k určité konfesi, která se stává součástí její identity.

2.2. Umírněnost Maxmiliána II.

Za vlády Maxmiliána II., syna Ferdinanda I. Habsburského a Anny Jagellonské, v českých zemích obhajují nadpoloviční většinu stále zástupci nekatolických vyznání, kteří si (v tomto směru od poměrně loajálního nového českého krále) slibují určitý posun směrem k zabezpečení soužití více konfesí. Maxmilián ovšem navazuje na politiku svého otce, která se mocensky opírá o katolickou církev a španělské příbuzné.⁷⁰ Vliv reformace přispěl ke zmenšení počtu původních kališníků (staroutrakvistů) na úkor novoutrakvistů, tedy stoupců nových konfesí, luteránů především. Ti ovšem už neměli žádné zákonné uznání své víry a jedinou oporou jim byla kompaktáta, která se ale svým programem od nových konfesí poměrně lišila a oficiálně tak zaručovala ochranu pouze starší „husitské“ konfesi. Nekatolické stavy posílené zdařilou reformací a nestabilní pozicí panovníka mají vidiny na právní zakotvení novoutrakvismu a tak se roku 1567 zříkají kompaktát a žádají Maxmiliána o jejich vypuštění ze zemských desek. Ještě téhož roku přestávají být kompaktáta zemským zákonem, císař Maxmilián (nejspíše ne příliš ochotně) s jejich zrušením souhlasí a místo nich prohlašuje „*však na ten způsob a nejinak, aby v tomto království žádná jiná víra neboližto religie mimo stranu pod jednu a pod obojí způsobou přijímajících, tak jakž od starodávna v tomto království se zachovávalo, pod žádným vymyšleným obyčejem přijímána a trpěna nebyla*“⁷¹. Paradoxně tak zrušení kompaktát

⁶⁷ V českých zemích bylo upuštěno od mocenského řešení náboženské situace a císař Ferdinand začal budovat nový – reálnější model, který podle jeho představ mohl v budoucnu vést ke sjednocení ve víře. Mezi tři hlavní taktické postupy tohoto dlouhodobého modelu spadalo obnovení hierarchické struktury katolické církve, vybudování nových katolicky orientovaných vzdělávacích institucí vyššího typu a získání následující generace aristokratických rodů pro katolickou víru a jejich připoutání k panovnickému dvoru. Viz VOREL, Petr. *Velké dějiny*. Svazek VII. 1526–1618. s. 259–260.

⁶⁸ Toto vymezení platí primárně pro německé prostředí.

⁶⁹ Augšpurská, helvétská...

⁷⁰ MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 60–63.

⁷¹ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. s. 54.

právní postavení nekatolických stavů naopak ještě více zhoršilo⁷² i znejistilo a např. pro pražského arcibiskupa Antonína Brusa z Mohelnice se stalo záminkou u končení tak těžce získaného svěcení nekatolických kněží.⁷³

Důležitým mezníkem Maxmiliánovy vlády je rok 1575, kdy se nekatolickým stavům podařilo i přes nemalé rozpory spojit a společně prosadit alespoň ústní příslib⁷⁴ přijetí České konfese⁷⁵ – „výměnou“ za přijetí nástupnictví Maxmiliánova syna Rudolfa a za povolení většího finančního obnosu na válku proti Turkům.⁷⁶ Česká konfese⁷⁷ tak vyjadřuje vzájemně sdílené politické postoje, společné vyjádření víry i návrhy na reformy dolní konsistoře. Tento ústní příslib, který je tradičně označován za neúspěch politiky českých protestantských stavů, znamenal pro nekatolické stavy přinejmenším jisté uvolnění, a i když nesplnil vyřešení konfesijních sporů, protestanti alespoň mohli očekávat, že se v nejbližších letech jejich postavení nijak nezhorší. Obecně byla Česká konfese výsledkem kompromisu novoutrakvistické a bratrské části stavovské obce v teologické rovině⁷⁸ a do budoucna se stala normou, na které byla založena politická spolupráce vůdčích nekatolických stran.⁷⁹ Ještě roku 1575 ale císař Maxmilián vydává dva mandáty proti novotám v náboženství – proti Jednotě bratrské⁸⁰ a proti novotám a změnám v náboženství, které na nějakou dobu způsobí nepokoje, především co se Jednoty bratrské týče.⁸¹ Spolu s prosazením mandátu se nekatolíci snažili o ovládnutí dolní konsistoře, která představovala cíl v jejich reformačních snahách – stejný cíl ale představovala pro panovníka, pro nějž se po celé předbělohorské století stala právě konsistoř klíčem k zadržování reformace.

⁷² Tamtéž. s. 53–54.

⁷³ Pražské arcibiskupství se znovuobnovilo s tím, že pražský arcibiskup bude mít pravomoc – povinnost světit i nekatolické kněze.

⁷⁴ Maxmilián se přeci jen opíral o katolickou církev i o španělské až bigotní příbuzné, odvolával se tak na hrozbu své exkomunikace i odmítnutí španělského krále Filipa o postoupení slíbených zemí Maxmiliánovým synům v případě oficiálního přijetí České konfese.

⁷⁵ MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 64–65.

⁷⁶ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. s. 54–55.

⁷⁷ Plným titulem *Vyznání víry svatých křesťanských všech tří stavů Království českého Těla a Krev Krista Pána pod obojí přijímajících*. Sestavením textu dokumentu byli pověřeni za stranu novoutrakvistickou Pavel Pressius a Matěj Dvorský z Hájku, za Jednotu bratrskou pak Jiří Strejc.

⁷⁸ Spory mezi stranami zůstávaly pouze u patnáctého článku, který se týkal Večeře Páně.

⁷⁹ MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 65–66.

⁸⁰ Mandát se odvolával na mandát Svatojakubský z roku 1508 vydaný Vladislavem Jagellonským.

⁸¹ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. s. 56–57.

2.3. Katolický „protiútok“ za vlády Rudolfa II.

Období vlády Maxmiliánova syna Rudolfa II. přináší v konfesijních otázkách zostření rozporů.⁸² Jeden z problémů je uvnitř samotné nekatolické šlechty,⁸³ která navenek vystupuje jednotně, ale uvnitř jednotlivých skupin panují hluboké věroučné rozdíly.⁸⁴ Dalším z problémů je přenesení císařského dvora do Prahy roku 1583, čímž se z Prahy stane jedno z ohnisek evropského dění. Toto přenesení císařského dvora zde zvýší působení papežských nunciů, španělských vyslanců i říšských knížat, kteří tak mohou pozorovat nejen říšskou, ale i ryze českou politiku. Sám císař Rudolf si prošel přísnou katolickou výchovou ve Španělsku, k tomu na něj právě španělský vyslanec a papežský nuncius prováděli nátlak pro větší a ráznější zakročení proti nekatolíkům a pro hájení katolických zájmů. Papežský nuncius Giovanni Francesco Bonhomini dokonce císaři předložil plán pro posílení katolických pozic.⁸⁵ Všechny tyto snahy měly jediný cíl, a to ustanovení monokonfesijního státu.⁸⁶ Církevní historik Jaroslav Kadlec uvádí, že až do 90. let 16. století byla reformace stále na postupu,⁸⁷ je však důležité reflektovat, že už od 80. let se (velmi pomalu) začíná hlásit o své slovo nově vychovaná generace katolické šlechty, která si prošla jezuitským školstvím nebo vzděláním v cizině (španělské vlivy) a začíná se profilovat v zemských úřadech.⁸⁸

Na prahu 80. let umírá pražský arcibiskup Antonín Brus a na jeho místo je roku 1581 jmenován Martin Medek z Mohelnice, který je taktéž velmistrem Rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou (od 1580).⁸⁹ Medek přeje kalichu ještě méně než jeho předchůdce, i co do kázně vedení jezuitů se zdá býti energičtější než Brus a do roka se

⁸² MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 65–66.

⁸³ Zde bylo problémem především vzdělání nekatolíků – laiků a především duchovních, kteří zde získali pouze základní vzdělání a za lepším museli odcházet na luteránské německé akademie, které ale samy už jednotu dávno ztratily.

⁸⁴ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. s.57–58.

⁸⁵ Nunciův plán spočíval v získání předních českých pánů pro svůj plán, v posílení katolického školství, nebo naopak v oslabení utrakvistické univerzity...

⁸⁶ MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 66–67.

⁸⁷ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. s. 53.

⁸⁸ Ku příkladu Vratislav z Pernštejna, Jiří Popel z Lobkovic a jeho bratr Ladislav.

⁸⁹ Martin Medek byl nejdříve zvolen křížovníky velmistrem jejich řádu a až s odstupem několika měsíců proběhla jeho volba na pražského arcibiskupa. Tento postup se nelíbil císaři Rudolfovi, který měl rád napomenout, aby příště vyčkal arcibiskupské volby. Faktem zůstává, že i přes hmotnou záštitu Rytířského řádu křížovníků bylo pražské arcibiskupství stále poměrně chudou institucí.

mu podaří od císaře získat do svých rukou správu a dozor nad císařskými farami, kam může dosazovat vlastní kněze.⁹⁰

Druhá polovina 90. let je jakýmsi katolickým protiútokem, snahou o znovudobytí někdejších pozic – v tu dobu konvertuje několik významných osobností z řad vysoké šlechty ke katolicismu a tento „trend“ pokračuje i v letech následujících. Primárním důvodem konverze je s ní spojený zisk vlivných úřadů, které se už jen málokdy dostanou do rukou nekatolíků. Poslední rok 16. století se císaři za pomoci vlivných nunciů a katolických pánů tuto změnu zemských úředníků podaří dokonat. Tento rok získává svůj úřad i jedna z nejvlivnějších a nejmocnějších postav počátku 17. století, a to Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, manžel neméně slavné Polyxeny z Lobkovic,⁹¹ který získává úřad nejvyššího kancléře království.⁹² Lobkovic pak provádí další personální změny a obsazuje i pozice, které byly do té doby dlouho uprázdněné.⁹³ Za jeho správy se tak česká kancelář stává hlavním orgánem zemské vlády v Čechách a ohniskem katolických restauračních snah, což učiní zásadní obrat v politickém směřování zemské správy.⁹⁴

Klíčovým rokem byl rok 1599 a den 24. srpen,⁹⁵ kdy císař Rudolf dosadil přesvědčené katolíky jako nové nejvyšší úředníky českého království.⁹⁶ Mezi nimi byli bojovní stoupenci reformace⁹⁷ i sílícího španělského proudu způsobeného systematickou katolickou výchovou mladých aristokratů ke konfesijnímu radikalismu nebo přímo k duchovnímu povolání. Tato praxe byla získávána u jezuitů nebo v katolických zemích a později položila organizační základy skupiny katolicky orientovaných radikálů.⁹⁸

⁹⁰ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 156.

⁹¹ Původně z Pernštejna.

⁹² Značnou oporu této mladé katolické generaci skýtali právě papežští nunciové, v Lobkovicově případě konkrétně Filip Spinelli, kterému byl nepohodlný velmi vlivný evangelický místokancléř Kryštof Želinský ze Sebusína a sekretář Jan Müllner z Müllhausu. Oba měli vliv na věci církevní a náboženské, čímž křížili plány nunciovy i jezuitům. Ze Spinelliho popudu císař Rudolf II. nejprve vyňal věci církevní a náboženské ze správy kanceláře a svěřil je nově katolíku Kryštofovi z Lobkovic. Želinský byl následně sesazen a na jeho místo byla dosazena výrazná postava Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic.

⁹³ MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku*. s. 66–67.

⁹⁴ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. s. 59.

⁹⁵ 24. srpen 1599 byl 27. výročím od konání Bartolomějské noci, která udála v noci z 23. na 24. srpna 1572 ve Francii.

⁹⁶ Zákulisní roli zde měl sehrát např. papežský nuncius na pražském císařském dvoře Filippo Spinelli.

⁹⁷ BŮŽEK, Václav. Král, Pavel, ed. *Člověk českého raného novověku*. s. 278.

⁹⁸ Z řad této generace vzešlo několik aristokratů, kteří vraceli společenskou prestiž církevní kariéře. Jedním z příkladů může být právě Zbyněk Berka, František kardinál z Dietrichštejna nebo Maxmilián z Pernštejna. Všichni měli společné to, že pocházeli ze starobylých rodin, nehýřili přílišným bohatstvím a měli prestižní vzdělání z ciziny, kde navázali řadu kontaktů a postupně začali shromažďovat kanonikáty zde i v zahraničí. MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. s. 490–491.

Na Moravě šel tento postup pomaleji a ještě na konci 16. století tam „vládla stará generace“ složená převážně z umírněných evangelíků. Na přelomu století ale někteří její představitelé zemřeli⁹⁹ a naopak část mladší generace v čele s Karlem I. z Lichtenštejna se odhodlala k náboženské konverzi.¹⁰⁰ V tu dobu přišli příslušníci českých panských rodů a stoupenci nekompromisní katolické politiky, kteří byli podporováni císařským dvorem a vystřídali tak ve vládě na Moravě starou konzervativní generaci. V čele této skupiny byl např. bratr Zbyňka Berky z Dubé Ladislav,¹⁰¹ jeho jmenovec a synovec Popel z Lobkovic,¹⁰² nebo např. Zikmund z Dietrichštejna, bratr kardinála a olomouckého biskupa Františka z Dietrichštejna.¹⁰³

⁹⁹ Např. Jan z Lipé, Fridrich st. ze Žerotína...

¹⁰⁰ KNOZ, Tomáš. *Karel st. za Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 208–209.

¹⁰¹ Ladislav se vypracoval až na hejtmana moravského markrabství, seděl mimo jiné na Jaroslavicích u Znojma.

¹⁰² Ladislav byl synem Zbyňkovi a Ladislavovy sestry Johany. Usídlil se na východomoravském Holešově.

¹⁰³ BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených*. s. 148.

3. Život šlechtice Zbyňka Berky z Dubé a Lipé (1551–1592)

3.1. Genealogická větev Berků z Dubé

Zbyněk Berka z Dubé a Lipé pocházel z jedné z větví rozrodu staročeského rodu Ronovců, jehož příslušníci se v pramenech objevují od počátku 13. století. Bájný vznik rodu je popisován nejvýznamnějšími českými kronikami vyprávějícími příběhy o hrdinném předkovi Hovorovi, který se zasloužil o záchranu života českého knížete Jaromíra před nástrahami mocichtivých Vršovců. Tento příběh se poprvé objevuje v latinském znění na počátku 12. století v kronice děkana Kosmy,¹⁰⁴ podruhé je zachycen česky, v kronice bezmála o dvě stě let mladší, v Kronice tak řečeného Dalimila¹⁰⁵ z druhé dekady 14. století. V této kronice se kromě Hovory vyskytují vyprávění ještě o dalších Ronovcích – o Chvalovi a Smilovi Světlickém,¹⁰⁶ kteří jsou popisováni jako stavovští předáci a družiníci českého krále Přemysla Otakara I.¹⁰⁷ Pro Chvala není kromě zmíněných kronik spolehlivých dokumentů, které by popisované informace dokládaly a za prvního doložitelného Ronovce tak bývá označován Smil Světlický. K němu se pramenně doložitelné informace objevují od sklonku 12. století, kdy se Přemysl Otakar I. opět ujal titulu českého knížete a Smila, jeho věrného druha, tak čekala slibná kariéra po panovníkově boku. Smil je Přemyslovým nejbližším rádcem, zastává jedno z předních míst ve svědečných řadách jeho listin¹⁰⁸ a roku 1210 se (pravděpodobně na tři roky) stává kladským kastelánem. Umírá před rokem 1216 a zanechává po sobě dva syny, pro něž se

¹⁰⁴ *Kosmova kronika česká*, ed. Hrdina, Karel. Praha: Svoboda, 1975.

¹⁰⁵ *Kronika tak řečeného Dalimila*. ed. Bláhová, Marie. Krčmová, Marie. Vrbová, Hana. Praha: Svoboda, 1977.

¹⁰⁶ Smil je nejčastěji uváděn jako Smil Světlický či Světlík, v některých listinách má pak predikát „z Tuháně“.

¹⁰⁷ Kronika tak řečeného Dalimila se o Chvalovi zmiňuje při líčení bitvy na Bojišti roku 1179, kde u jeho osoby mimo jiné zmiňuje erb s ostrvemi – typický znak rodu Ronovců a jeho větví. O Smilovi je pojednáno jako o věrném druhovi českého panovníka a je zmiňována jeho spoluúčast na Přemyslově exilu v 90. letech 12. století. Dochované prameny dávají za pravdu Smilovu blízkému vztahu s českým králem, avšak informace o exilu se nejvíce jeví jako pravděpodobné, jelikož se v tu dobu Smil objevuje v listinách tehdejšího českého knížete a biskupa Jindřicha Břetislava z let 1194, 1196 a 1197.

¹⁰⁸ V královské listině z roku 1205 dokonce zaujímá svědečnou pozici hned vedle Czernína a Milhoště, králových nejbližších důvěrníků.

vžilo označení „žitavští bratři“ – Častolova a Jindřicha,¹⁰⁹ kteří také působí na královském dvoře v blízkosti panovníka a jsou častými svědky jeho listin.¹¹⁰

Bez mála sto let od působení žitavských bratrů se rod Ronovců začíná větvit a dochází i k vydělení větve Berků z Dubé.¹¹¹ Zakladatelem této rodové linie je vlivný a zámožný pražský purkrabí Hynek Berka z Dubé a Lipé¹¹² působící na lucemburském dvoře v prvních dekádách 14. století. Od Hynka se přímá rodová větev ubírá přes jeho syna Jindřicha řečeného Starý či Jednooký, který měl s manželkou Adlou mimo jiných syna Hynka řečeného Nejstarší anebo Dubský. Tento Hynek měl dva syny – mladšího Jaroslava a staršího Jindřicha, který byl věrným poddaným a druhem tak řečeného „husitského krále“ Jiřího z Poděbrad, s jehož sestrou Eliškou z Kunštátu a z Poděbrad se kolem poloviny 15. století oženil. Jedním z jejich potomků byl dvorský sudí¹¹³ Jiří,¹¹⁴ který se oženil s Markétou z Koldic, s níž měl syny Petra, Jaroslava, Václava, Albrechta, Jindřicha, Hynka a Kryštofa. O těchto potomcích se nedochovalo mnoho informací, jednou z mála výjimek je *Ottův slovník naučný* zmiňující pouze Kryštofa jako pokračovatele rodu, který se měl jako jediný z bratrů dočkat potomků, kdežto ostatní údajně „bez potomků pomřeli“.¹¹⁵ Přes Kryštofovy potomky se dále rozvíjí a větví berkovská větev, jejíž příslušníci nejčastěji vlastní panství Zákupské, Jablonské a Lipské – tedy lokality, které mají přímou spojitost s nejbližšími příbuznými arcibiskupa Zbyňka Berky.¹¹⁶ Sám *Ottův slovník naučný* však nedokáže Zbyňkovu větev zařadit do genealogického výčtu Berků. Jeho linii označuje díky državě Dřevenického panství jako

¹⁰⁹ Častolov už v době smrti svého otce figuroval jako svědek panovníkových listin, roku 1222 se stal nejvyšším maršálkem a 1226 nejvyšším lovčím. Druhorozený Jindřich měl velice blízko v českému králi Václavovi I. a jeho jméno se tak objevuje téměř na všech jeho listinách. Od 30. let 13. století je budyšínským kastelánem.

¹¹⁰ URBAN, Jan. *Lichtenburkové*. s. 13–29.

¹¹¹ Genealogická linie se vyvíjela od potomků Smilova syna Častolova. Více o genealogickém vývoji Ronovců a Berků z Dubé ve středověku viz URBAN, Jan. *Lichtenburkové*.

¹¹² Hynek patřil k nejbohatším pánům své doby. Držel Jestřebí, Mšeno, Kuřívody, Kladsko, zdědil Housku a přikoupil Lipý, v zástavě měl Bezdězké panství na němž založil město Bělou. Okolo roku 1320 poskytl finanční hotovost králi Janu Lucemburskému za zástavu Poděbradského panství a před rokem 1323 mu zastavila sama královna Eliška Přemyslovna Kostelec nad Labem. Zemřel roku 1348.

¹¹³ Dvorským sudím byl mezi léty 1492–1500.

¹¹⁴ Jiří Berka z Dubé žil mezi léty 1471–1514.

¹¹⁵ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 815.

¹¹⁶ Především panství Zákupské, které patřilo Zdislavovi, vnukovi již zmíněného Jindřicha Berky z Dubé a Elišky z Kunštátu. Po Zdislavově smrti v roce 1533 panství připadlo Zbyňkovi (strýci arcibiskupa Zbyňka Berky), který jej podle Ottova slovníku naučného „zdedil po strýci svém Zdislavovi“. Tato větev Berků z Dubé měla Zákupské panství v držení až do roku 1612, kdy bylo prodáno Janu Novohradskému z Kolovrat. Viz *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 817.

„pošlost Dřevenickou“, o které píše, že „do vývodu toho není možné ji nijak vřaditi, leda bychom ji marně připojili k pošlosti Lemberské nebo Jindřicha z Dubé a z Kostelce“.¹¹⁷ Za praotce této linie označuje jakéhosi Jindřicha, o kterém je pouze známo, že od roku 1506 vlastní Žirec, později přikupuje Heřmanice, roku 1520 sedí na Kumburce a roku 1526 na Dřevenici. Byl hejtmanem kraje Hradeckého, nejvyšším sudím, hejtmanem zemským a dědem arcibiskupa Zbyňka Berky. Tento Jindřich měl dvě ženy – Alenu za Šumburka a Afru Malovcovou z Chýnova s nimiž měl šest synů: Hajmana, Zdislava, Ondřeje, Václava, Zbyňka a Zdeňka,¹¹⁸ otce arcibiskupa Zbyňka Berky. *Ottův slovník naučný* u tohoto Jindřicha uvádí jediné datum, a to datum úmrtí 8. ledna 1541. Pod úhlem kritičtějšího pohledu na bádání 19. století se nabízí hypotéza, která by tohoto Jindřicha ztotožnila s již dříve zmíněným Jindřichem, jedním ze synů Jiřího Berky a Markéty z Koldic, který měl zemřít bez potomků a zprávy se o něm ztrácí na počátku 40. let 16. století.¹¹⁹ Tuto hypotézu, čili spojení těchto dvou Jindřichů a tím i osvětlení původu arcibiskupovy větve a doplnění tak jejího nejasného původu se mi však zatím nepodařilo doložit další literaturou ani prameny.¹²⁰

3.2. Rodina Zbyňka Berky z Dubé a Lipé

Otcem arcibiskupa Zbyňka Berky je již zmíněný Zdeněk, potomek nejvyššího sudího a císařského rady Jindřicha Berky z Dubé a na Dřevěnici¹²¹ a pravděpodobně Afry Malovcové z Chýnova, který se narodil kolem let 1516–1520. Kolem poloviny 16. století se Zdeněk oženil s Kateřinou Haugvicovou z Biskupic,¹²² dcerou Václava Haugvice z Biskupic a Jany Micanské, narozené kolem roku 1530 a vychovávané nejspíše v Kopidlnu vlastněném jejím otcem.¹²³ Zdeněk byl nejvyšším sudím, tajným radou, komorníkem, nejvyšším podkoním Viléma IV. knížete bavorského¹²⁴ a hejtmanem

¹¹⁷ Tamtéž. s. 817.

¹¹⁸ Údajně všichni potomci měli vzejít z Jindřichova svazku s Afrou Malovcovou z Chýnova.

¹¹⁹ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 817–818 Jindřicha sice dokládá roky 1507–1543, ale při bližším seznámením se s tímto dílem je zřejmé, že ne všechny údaje (data, někdy i jména osob) jsou vždy správné.

¹²⁰ Rozluštění původu Zbyňkovy rodové linie od první poloviny 16. století až do středověku posledních Přemyslovců by bylo jistě zajímavým zjištěním, nicméně není to hlavním tématem této práce a proto se tomuto bádání práce dále nevěnuje.

¹²¹ BARTŮNĚK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s.72.

¹²² *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 817–818.

¹²³ BARTŮNĚK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s.72.

¹²⁴ MACEK, Jaroslav. *950 let litoměřické kapituly*. s. 83.

chrudimského kraje. Roku 1553 obdržel Dřevěnici u Jičina, která se stala (i když jen na pár let) jeho rodovým sídlem. 20. prosince 1558 mu král Ferdinand I. prodal za 19.000 kop grošů míšeňských chrudimský Rychmburk¹²⁵ s předhradím, pivovarem, sladovnou a celým rozsáhlým panstvím.¹²⁶ Už od roku 1560 dochází k přesunu rodinného sídla z Dřevěnice (která je záhy prodána) na rozsáhlejší a pohodlnější panství rychmburské, které rodině Berků poskytuje lepší zázemí a stává se hlavním sídlem této pošlosti.¹²⁷

Zdeněk Berka z Dubé zemřel 23. září 1572 a byl pochován v lažanském kostele sv. Václava, v němž se nachází hrobka Berků z Dubé a pomník,¹²⁸ který Zdeňkovi postavili v kostele jeho synové.¹²⁹

3.2.1. Sourozenci arcibiskupa Zbyňka Berky

Zdeněk s Kateřinou měli pravděpodobně sedm potomků – tři dcery a čtyři syny.¹³⁰ Jejich prvním potomkem byla roku 1545 narozená dcera Johana, která se 29. června 1563 provdala za dvorského maršálka Českého království, prezidenta apelačního soudu a budoucího nejvyššího hofmistra Ladislava II. Popela z Lobkovic.¹³¹ Z tohoto manželství vzešlo celkem osm dětí, mimo ostatních¹³² i první kníže z Lobkovic, první vladař domu lobkovického a nejvyšší kancléř Království českého Zdeněk Vojtěch Popel

¹²⁵ Rychmburské panství bylo odňato Vilémovi z Valdštejna pro jeho účast na protihabsburské vzpouře roku 1547.

¹²⁶ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl první: Chrudimsko. s. 83.

¹²⁷ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 817.

¹²⁸ Kostel v Lažanech získal Zdeněk Berka z Dubé a Lipé koupí Rychmburského panství roku 1558. V kostele se dodnes nachází rodová hrobka, v prvním patře je zachovaný erb se zkříženými ostrvemi Berků z Dubé a nápis *BERKA Z C... / AM... 1599*.

¹²⁹ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl první: Chrudimsko. s. 83.

¹³⁰ U potomků Zdeňka Berky a Kateřiny Haugvicové z Biskupic jsou dostupné prameny i literatura poměrně skoupé. Historiografie 19. století se tak stala primárním zdrojem, který se hlouběji zabýval dějinami a genealogií této větve rodu. Např. *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 818 uvádí pouze čtyři syny a jedinou dceru Veroniku – ačkoli se v pramenech (většinou bez detailnějších informací) uvádí dcer více. K osvětlení dalších potomků přispěla např. genealogie rodu Lobkoviců MŽYKOVÁ, Marie. MAŠEK, Petr. KASÍK, Stanislav. *Lobkowiczové*. Srov. MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*.

¹³¹ Ladislav II. Popel z Lobkovic byl vysoce postavený, velmi vzdělaný a vlivný šlechtic z chlumecké větve Popelů z Lobkovic. Ve třicátých letech 16. století působil jako válečný komisař ve službách Karla V. a Ferdinanda I., později zastával nejvyšší funkce dvorských a zemských nejvyšších úřadů.

¹³² Zdeněk Vojtěch byl druhozeným potomkem. Starší bratr Ladislav IV. byl místodržícím na Moravě a nejvyšším zemským komorníkem moravského markrabství, mladší bratr Václav byl plukovníkem, který padl 26. září 1596 v bitvě u Keresztése v Uhrách. Dále měl sestru Beginu (1569–1625), Marii Zbyňku (1571–1595), Annu (†1607), Kateřinu (†1615) a Johanu (1574–1639).

z Lobkovic,¹³³ „hlava“ sílícího katolického křídla přelomu 16. a 17. století.¹³⁴ Prostřední dcerou Zdeňka Berky a Kateřiny z Biskupic byla Alena narozená kolem roku 1556. Ta se ve svých sedmnácti letech, tedy kolem roku 1573, provdala za Bernarda Ludvíka Tovara z dolnorakouského Enzesfeldu. Jejich manželství zůstalo bezdětné, Bernard Ludvík Tovar umírá roku 1597, Alena svůj život pravděpodobně dožije jako vdova a patrně umírá jen tři roky po svém muži ve věku asi čtyřiceti čtyř let.¹³⁵ Roku 1572 se Zdeňkovi a Kateřině narodila poslední dcera Veronika, která byla od roku 1605 v bezdětném manželském svazku s Heroldem Václavem Libštejnským z Kolowrat. Zemřela o třináct let dříve než její manžel, 17. října 1616.

Kromě dcer z manželství vzešli i čtyři synové, kteří se aktivně angažovali v české i moravské politice... Zbyněk (pozdější pražský arcibiskup), Václav (císařský rada a vyslanec, nejvyšší sudí, maršálek dvoru královského a nejvyšší komorník), Ladislav (nejvyšší zemský komorník Moravského markrabství a moravský zemský hejtman) a nejmladší Zdeněk (nejvyšší komorník na Moravě).

3.2.1. Václav Berka z Dubé a Lipé

Václav bývá často chybně označován jako prvorozený a nejstarší syn, který zdědil většinu rodového majetku. Václav vskutku měl zdědit (a také později zdědil) panství po otci, avšak narodil se až roku 1554, čili byl o tři roky mladší než nejstarší a prvorozený potomek Zbyněk, který ale přešel do stavu duchovního a tak dědictví padlo na Václava. Po otcově smrti roku 1572 se Václav jakožto hlavní dědic nemohl s bratry dohodnout, jakou náhradu za otcovu pozůstalost by jim měl vyplatit. Tento spor o vyplacení pozůstalosti po otci se mezi bratry táhl dlouhých deset let a byl vyřešen až s přispěním Vratislava z Pernštejna, na jehož zámek v Litomyšli byli na počátku 80. let povoláni všichni bratři ke smírnému jednání.¹³⁶ V den svátku sv. Brigity roku 1582 tam bylo

¹³³ Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic byl rozhodný katolík, jeden z předních šlechticů v závěru vlády Rudolfa II. Narodil se 15. srpna 1568 do velmi vlivné katolické (Lobkovicko-Berkovské) rodiny, prošel jezuitským vzděláním i pobytem v Itálii. Po návratu do Čech byl roku 1591 jmenován říšským dvorním radou a o osm let později se stal nejvyšším kancléřem Království českého. Roku 1603 se oženil s Polyxenou z Pernštejna, vdovou po Vilémovi z Rožmberka a sebevědomou katoličkou ovlivněnou přísnou španělskou zbožností.

¹³⁴ MŽYKOVÁ, Marie. MAŠEK, Petr. KASÍK, Stanislav. *Lobkowiczové*. s. 119–128.

¹³⁵ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. s. 741.

¹³⁶ Rokování se kromě Vratislava z Pernštejna zúčastnili Mikuláš Lobkovický a Václav Ples.

rozhodnuto, že Václavovi má zůstat rychmburské panství a ostatním bratřím z něj mají být vyplaceny peníze – každému po 7.500 kopách grošů míšeňských.¹³⁷

Václav od mládí působil ve službách habsburského rodu při válečných výpravách, cestách ke korunovacím, na sněmy nebo jako komisař při různých příležitostech.¹³⁸ Roku 1574 se stal krajským hejtmanem na Chrudimsku,¹³⁹ působil jako císařský rada, mezi léty 1589 a 1597 byl nejvyšším maršálkem dvoru královského,¹⁴⁰ polním maršálkem zemské hotovosti, se kterou vytáhl v srpnu roku 1594 do Uher proti Turkům,¹⁴¹ komorníkem Království českého¹⁴² a mezi léty 1597–1599 působil jako nejvyšší sudí dvorský.¹⁴³ Na samém sklonku 16. století, v době „jednorázové“ personální změny pod vedením radikálního španělsko-katolické směru,¹⁴⁴ povyšuje i Václav, který je v úřadu nejvyššího sudí nahrazen Adamem ze Šternberka a sám nahrazuje Kryštofa Popela z Lobkovic¹⁴⁵ v úřadu nejvyššího komořího.¹⁴⁶

Kromě zmíněných zastávaných úřadů se Václav také účastnil několika důležitých výprav. Už roku 1588 byl císařem vyslán k toskánskému velkovévodovi, ale později jeho cesty směřují převážně do bližšího Polska.¹⁴⁷ Nejdříve byl členem průvodu olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského nesoucího do Polska císařské poselství týkající se turecké otázky a možné habsburské královské kandidatury.¹⁴⁸ Václavova další cesta do Polska, při níž zastupuje samotného císaře Rudolfa, se odehrává v červnu roku 1593 u

¹³⁷ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl první: Chrudimsko. s. 83–85.

¹³⁸ LETOŠNÍK, Václav. *Poselství Václava Berky z Dubé na Rychmburce k polskému dvoru 1593. Příspěvek k polským dějinám*. In: WEINGART, Miloš. DOBIÁŠ, Josef. PAULOVÁ, Milad, redd. *Z dějin východní Evropy a Slovanstva*. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi k šedesátým narozeninám. Praha: A. Bečková, 1928. s. 299.

¹³⁹ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. s. 806.

¹⁴⁰ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 818.

¹⁴¹ Tuto skutečnost dokládá především korespondence arcibiskupa Zbyňka ze srpna 1594, kdy sám agituje za Václavovu hodnost polního maršálka a jako jeho bratr později řeší např. vyplacení žoldu jeho „vojenskému lidu“. Více: SČ, VIII. 1592–1594. s. 611, 640–642.

¹⁴² LETOŠNÍK, Václav. *Poselství Václava Berky z Dubé na Rychmburce k polskému dvoru 1593*. s. 299.

¹⁴³ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 818.

¹⁴⁴ Tato změna, odehrávající se převážně roku 1599 je dokonáním zisku rozhodujícího vlivu katolické strany, která tak získává značnou převahu ve stavovských úřadech. Detailněji viz VOREL, Petr. *Velké dějiny*. Svazek VII. 1526–1618. s. 406–408.

¹⁴⁵ Kryštof Popel z Lobkovic taktéž povýšil, a to do úřadu nejvyššího hofmistra.

¹⁴⁶ Do tohoto úřadu jej císař Rudolf jmenoval těsně před svým odjezdem do Plzně roku 1599.

¹⁴⁷ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. s. 857.

¹⁴⁸ Více viz LETOŠNÍK, Václav. *Poselství Václava Berky z Dubé na Rychmburce k polskému dvoru 1593*. s. 299.

příležitosti křtin novorozené dcery tehdejšího polského krále Zikmunda III. a jeho ženy Anny Habsburské.¹⁴⁹

Václav byl dvakrát ženat, poprvé s Alenou Meziříčskou z Lomnice,¹⁵⁰ podruhé s Markétou Trčkovou z Lípy,¹⁵¹ se kterou měl jediného syna – Lva Buriana Eusebia Berku z Dubé¹⁵² narozeného kolem let 1586–1590.¹⁵³ Václav umírá 6. července roku 1600,¹⁵⁴ jeho majetek zdědí syn Lev Burian,¹⁵⁵ který z Rychmburka a některých jiných svých panství¹⁵⁶ později zřídí rodinný fideikomis, svěřenectví pro katolické členy rodu Berkovského.¹⁵⁷

3.2.2. Ladislav Berka z Dubé a Lipé

Neopomenutelným a ještě více politicky angažovaným členem rodiny je v pořadí pátý potomek Zdeňka Berky z Dubé a Lipé a Kateřiny Haugvicové z Biskupic Ladislav Berka z Dubé a Lipé.¹⁵⁸ Narodil se kolem roku 1560 a spolu s ostatními sourozenci byl vychováván na Rychmburku,¹⁵⁹ ze kterého měl v příslušném věku odjet a vydat se za

¹⁴⁹ Anna Habsburská byla vnučkou krále a císaře Ferdinanda I. Habsburského a Anna Jagellonské, skrze její sňatek a následné potomstvo se Zikmundem III. Vasou, králem švédským a velkoknížetem litevským, došlo k vytoouženému „získání“ polského trůnu habsburským rodem, který o něj již několik let intenzivně usiloval. Více o tom LETOŠNÍK, Václav. *Poselství Václava Berky z Dubé na Rychmburce k polskému dvoru 1593*. s. 298.

¹⁵⁰ Alena Meziříčská z Lomnice zemřela roku 1585, s Václavem potomky neměla.

¹⁵¹ Markéta Trčková z Lípy byla dcerou Buriana Trčky, podkomořího Království českého.

¹⁵² Lev Burian byl stejně jako jeho otec a strýcové věrným katolíkem a stoupencem Habsburků i jejich rekatolizace, kterou také důkladně prováděl na svých panstvích. Po potlačení stavovského povstání se jako nejvyšší zemský komorník zasloužil o stabilizaci situace na Moravě. Odměnou za tyto služby později získá (mimo jiných) úřad dědičného nejvyššího maršálka Českého království a 13. února 1623 bude povýšen do hraběcího stavu. Jeho manželkou se stane roku 1617 dvorní dáma Františka Hippolita Eusebie hraběnka z Fyrštenberka. SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl první: Chrudimsko. s. 86.

¹⁵³ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 818.

¹⁵⁴ Václav se stal prvním Berkou, který byl pohřben v Berkovské hrobce v kostele sv. Víta.

¹⁵⁵ Lev Burian v té době ještě nenabyl potřebného věku a tak mu byli ustanoveni poručníci. Byli jimi strýcové Ladislav Berka, arcibiskup Zbyněk Berka a matka Markéta Berková z Lípy, kteří část majetku (zboží Slavkovské) prodali, ale roku 1601 zas přikoupili ves Skalici s Dvorem a ves Blansko od poručníků statku Jindřicha Slavaty. Roku 1614 už sám Lev Burian přikoupil statek Úřetický a Rosický, roku 1622 panství Dačické a o rok později statek Slatinanský. Více viz SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl první: Chrudimsko. s. 86.

¹⁵⁶ Panství Rychmburské, tři městečka a 54 vsí.

¹⁵⁷ ŠIMEK, Tomáš (ed.) a kolektiv. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VI. díl: Východní Čechy. Praha: Svoboda, 1989. s. 429.

¹⁵⁸ VOREL, Petr. *Velké dějiny*. Svazek VII. 1526–1618. s. 406.

¹⁵⁹ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl první: Chrudimsko. s. 83.

vzděláním – patrně do Španělska, kde si osvojil pevné, někdy až radikální, přesvědčení pro katolickou víru.¹⁶⁰ Po ukončení vzdělání Ladislav zastává od září roku 1583 úřad zemského komorníka Království českého a začíná se angažovat jako stoupenec a jeden z předních představitelů radikálního (španělského) katolického křídla.¹⁶¹ Z Ladislava se stane přesvědčený katolík, který bývá popisován jako (snad až příliš) radikální, zkorumpovaný, majetku chtivý a naivní katolík co nikdy nenabyl velké obliby. Tuto jeho pověst nevylepšil ani jeden z jeho dvou sňatků – první 20. srpna roku 1591 s Kateřinou z Hradce mu pomohl k zisku 100.000 kop grošů míšeňských¹⁶² a druhý v lednu roku 1604 s bohatou a již zasnoubenou dědičkou Eliškou ze Žerotína.¹⁶³

Jako stoupenec radikálního náboženského směru, kterému se na konci 16. století podaří uskutečnit mocensko-personální převrat v Čechách i na Moravě profituje Ladislav v domácí politice. Jakožto člen a jeden z představitelů mladé generace tohoto proudu, která si prošla jezuitskou či španělskou výchovou se jemu i ostatním podaří ovládnout nejvyšší úřady v zemi. Ladislav se tak roku 1598¹⁶⁴ stává jedním z oblíbenců císaře Rudolfa, který ho téhož roku jmenuje nejvyšším zemským komorníkem Moravského markrabství.¹⁶⁵ Roku 1603 se Ladislav stává moravským zemským hejtmanem, ale hned 9. března následujícího roku je zas propuštěn a nahrazen Karlem I. z Lichtenštejna.¹⁶⁶ O tři roky později se celá situace obrátí, Ladislav se znovu stane moravským hejtmanem a jako pravá ruka císaře Rudolfa na Moravě hájí jeho zájmy proti odbojným nekatolickým stavům i arcivévodovi Matyášovi. Tento stav však trvá jen pár měsíců, Ladislav musí

¹⁶⁰ Informaci o Ladislavově španělské výchově podává pouze BŮŽEK, Václav a kol. *Společnost českých zemí v raném novověku*. s. 542. Jinde, ani skrze citační úzus dané publikace, se mi toto tvrzení doložit nepodařilo.

¹⁶¹ VOREL, Petr. *Velké dějiny*. Svazek VII. 1526–1618. s. 406–407.

¹⁶² BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených*. s. 321–322.

¹⁶³ Eliška v době sňatku s Ladislavem již prodělala část zásnubních formalit s protestantským šlechticem Petrem ze Švamberka. Viz BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených*. s. 322.

¹⁶⁴ Vedle Ladislava Berky z Dubé se do popředí a k zisku vysokých úřadů dostává např. i Jáchym Haugvic z Biskupic, který se stává moravským nejvyšším hejtmanem, radikální katolík František z Dietrichštejna je olomouckým biskupem a jeho bratr Zikmund z Dietrichštejna se stává podkomořím.

¹⁶⁵ VOREL, Petr. *Velké dějiny*. Svazek VII. 1526–1618. s. 406–407.

¹⁶⁶ KOLDINSKÁ ŠEDIVÁ, Marie. MAŤA, Petr (ed.) *Deník Adama ml. z Valdštejna (1602–1633)*. s. 81–82.

nakonec pod vlivem stavovské vzpoury na konci roku 1607 z Moravy uprchnout¹⁶⁷ a dožít na vyžehněném panství Heřmanův Městec.¹⁶⁸

¹⁶⁷ JANÁČEK, Josef. *Rudolf II. a jeho doba*. s. 413–417.

¹⁶⁸ Panství bylo majetkem Ladislavovy druhé ženy Elišky ze Žerotína, která mu jej (spolu s domem pod stupni Pražského hradu) 13. února roku 1606 odkázala. SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl první: Chrudimsko. s. 182.

4. Život duchovního Zbyňka Berky z Dubé a Lipé (1574–1592)

4.1. Studia a kariéra – zisk kanonikátů, před arcibiskupské působení

Zbyňek Berka se narodil již zmíněným rodičům Zdeňkovi Berkovi z Dubé a na Rychmburce a Kateřině Haugvicové z Biskupic jako jejich prvorozený potomek roku 1551, což dokládá zvláštní pergamenový dokument z 24. ledna roku 1585 vydaný tehdejším arcibiskupem Martinem Medkem z Mohelnice.¹⁶⁹ I tak je jako prvorozený často označován bratr Václav, patrně pro zdědění otcových statků. Zasvěcení prvorozeného syna církevní dráze je netypickým a neobvyklým postupem, při kterém byl prvorozený Zbyňek pravděpodobně ještě v době svého mládí předurčen pro duchovní dráhu a s druhorozeným Václavem se tak už od mladistvého věku počítalo jako s budoucím dědicem. Vysvětlením by mohlo být zasvěcení pro celoživotní službu Bohu z vděčnosti za prvního vymodleného potomka, nebo jako poděkování za vyléčení malého Zbyňka ze smrtelné nemoci, která ho mohla v dětství sužovat.¹⁷⁰

Dětská léta strávil budoucí duchovní se svými sourozenci na rodinném rychmburském panství, odkud byl po dovršení patřičného věku poslán za vzděláním na jezuitské koleje do Prahy a Olomouce,¹⁷¹ kde byl již od mladého věku připravován na budoucí církevní kariéru. Od českých jezuitů odešel před rokem 1570, roku 1569 měl studovat na jezuitské univerzitě ve švábském Dillingenu a posléze se zapsal na krakovskou univerzitu,¹⁷² kde absolvoval předepsané trienium.¹⁷³ V Krakově získal licenciát teologie v bohosloví,¹⁷⁴ titul baccalaureus formatust, po jehož získání se na čas vrátil do vlasti. Poté pobýval v bavorském Ingolstadtu, kde dosáhl dalšího z akademických grandů, a to doktorátu teologie a kanonického práva. Kroky mladého bohoslovce s tzv. nižším svěcením se v následujících měsících měly ubírat do Říma, 4. června roku 1573 tak Zbyňek psal žádost arcivévodovi Ferdinandovi o vydání pasu a doporučujícího listu ke kurii a

¹⁶⁹ Jako svědkové jsou v listině uvedeni např. nejvyšší sudí Jan z Valdštejna, Jaroslav Smiřický ze Simiřic a Bedřich Mičan z Klinsteina a Roztok.

¹⁷⁰ Jedná se o domněnky, neboť se touto konkrétní otázkou doposud žádná literatura nezabývala.

¹⁷¹ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 818. Jezuitská kolej s gymnáziem působila v Olomouci od roku 1566, kdy bylo Zbyňkovi 15 let. Dá se tak předpokládat, že byl jedním z prvních studentů této koleje. Viz BOBKOVÁ–VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006. s. 58.

¹⁷² Doba Zbyňkova studia na krakovské univerzitě není přesně známa. Většina autorů jí zařazuje do Zbyňkova raného studia, tedy do začátku 70. let (např. BARTŮNĚK, Václav. *Probošt Zbyňek Berka z Dubé*. s.73)

¹⁷³ BARTŮNĚK, Václav. *Probošt Zbyňek Berka z Dubé*. s. 73.

¹⁷⁴ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 818.

kardinálům. Arcivévoda žádosti vyhověl a mladý minorista¹⁷⁵ měl otevřené dveře do Říma, kam odcestoval především za doplněním vzdělání, přípravami na život duchovního, navazováním důležitých kontaktů a v neposlední řadě za kněžským svěcením, které se tam vskutku s největší pravděpodobností uskutečnilo ještě roku 1574, asi ve třiačtyřiceti letech Zbyňkova života.¹⁷⁶

Právě rokem 1574 se počíná Zbyňkova „sbírka“ duchovních hodností, které se vzhledem k jeho urozenému a vznešenému původu velice rychle hromadí¹⁷⁷ a ještě 5. června téhož roku¹⁷⁸ je císařem Maxmilián II. jmenován vyšehradským proboštem.¹⁷⁹ Současně s tímto jmenováním Zbyněk, tou dobou ještě stále pobývající v Římě, prosí tehdejšího pražského arcibiskupa Antonína Brusa z Mohelnice, aby mohl být instalován v tento úřad prostřednictvím prokurátora, olomouckého kanovníka Felixe z Lindy. V srpnu toho roku arcibiskup Brus Zbyňkovo jmenování písemně potvrzuje a prokurátorovi nařizuje, aby jej na základě dochovaných zvyklostí uvedl v prebendu.¹⁸⁰ Už jako vyšehradský probošt se Zbyněk snaží co nejvíce angažovat. Z toho úřadu např. pro svou kapitolu vindikuje Sedlčany směnou za Prachatice a patrně z vlastního nákladu dává přestavět presbytář vyšehradského kostela.¹⁸¹ Z této doby také pochází berkovský znak zkřížených ostrvů na klenbě onoho kostela, který tam nechal vymalovat tehdejší kapitulní děkan Altendorf.

¹⁷⁵ Bohoslovec s tzv. nižším svěcením.

¹⁷⁶ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s.73. Nejde o stoprocentně ověřitelnou informaci, objevují se i domněnky, že ke kněžskému svěcení došlo v Praze rukou arcibiskupa Antonína Brusa z Mohelnice. Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha: LOGIK s.r.o., 2000. s. 31.

¹⁷⁷ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 818.

¹⁷⁸ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s.73.

¹⁷⁹ Zbyněk na Vyšehradě nesídlil, a tak mu arcibiskup Martin Medek ustanovil zástupce – vikáře, který za něj měl obstarávat duchovní správu a rozhodovat při obsazování duchovních. Viz HEROLD, Eduard. OLÍVA, Viktor. *Vyšehrad*. V Praze: Topič, 1894. s. 190.

Tisk a papír Aloisa Wiesnera

¹⁸⁰ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s.73.

¹⁸¹ Přestavění presbytáře vyšehradského kostela ze Zbyňkova vlastního nákladu je informací, která se jeví jako poněkud sporná. Na následujících řádcích se dočteme o Zbyňkově takřka celoživotní tíživé finanční situaci, která tuto informaci do jisté míry vyvrací... Možné vysvětlení by skýtal počáteční příjem ze Zbyňkových prebend, který mu tuto nákladnou záležitost pomohl financovat, výraznější příspěvní neznámého donátora anebo samotného proboštsví. BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 73–74.

4.1.1. Olomoucké působení

Od poloviny 70. let se Zbyňkovo jméno začíná objevovat v souvislosti s poměrně bohatou olomouckou kapitulou, v níž byl kanovníkem.¹⁸² Poprvé se mezi léty 1575–1576 pokoušel uspět v boji o uprázdněný stolec olomouckého biskupa, o který soupeřil s tamějším děkanem Janem XVIII. Mezounem z Telče.¹⁸³ Oba kandidáti disponovali srovnatelným vzděláním, kontakty i podporou zvenčí. Zbyněk měl na rozdíl od Jana navíc podporu svých vlivných příbuzných,¹⁸⁴ ale Jan oproti tomu jako člen a děkan olomoucké kapituly větší podporu jejích členů. Při biskupské volbě 13. února 1576 tak Jan Mezoun získal nakonec většinu hlasů a byl zvolen novým olomouckým biskupem.¹⁸⁵

V létě následujícího roku jsou za přítomnosti olomouckého biskupa Mezouna nově obsazené přední hodnosti olomoucké kapituly a úspěch tentokrát slaví i Zbyněk, který se v srpnu, se ve svých 25–26 letech, stává olomouckým proboštem.¹⁸⁶ Spolu s ním je 8. června uveden nový olomoucký děkan Jan Philopon Dambrovský a tamějším scholastikem se 8. srpna stává Stanislav Pavlovský.¹⁸⁷

Rokem 1578 začíná nečekaným úmrtím biskupa Jana Mezouna¹⁸⁸ v olomoucké kapitule neklidná doba plná intrik, vyjednávání a osočování kanovníků kanovníky, která

¹⁸² Jako olomoucký kanovník byl Zbyněk označován už roku 1574, ale s největší pravděpodobností se jím stal později, nejspíše 28. listopadu 1575, neboť až tehdy dostal výslovné povolení, že se může stát členem kolegia olomouckých kapitulárů – i přes to, že nesplnil podmínku kapitulních statut, a to tříleté studium na jedné a téže fakultě.

¹⁸³ Jan XVIII. Mezoun z Telče, syn chudého krejčího, prošel vzděláním na téměř identické úrovni jako Zbyněk Berka. Studoval na jezuitské univerzitě v Olomouci, v Krakově i v Itálii. 15. května roku 1575 přijal v bavorském Řezně kněžské svěcení a nedlouho poté se stal děkanem olomoucké kapituly. Viz ŠTĚPÁN, Jan. *Proč se ve znaku olomouckého biskupa Jana Mezouna z Telče nachází Leliwa?* In: *Genealogické a heraldické informace*. Ročník 22. Brno, 2002. s. 71–72.

¹⁸⁴ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. s. 687.

¹⁸⁵ ŠTĚPÁN, Jan. *Proč se ve znaku olomouckého biskupa Jana Mezouna z Telče nachází Leliwa?* s. 71–72.

¹⁸⁶ O Zbyňkově zvolení svědčí listina z 13. srpna 1577 adresovaná papeži Řehořovi XIII. olomouckou kapitulou, která jej informuje o volbě. Více o tom: NAVRÁTIL, Bohumil. *Biskupství olomoucké 1576–1579 a volba Stanislava Pavlovského*. V Praze: Nákladem jubilejního fondu Královské české společnosti nauk, 1909. s. 264.

¹⁸⁷ NAVRÁTIL, Bohumil. *Biskupství olomoucké*. s. 81–84.

¹⁸⁸ Jan XVIII. Mezoun z Telče zemřel na začátku února 1578. Byl již čtvrtým biskupem v řadě během šesti let, který zemřel v ne příliš vysokém věku (většinou jim nebylo ani čtyřicet let) a za podivných okolností. S Janem Mezounem např. zemřelo i několik jeho spolupracovníků, všechny mělo náhle zachvátit prudké škubání a hrozná bolest žaludku. Vzniklo tak podezření na systematické otravy v olomouckém biskupství, za jejichž původce zůstal označen děkan Jan Philopon Dambrovský. Vzhledem k vzdálenosti tohoto tématu od zaměření práce zde není možnost více pojednat o těchto příhodách. Více se o tomto tématu rozepisuje a zkoumá jej BREITENBACHER, Antonín. *Příspěvek*

trvá více než rok. Kandidátů na uprázdněný biskupský stolec a s ním spojené bohaté statky nebylo málo – o úřad se (již podruhé) ucházel probošt Zbyněk Berka, scholastik Stanislav Pavlovský, kanovník Bernard Bruntálský z Vrbna a později i arcibiskup pražský Antonín Brus nebo syn Ferdinanda Tyrolského kardinál Ondřej Rakouský.¹⁸⁹ Pod jejich vlivem se kapitula rozdělila na dvě soupeřící strany – na „mladší“ a „starší“. V čele „starších“ stáli děkan Dambrovský a kanovník Illicino podporující kandidaturu Bernarda Bruntálského (později kardinála Ondřeje).¹⁹⁰ Chtěli, aby nový biskup byl z bohaté, urozené a politicky vlivné rodiny, aby byl mladý, pasivní, bez potřebného teologického vzdělání i zkušeností a mohl se tak stát pouhou loutkou Dambrovského a jemu stranících kanovníků.¹⁹¹ Opoziční stranu „mladších“ vedli probošt Zbyněk Berka a scholastik Pavlovský podporující možného protikandidáta, pražského arcibiskupa, Antonína Brusa z Mohelnice.¹⁹² Narozdíl od starších volali po biskupu schopném a vzdělaném, který by byl znalý domácích náboženských i politických poměrů i řeči lidu a takového, který by nejen přijímal bohaté biskupské příjmy, ale také se o biskupství jak se patří staral a v jeho službách pracoval.¹⁹³ První pokus o volbu se uskutečnil 25. března 1578, ale i když Bruntálský získal nejvíce hlasů, nedopadl jasným výsledkem.¹⁹⁴ Následně (26. března) podal Zbyněk Berka spolu s dalšími protest proti Bruntálskému, čímž pražskému arcibiskupovi zajistili dalších pět hlasů, které se tím vyrovnaly s hlasy pro Bruntálského.¹⁹⁵

Vzhledem ke neutichajícím přím mezi oběma tábory po zbytek roku 1578 jsou na přelomu února a března roku následujícího do Prahy povoláni olomoučtí kanovníci v čele

k dějinám reformace moravského kléru za biskupa Stanislava Pavlovského. Aféra Phitoponova. ČMM, ročník 31. 1907. s. 152–176.

¹⁸⁹ BREITENBACHER, Antonín. *Kandidatura kardinála Ondřeje Rakouského na biskupství olomoucké. ČMM, ročník 32. 1908. s. 44.*

¹⁹⁰ NAVRÁTIL, Bohumil. *Biskupství olomoucké. s. 94.*

¹⁹¹ BREITENBACHER, Antonín. *Kandidatura kardinála Ondřeje Rakouského na biskupství olomoucké. s. 44–46.*

¹⁹² Antonín Brus z Mohelnice o své možné kandidatuře ze začátku patrně nevěděl a v době prvního pokusu o volbu (v níž Brus figuroval) kapitula ještě nevěděla, zda by tento úřad vůbec přijal. NAVRÁTIL, Bohumil. *Biskupství olomoucké. s. 94.*

¹⁹³ BREITENBACHER, Antonín. *Kandidatura kardinála Ondřeje Rakouského na biskupství olomoucké. s. 45.*

¹⁹⁴ Z celkového počtu devatenácti hlasů získal jedenáct Bernard Bruntálský, šest Antonín Brus a po jednom hlasu obdržel Zbyněk Berka i Stanislav Pavlovský. Po tomto verdiktu se někteří chtěli odvolat k papeži, který měl o příštím biskupovi rozhodnout, ale ani na tom se strany nedokázaly dohodnout.

¹⁹⁵ 26. březen 1578, Olomouc. Notářský instrument o protestu, který učinil Zbyněk Berka po aktu volebním za Brusovy volanty v kapitule olomoucké proti straníkům Bruntálského z téhož tábora. Latinský text tohoto dopisu: NAVRÁTIL, Bohumil. *Biskupství olomoucké. s. 277–279.*

s děkanem Dambrovským a proboštem Berkou, kterým je nunciem Dolfinem sdělena vůle papeže Řehoře XIII., který pod pohružkou nařizuje uspořádání nové volby. Bruntálského se podaří jako kandidáta do jisté míry zdiskreditovat, avšak v tu dobu se na poli vyskytuje také nový hráč pod vedením Dambrovského, syn Ferdinanda Tyrolského, kardinál Ondřej – ideální „prototyp“ pasivního neznalého kandidáta starší strany. Proti vlivnému duchovnímu stojí Zbyněk Berka, Pavlovský, ale i Ondřejovo přílišné mládí a absence svěcení. Situaci navíc komplikují sváry v kapitule, císařova nerozhodnost i Brusův neplánovaný odmítavý postoj vůči Ondřejovi.¹⁹⁶ Naproti tomu Zbyněk sbírá triumfy – jako jediný český šlechtic mezi olomouckými kanovníky¹⁹⁷ má podporu příznivců i přátel v českém panstvu z císařova okolí a po Olomouci se navíc roznese pověst o tom, že se „mladým“ povedlo vymoci na císaři list, kterým doporučoval Berku kapitule za olomouckého biskupa.¹⁹⁸

Nakonec se na sklonku jara 1579 v kapitule vyčlenily tři proudy: ti, kteří podporovali kandidaturu kardinála Ondřeje; ti, kteří stáli pod vedením Pavlovského, připouštěli jednání o Ondřejově volbě,¹⁹⁹ ale kladli si podmínky; a ti, v jejichž čele stál Zbyněk Berka, který sám chtěl v kandidatuře uspět.²⁰⁰ O uklidnění vyhrocené situace v kapitule se postaral pražský arcibiskup, který se zasloužil o spojení Pavlovského a Berkova tábora – ve prospěch výhry Pavlovského.²⁰¹

12. června 1579 se koná poslední oficiální pokus o zvolení olomouckého biskupa. Včetně Zbyňka Berky volí 23 kanovníků a většinou hlasů je konečně za podpory jezuitů i Berkovy strany zvolen nový biskup Stanislav Pavlovský.²⁰²

I po ukončení doby sedisvakance se Zbyněk snaží v olomoucké kapitule dále angažovat – především pomýšlí na vykonání cesty do Říma pro potřebné papežské stvrzení Pavlovského volby. O to hůře pak nesl, když se ani tento záměr neuskutečnil a

¹⁹⁶ Tamtéž. s. 144–159.

¹⁹⁷ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. s. 867.

¹⁹⁸ O této pověsti vypovídají záznamy z května 1579 (NAVRÁTIL, Bohumil. *Biskupství olomoucké*. s. 164.), avšak jednalo se opravdu pouze o pověst.

¹⁹⁹ Požadovali např. podepsání záruk, že bude sídlit v Olomouci.

²⁰⁰ NAVRÁTIL, Bohumil. *Biskupství olomoucké*. s. 184.

²⁰¹ Berka byl uzavřen jakémukoli jednání s Ondřejovou stranou a navíc měl příliš napjaté vztahy s děkanem Dambrovským. Pavlovský na rozdíl od něj jednání připouštěl a navíc měl podporu Vratislava II. z Pernštejna i arcibiskupa Brusa. NAVRÁTIL, Bohumil. *Biskupství olomoucké*. s. 182–196. Tamtéž, s. 401–402 viz listina z 1. června 1579, ve které z Prahy podává Ottavio Landi zprávu arciknížeti Ferdinandovi o Brusově pokusu spojit přívržence Pavlovského a Berky.

²⁰² Tamtéž. s. 195–205.

místo něj byl upřednostněn údajný travič²⁰³ a strůjce většiny nepokojů v kapitule Jan Philopon Dambrovský.²⁰⁴

4.1.2. Domáci i zahraniční věhlas

Zbyňkův neúspěch s římskou cestou roku 1579 byl o to bolestivějším, neboť byl již druhým v řadě... Jeho list z roku 1577 adresovaný arcibiskupovi Brusovi svědčí o jeho, v pořadí druhé, zamýšlené výpravě do Věčného města, avšak ta byla závislá na Zbyňkově finanční situaci, která však nebyla příliš příznivá. V době druhé poloviny 70. let byl Zbyňkův příjem závislý na zastávaných úřadech, ale příjmy např. z olomouckého kanonikátu byly zanedbatelné,²⁰⁵ stejně jako příjmy z úřadu vyšehradského²⁰⁶ probošta.²⁰⁷ Další Zbyňkův příjem v této době měla zajišťovat otcovská pozůstalost – jak již bylo pojednáno v předešlé kapitole, otec Zdeněk Berka zemřel roku 1572 a dědictví připadlo po Zbyňkovi druhorozenému Václavovi Berkovi,²⁰⁸ který se ale s bratry nedokázal dohodnout o výši vyplacené částky a spor se tak táhl po deset následujících let.²⁰⁹ Je nutno podotknout, že Zbyňkův status „chudého duchovního“ v budoucnu moc změně nečeká a po celý život – i za arcibiskupského působení – bude do velké míry závislý na finanční pomoci ostatních.

V této době je Zbyněk již duchovním s řadou titulů a hodností, od roku 1577 je členem pražské metropolitní kapituly,²¹⁰ o rok později se stává apoštolským protonotářem a papež Řehoř XIII. ho jmenuje svým komořím. Toho času začíná růst jeho věhlas i mimo země České – kromě Čech a Moravy je známý v Bavorsku i Polsku a ani Řím jej

²⁰³ Biskup Stanislav Pavlovský si byl Dambrovského vinou téměř jist a tak jej spolu s dalšími neloajálními kanovníky poslal krátce po svém zvolení mimo Olomouc. Až v roce 1585 se objevuje údajný svědek travičských činů i jiné důkazy svědčící proti němu. Někdejší olomoucký děkan je tak obviněn z travičství a uvězněn na biskupském hradě Hukvaldy. 3. února byl vězeň soudem odsouzen, zbaven kněžství, úřadů i beneficí a následně nejspíše popraven. Více pozn. č. 188 a BREITENBACHER, Antonín. *Příspěvek k dějinám reformace moravského kléru za biskupa Stanislava Pavlovského. Aféra Phitoponova*. s. 152–176.

²⁰⁴ NAVRÁTIL, Bohumil. *Biskupství olomoucké*. s. 208.

²⁰⁵ Sám Zbyněk si měl na tuto skutečnost stěžovat kapitulnímu děkanovi. Napsal mu list ve kterém si stěžoval, že nedostává ani účty, ani peníze a že za posledních pár let obdržel pouhých dvacet tolarů.

²⁰⁶ Jako vyšehradský probošt měl Zbyněk pobírat 120 tolarů, ale podle jeho listu adresovaného prezidentu komory Vladislavovi z Lobkovic je získával jen velmi obtížně.

²⁰⁷ BARTŮNĚK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 73–74.

²⁰⁸ Nakonec bylo za přispění Vratislava z Pernštejna dohodnuto vyplacení každému z bratrů po 7.500 kopách českých. Viz kapitola/poznámka č. 4.2.2.1. **Václav Berka z Dubé a Lipé**.

²⁰⁹ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl první: Chrudimsko. s. 83–85.

²¹⁰ Jako pražského kanovníka si Zbyňka zvolila sama pražská kapitula.

nepokládal za neznámou osobu, což mu napomohlo k zisku dalších, tentokrát zahraničních a lukrativnějších, úřadů. Roku 1581 je mu propůjčeno rýnským falckrabětem Vilémem proboštví v Altöttingenu, které bylo pod jurisdikcí salcburského arcibiskupství.²¹¹ Jen o rok později je po rezignaci Viktora Augustina Fuggera papežem Řehořem XIII. ustanoven kanovníkem a proboštem kapituly řezenské,²¹² kde je mu navíc propůjčena i správa řezenského biskupství za nezletilého Filipa Viléma, syna vévody Viléma V. Bavorského.²¹³ V papežské bule povolávající Zbyňka Berku v úřad řezenského probošta je nazván „papežským komorníkem“, což vypovídá o jeho osobních známostech u kurie.²¹⁴ Zbyněk dává více a více na odiv své diplomatické schopnosti i strmý postup napříč duchovní hierarchií. Na začátku 80. let jedná o vymezení pravomocí mezi bavorským vévodou Vilémem V. a bavorskými biskupy a roku 1583 se sám stává apoštolským administrátorem řezenského biskupství, což poukazuje na jeho významnost za hranicemi rodné země.²¹⁵ Zbyňkovy listy z té i pozdější doby svědčí o tom, že si Řezno velmi oblíbil. Měl si tam objednat blíže nepopsaný obraz (patrně pro řezenskou biskupskou rezidenci) a i po skončení svého úřadování v Bavorsku s městem udržoval intenzivní vztahy.²¹⁶ V polovině 80. let se Zbyňkovi povedlo uspět i v kapitule salcburské, která se stala jeho nejbohatší prebendou i v kapitule ve Staré Boleslavi.²¹⁷

V této době se také poprvé prokazatelně projevuje jeho poměrně silný negativní postoj proti luteránství, které se v tu dobu rozmáhalo v Chebsku a kterému se právě Zbyněk chtěl postavit. Vyžádal si tehdy od císaře Rudolfa II. zvláštní mandát k Chebským²¹⁸ a posílal různé návrhy zákroků proti chebským luteránům pražskému arcibiskupovi,²¹⁹ ale pro nemalou vytíženost jeho osoby k zamýšlené akci nedošlo.²²⁰

²¹¹ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 818.

²¹² Za Zbyňkovo dočasné spravování řezenského biskupství pravděpodobně mohly osobní styky jeho otce Zdeňka Berky, který byl nejvyšším podkoním Viléma IV. knížete bavorského – děda Viléma V. Bavorského. BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 74.

²¹³ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 818.

²¹⁴ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 74.

²¹⁵ V této funkci Zbyněk působil až do roku 1587, nahradil v ní dosavadního řezenského administrátora P. Feliciána Ninguarda.

²¹⁶ MACEK, Jaroslav. *950 let litoměřické kapituly*. s. 83–84.

²¹⁷ Srov. BŮŽEK, Václav. Král, Pavel, ed. *Člověk českého raného novověku*. s. 130 a SCHLENZ, Johann E. *Geschichte des Probsteistiftes St. Stephan in Leitmeritz*. Prag, 1933. s. 144.

²¹⁸ PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 111.

²¹⁹ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 74.

²²⁰ PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 111.

Při tak velkém množství zastávaných funkcí využíval Zbyněk (stejně jako jiní duchovní s více kanonikáty) pomoci zástupců, kteří jej v některých úřadech zastupovali a byli jeho pravou rukou. Ne vždy se však Zbyňkovi zamýšlený zisk nového kanonikátu zdařil... Ku příkladu roku 1574 a následně 1582 se na základě apoštolské provize z 20. listopadu 1582 ucházel o uprázdněný kanonikát ve vratislavské kapitule, ale nakonec byl upřednostněn přednější kandidát, než kterým byl Zbyněk. Ten byl ujistěn, že v případě podání opakované žádosti a splnění ustanovených vratislavských kapitulních stanov mu bude co nejvíce vycházeno vstříc. Při své opakované žádosti ale Berka nesplnil ony stanovené podmínky a svou kandidaturu odvolal.²²¹

4.1.3. Proboštem litoměřickým

Od konce 80. let je Zbyňkovo jméno spjato s proboštvím litoměřickým, které od poloviny 16. do počátku 17. století balancuje na hranici totálního úpadku. Drtivá většina tamních proboštů většinou ani nedisponovala kněžským svěcením,²²² byla ovlivněna do jisté míry povoleným utrakvismem, měla v držení příliš mnoho církevních úřadů, správu litoměřického kapitulního majetku svěřovala neoficiálně jiným osobám²²³ anebo byli litoměřickými probošty ustanovováni dvorní kaplani, kteří se až na výjimky příliš nevzdalovali od císařského dvora, na němž pobývali a o litoměřickou kapitolu se tak příliš nestarali...²²⁴ Zbyněk se tohoto úřadu ujímá jako nástupce Ludvíka Švihovského z Rýzmburka, který byl litoměřickým proboštem jmenován 6. září 1586. Oficiálního jmenování od pražského arcibiskupa se Ludvík dočkal až po devíti měsících, dne 14. června 1587, což je také den, který se stal jeho posledním – Ludvík v den arcibiskupského potvrzení své funkce náhle a nečekaně zemřel. Tato neočekávatelná událost během

²²¹ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 75–76 .

²²² Např. mladý kapitulní děkan a purkrabí Jindřich z Donína, který byl do funkce litoměřického probošta dosazen císařem Maxmiliánem II. roku 1574. Nejen, že Jindřich v té době nebyl ani knězem, ale navíc koketoval s myšlenkami Lutherovy reformace, k níž se otevřeně hlásil jeho otec Abrahám z Donína. Ten byl svým synem později jmenován správcem kapitulních statků, které Abraham začal libovolně využívat ve prospěch své rodiny. Jindřich na svůj úřad nakonec po dlouhých deseti letech a častém tlaku arcibiskupa, aby získal kněžské svěcení rezignoval roku 1584.

²²³ Např. slezský šlechtic Kaspar z Logau, který byl litoměřickým proboštem mezi léty 1551–1562. Pro držení více církevních úřadů svěřil správu litoměřického kapitulního majetku svému příbuznému Dionysiu Ogigellovi ze Schlaupitz.

²²⁴ HLAVÁČEK, Petr. *Kapitula sv. Štěpána – centrum katolické reformy nebo náboženského reformalismu? Kaleidoskop litoměřických dějin z doby české a evropské reformace*. In: *Litoměřická kapitula. 950 let od založení. Ústní nad Labem, 2007*. s.76–77.

slavnostního dne zavdala podnět k šíření zvěstí o otravě²²⁵ mladého, sotva dvaadvacetiletého probošta, z jehož smrti byl překvapen i sám arcibiskup.²²⁶

Na toto uprázdněné místo v chudé kapitule sv. Štěpána je císařem Rudolfem, který vlastní patronátní právo nad litoměřickým proboštvím, nominován roku 1587 Zbyněk Berka (pod podmínkou zaplacení 400 tolarů císařskému kapelníkovi Filipovi de Monte). Zbyněk byl v litoměřický úřad uveden 10. října toho roku a musel tak už na samém počátku proboštského úřadu (stejně jako jeho předchůdce) z vlastních zdrojů přispívat na vydržování císařského zaměstnance. Po všech formálnostech sám císař pověřil pražského arcibiskupa Martina Medka, aby Zbyňka sám uvedl v reálnou správu proboštví v chóru, kapitule i v majetkových právech. Další záležitostí, kterou musel Zbyněk v novém úřadu řešit, byla pozůstalost jeho předchůdce Ludvíka Švihovského²²⁷ – jako jeho nástupce na sebe musel převést jeho dluhy a zvláště se zavázal splatit poddaným Ludvíkův dluh 500 tolarů.²²⁸

Z doby Zbyňkovy pochází dodnes zachovaný česky psaný kopiář listin vzešlý z jeho kanceláře popisující vše, co zajímalo jeho proboštskou kancelář mezi léty 1588 a 1593.²²⁹ Mimo jiné umožňuje vhled do života šlechtického správce hospodářství i do detailní správy proboštského zboží a zájmů Berkovy soukromé kanceláře²³⁰ – některé zápisy

²²⁵ Ludvíkovi příbuzní měli tajně potvrdovat zvěsti o jeho otravě. Arcibiskup Martin Medek z Mohelnice byl proboštovou smrtí natolik překvapen, že 17. června písemně vyzval kapitulního děkana Drogera, aby se co nejdříve osobně dostavil do Prahy pro podání přesnějšího vysvětlení oné tragické události.

²²⁶ MACEK, Jaroslav. *950 let litoměřické kapituly*. s. 82.

²²⁷ Po nečekaném úmrtí mladého probošta dostala kapitula příkaz, aby byl za účasti litoměřického rychtáře sepsán inventář pozůstalých věcí, kterých se domáhal Ludvíkův otec Ferdinand Švihovský (měl mu koupit z vlastního nákladu (1000 kop) nábytek a celé bytové zařízení pro proboštví, které chtěl teď zpátky). Tuto skutečnost Zbyněk takřka od začátku popíral a naopak prohlašoval, že si Ludvík vypůjčil potřebnou sumu od poddaných, nikoli od rodiny a Ferdinandovi místo majetku nabídl pouze „něco na památku“. O této Zbyňkově domněnce se nedochovaly žádné důkazy... Možná skutečně věděl původ Ludvíkových zdrojů, nebo si jen dokázal uvědomit skutečnost, která by nastala po vydání majetku – zánik proboštského hospodářství, kvůli kterému by Zbyněk nemohl vydržovat ani kostelní služebnictvo ani čeledě.

²²⁸ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 76–77.

²²⁹ V kopiáři převažují zápisy hospodářského charakteru jako je např. nákup klisen, hájení šenkovního práva, upomínání dluhů, opatrování dobrého chřta u „strejce“ Jiřího z Dubé, nákupy pozemků, hájení poddaných proti násilnostem sousedních pánů, zřizování vodovodu pro proboštví nebo např. ochranná opatření před požárem. Viz BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 77–78.

²³⁰ Co se týče Zbyňkova soukromí, listy např. dokládají, že Zbyněk posílal svým známým a příbuzným vyhlášené labské lososy. Zápisy hovoří konkrétně o bratru Václavovi nebo o Petrovi Vokovi z Rožmberka.

pojednávají o nákupu mešních rouch, stycích s doksanským a broumovským klášteřem nebo o protestu proti nerespektování kajících dní.²³¹

Dobře vědom si byl nový, ale zkušený probošt neutěšené finanční situace litoměřického probošství a snažil se o jeho lepší zabezpečení i zajištění alespoň nějaké hmotné základny. Byl po dlouhé době svědomitým a rázným proboštem, který si tuto situaci uvědomoval a snažil se proti ní zakročit – snažil se o vymáhání starých dluhů a pohledávek i o očištění proboštské pokladny od závazků. V tomto směru se Zbyňkovou pravou rukou stal komorník Jan Šatný, který mu prokazoval spolehlivou službu hlavně v době, kterou musel Zbyněk trávit mimo Litoměřice. Šlo především o rok 1589, který Zbyněk skoro celý strávil ve své salcburské prebendě.²³² Tuto dobu nám dokládají zbytky jeho korespondence – v březnu Zbyněk psal ze Salcburku do Litoměřic, aby mu Šatný poslal peníze, koupil koně, poplatil osobní dluhy a sestavil mu podrobnou zprávu o hospodářství. O dva měsíce později zve Berka Šatného k sobě do Salcburku, má s sebou vzít koně a dorazit co nejrychleji, což Šatný ale (nevíme z jakého důvodu) neučinil a koncem července kvůli tomu byl písemně napomínán Zbyňkovým bratrem Václavem, který mu do Salcburku nakonec poslal koně svého. Zbyněk se vrátil na konci roku a vánoční svátky strávil v litoměřickém kostele.²³³ Kvůli této příležitosti psal probošt v pondělí 11. prosince do pražského metropolitního kostela žádost proboštu Petrovi z Lindy o půjčení liturgických předmětů (dalmatik), které mají být do Litoměřic přivezeny komorníkem Janem Šatným: *„Modlitbu svú vzkazuji duostojný pane spolubratře můj zvláště milý na Pánu Buohu vinšuji Vaší M^{stí} ... Za mnohá letha i jiné všeckno dobré a prospěšné, a při Vaší M^{stí} oznamuji, že nastávajíc tento slavný Hod Narození Krista Pána, rád bych při kostelu svém zde něco ozdobněji než jiná letha službu Buoží konal, ale nedostatek veliký nacházím beyti při tom kostele strany levitských oděvů, totiž dalmatik neb žádneych než jakeysi dvě strhaný a ušmejkaný hřebíčkové barvy. Pak Vaší M^{stí} velice prosím, že ráčíte spolu s jinými pány preláty mě to přátelství pro čest Buoží učiniti a dvau dalmatik neb levitských sukni bílé barvy aneb zlaté propůjčiti, však aby něco pěkného a ozdobného bylo. Já připovídám, že takové věci mají beze vsí lsti a protahův v hody vánoční fideliter navráceny býti, a zatím sám dám takové potřeby udělati. Věřím, že takové žádosti mé důvěrné odepřiti neráčíte, nýbrž mne je po tomto služebníku*

²³¹ Zápisy končí koncepty pozvání na arcibiskupskou intronizaci. BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 77–78.

²³² Tamtéž. s. 78.

²³³ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 77–78.

*mém Janovi Šatném račte odeslati, a já se toho Vaší M^{sti} zase odměním. S tím Milost Buoží hojná rač s námi beyti. Datum na proboštství litoměřickém v pondělí před sv. Lucii leth 89. Zbyněk Berka z Dubé a Lipého, probošt kostelův řezenského a litoměřického, salcburský a olomoucký kanovník.*²³⁴

Následující rok Zbyněk opět prožil především v Salcburku, odkud vydával Šatnému příkazy pro správné řízení hospodářství. V jednom ze svých dopisů jej opět žádal o koně, nařizoval splácení slíbené sumy císařskému kapelníkovi Filipovi de Monte a žádal o podrobné zprávy o litoměřickém beneficiu.²³⁵ K tomuto roku se také objevuje Zbyňkovo jméno v soupisu osob, kterým byly do roku 1590 císařem zastaveny či zapsány královské statky v Čechách. Jakožto litoměřickému proboštovy mu byly v sobotu po sv. Dorotě zapsány statky broumovského kláštera.²³⁶

²³⁴ PODLAHA, Antonín. ŠITTLER, Eduard. *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze*. Praha: Dědictví svatého Prokopa, 1903. s. 102.

²³⁵ BARTŮNĚK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 78.

²³⁶ „Zbinko Berka, Probosten zu Leitmericz wird die Ablösung etzlicher Grundstück des Klosters Brauna zu dieser Probstei vergunnt. Mit Dato Samstag nach Dorotheae anno 90. Abt zu Brauna hältis.“ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VII. 1586–1591*. V Praze: Nákladem Výboru zemského Království českého, 1891. s. 562.

5. Arcibiskupská volba roku 1592 a její úskalí

Za svůj dosavadní vzestup vděčí Zbyněk Berka především své nevšední učenosti,²³⁷ vlivným známostem i katolickým instancím – císařovou nominací se stal kanovníkem ve vyšehradské i litoměřické kapitule, sám papež ho jmenoval řezenským proboštem a bavorský vévoda Vilém se zasloužil o jeho instanci proboštem v Altöttingenu.²³⁸ Poslední získaný úřad, úřad litoměřického probošta, se tak stal už jen drobnou ozdobou a skromným příspěvkem do jeho „sbírky“. Zbyňkův kariérní postup však do jisté míry determinovaly starosti o vlastní zabezpečení, neboť české zchudlé kapituly ho samy o sobě nebyly schopny uživit a zabezpečit a možná tak hlavně proto začal cílit i na zahraniční úřady,²³⁹ které nemusely být výrazem jeho předpojatých ambicí, ale dost možná spíše existenční nutností.²⁴⁰

Díky množství zastávaných úřadů získal také cennou praxi a ve správě vyšších církevních beneficí se tak profiluje jako klidný rozvážný duchovní i jako dobrý hospodář.²⁴¹ Během necelých 15 let se mu tak podaří pevně zakotvit ve středoevropské církevní organizaci a je jen otázkou času, kdy dosedne i na některý z biskupských či arcibiskupských stolců...

5.1. Úmrtí pražského arcibiskupa Martina Medka z Mohelnice a kandidáti na jeho místo

S příchodem poslední dekády 16. století svatovojtěšský stolec opět osiřel, když po bezmála desetiletém působení zemřel 2. února²⁴² roku 1590 dosavadní, teprve dvaapadesátiletý, pražský arcibiskup Martin Medek z Mohelnice.²⁴³ Vzhledem ke stále neutěšené duchovní situaci v českých zemích se už dva dny po jeho smrti tehdejší

²³⁷ BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. s. 31.

²³⁸ Jakým způsobem a s čí pomocí se Zbyněk dostal do Olomouci a Salcburku není známo. MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. s. 869.

²³⁹ Zbyňkův postup shromažďování kanonikátů nebyl neobvyklý, naopak. Např. Kníže František kardinál z Ditrichštejna měl kanonikátů pět (Olomouc, Vratislav, Pasov, Salzburg a Litoměřice) a kapitulár u sv. Víta a na Vyšehradě Ferdinand Leopold Benno z Martnic šest (Olomouc, Brixen, Halbersstadt, Pasov, Řezno a Salcburk).

²⁴⁰ BŮŽEK, Václav. Král, Pavel, ed. *Člověk českého raného novověku*. s. 130–132.

²⁴¹ BARTŮNĚK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 77.

²⁴² Arcibiskup pražský se rozstolal už v prosinci 1589 a celý leden (až do 2. února) strávil na lůžku maje u sebe své lékaře z Oseka (Winkelmana a Kaspara).

²⁴³ Martin Medek byl pochován v kapli sv. Antonína vedle svého předchůdce Antonína Brusa. Při pohřbu pronesl latinské kázání probošt svatovítské kapituly Jiří Berthold Pontán z Braitenberka. BOROVIČ, Klement. *Dějiny diecése pražské*. s. 301.

papežský nuncius na Rudolfově dvoře Alfonzo Visconte začíná zabývat otázkou jeho nástupce a ještě toho dne píše list, ve kterém se zmiňuje o svém záměru usilovat při nejbližší audienci u císaře o brzké jmenování nového arcibiskupa. Visconte si rychlým znovuobsazením svatovojtěšského stolce slibuje efektivnější obrácení kacířů a úspěšnější sjednocení kališníků s církví, pro což se už po několik dekad připravovala půda. Záhy po Medkově smrti tak už byla známa jména kandidátů ucházejících se o místo jeho nástupce – kladský probošt Kryštof Kirmeser, řezenský probošt a salcburský kanovník Zbyněk Berka a Popel z Lobkovic.²⁴⁴ Při oné očekávané audienci je nuncius císařem ujistěn o rychlém jmenování podle nejlepšího vědomí a svědomí císařské milosti, ale v nejednotném Českém království a s nestálým nerozhodným postojem císaře Rudolfa se celá věc přeci jen notně protáhne... A tak skoro o půl roku později (17. července) píše Visconte do Říma stále tytéž dopisy o dosud neuskutečněné arcibiskupské volbě, která se ani přes jeho časté, ale marné naléhání na císaře i jeho rádce a jejich planých slibů stále neuskutečnila. Ani působení skrze španělského vyslance na císaře nijak nezapůsobí a ještě koncem dubna následujícího roku je císařova odpověď nerozhodná a pražské arcibiskupství neobsazené.²⁴⁵

V prvních měsících boje o nejvyšší duchovní úřad měl navrch kladský probošt Kryštof Kirmeser. Měl podporu císařského dvora a patrně také nuncia, se kterým osobně hovořil o své kandidatuře.²⁴⁶ Proti němu stál vedle Zbyňka Berky krátce strahovský opat, který ale byl nepřijatelný pro Řím. Naopak Zbyněk Berka měl velkou oporu ve svých mocných příbuzných,²⁴⁷ ale díky rozsáhlým stykům, českým prebendám i zahraničnímu působení se také těšil mnohým získaným osobním známostem... Např. roku 1591 se spolu s jinými vysokými duchovními účastnil olomoucké diecézní synody²⁴⁸ a v Římě měl trvale dva své kuriální úředníky Fenzonia a Minutia, kteří ho po celou dobu aktivně informovali o stavu jeho věci. Navíc byl podporován vlivnými dvory i domácí šlechtou.²⁴⁹ Tyto faktory by

²⁴⁴ MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 255–256 uvádí jako prvotního kandidáta Kryštofa Popela z Lobkovic, zámožného presidenta rady nad apelacemi a nejvyššího hofmistra, který byl však stavu neduchovního, disponoval malým zasvěcením i neznalostí církevní politiky. Nestal se tak favorizovaným kandidátem a na tomto postu měl být téměř ihned nahrazen strahovským opatem. Pokus o úspěch v této volbě učiní později i Jiří Popel z Lobkovic, Matoušek ji datuje do roku 1592, oproti tomu BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 79 uvádí, patrně mylně, Jiřího Popela z Lobkovic jako jednoho z prvotních tří kandidátů.

²⁴⁵ MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 255–256.

²⁴⁶ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 79.

²⁴⁷ MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 255–256.

²⁴⁸ *Ottův slovník naučný*. III. díl. s. 818.

²⁴⁹ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 79–80.

bývaly mohly zajišťovat hladký a rychlý průběh volby, jejímž vítězem by se stal upřednostňovaný a věhlasný kandidát Zbyněk Berka, avšak i tak se (především nepřílišnou cílevědomostí císaře a jeho úředníků) proces volby notně protáhl až do roku 1592, kdy vyvstaly hned dvě překážky, které celý proces opět zpomalily...²⁵⁰

Obě nastalé překážky ve Zbyňkově volbě spojuje osoba a působení nového nuncia na Rudolfově dvoře Cesara Specianiho. Bývalý španělský nuncijs, biskup navarský a cremonský byl pražským nunciem jmenován 30. ledna 1592. Ač se nového úřadu nezhostil s velkým nadšením, koncem května se vypravil na cestu do Prahy,²⁵¹ kam dorazil 29. června 1592. Čechy na něj od začátku nezapůsobily, neznal dobře zdejší náboženskou situaci, která byla tolik odlišná od španělské a příliš si nerozuměl ani s císařem... Jeho kroky určoval Řím (konkrétně papežský centrální úřad státní sekretariát), od nějž měl instrukce na řešení vnitrostátních i zahraničních problémů týkajících se primárně jednání se staroutrakvisty o jejich navrácení do lůna církve, obecné upevnění katolických pozic v Čechách a obsazení pražského arcibiskupského stolce, které se stalo jeho primárním úkolem. Na otázku pražského arcibiskupa se zaměřil hned při své první císařské audienci, jak dokládá jeho dopis do Říma z 21. července 1592 slibující brzké vyřešení situace.²⁵² Obdobné dopisy ale chodí do Říma²⁵³ i následující měsíce a věci se pod nunciovým vlivem a jeho působením na císařovo okolí dávají do pohybu až v srpnu, kdy císař poprvé hovoří konkrétněji.²⁵⁴ Měsíc na to ale nastává první z již zmíněných překážek, a to v podobě sebevědomého a zámožného nejvyššího hofmistra Jiřího Popela z Lobkovic, patrně nejmocnějšího pána v Čechách,²⁵⁵ na kterého

²⁵⁰ MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 256–260.

²⁵¹ Do Prahy s ním odcestoval Pietro Campori a Sebastiano de Fornar, který v Praze působil jako auditor

²⁵² DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncijs Casare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. Praha, Univerzita Karlova: Katedra českých a slovenských dějin, 1991. s. 21–34.

²⁵³ Viz editovaná Specianova korespondence SPECIANO, Cesare – PAZDEROVÁ, Alena – OHLÍDALOVÁ, Anna – SANDER, Rudolf. *Epistulae et sancta nuntiorum apostolicorum apud imperátorem 1592–1628. Tomus I., Epistulae et acta Caesaris Speciani 1592–1598. Pars I. Mai 1592 – Dezesember 1592* /. edidit Alena Pazderová ; Übersetzung ins Deutsche Anna Ohlidal, Rudolf Sander. Praeae: Archivum Nationale, 2016. s. 95–96, 114–119.

²⁵⁴ DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncijs Casare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 21–34.

²⁵⁵ České politické scéně od 80. let 16. století dominovali dva aristokraté – Jiří Popel z Lobkovic a Vilém z Rožmberka. Mezi těmito vlivnými katolíky působícími na jednom poli vznikala silná mocenská rivalita podporovaná jejich rozdílnými povahovými rysy. Oproti tolerantnímu a mírnému Rožmberkovi stál mladší sebevědomý a ctízádnostivý Lobkovic, podporovatel jezuitů a člen radikální protireformační strany. K vyhrocení sporu dochází právě roku 1592, kdy nemocný Rožmberk ztrácí vliv nestálého císaře a jeho život se pomalu chýlí ke konci, v čemž spatřuje Lobkovic svou šanci. Vilém z Rožmberka umírá

se nuncius obrátil v otázce arcibiskupské volby. Lobkovic se této věci zhostil s takovým nasazením, že se sám chopil celého jednání s cílem rychlého výsledku. Navzdory svým slibům ale nedlouho na to začal nunciovi prezentovat různé odklady²⁵⁶ a uskutečňovat vlastní plán na obsazení arcibiskupství. Ten spočíval v Lobkovicově touze po kardinálském klobouku a s ním spojeném pražském arcibiskupství. Ač hlavními argumenty tohoto plánu bylo Popelovo závratné jmění,²⁵⁷ které by ušetřilo církevní i dvorské výdaje i velká přízeň ze strany jezuitů i císaře vůči jeho osobě, v nunciových očích se plán jevil od začátku neproveditelným – věděl o Rudolfově povaze a nedůvěřivosti, kterou by jen evokovalo zjištění o Lobkovicově plánovaných postech bez císařova vědomí i o Popelově snaze stát se po Vilémovi z Rožmberka nejvyšším purkrabím a kancléřem, což by opět způsobilo nevoli u císaře, který nebyl příznivcem hromadění vlivných úřadů. Další věcí podkopávající Lobkovicovu intervenci do české církevní politiky byl jeho vztah k těmto věcem – ač byl horlivým katolíkem, v duchovním oboru neměl ani praktické, ani teoretické znalosti a nehrálo mu do karet ani to, že jeho bratr Ladislav byl kacír a on sám byl ženatý s Kateřinou z Lokšan, vdovou po Ladislavovi ze Šternberka, a měl s ní dvě dcery. Tyto nelichotivé faktory se Lobkovic snažil do jisté míry vykompenzovat svou pomocí nunciovi při jeho horlivém snažení se o katolickou reformu a obrácení nekatolíků, ale ani tak se jeho plány na začlenění se do české církevní politiky neshledaly s úspěchem.²⁵⁸

Druhou nečekanou komplikaci způsobil sám nuncius Speciano v první polovině roku 1592, který pojal nanejvýš důkladně a přísně nařízení bývalého papeže Řehoře XIII.,²⁵⁹ podle kterého se měl každý kandidát na arcibiskupský stolec podrobit přísnému zkoumání, tzv. informačnímu procesu. Díky podrobnému zkoumání měly vyjít najevo skutečnosti znesnadňující Berkovu kandidaturu i ohrožující jeho postavení. Při zkoumání se mělo ukázat, že jeho rodiče byli husté, jeho matka Kateřina měla být dokonce pohřbena v utrakvistickém Týnském chrámu a sám Zbyněk měl přijímat v mládí pod obojí. Aby si Speciano tuto informaci ověřil, obeslal Řezno a Olomouc s dotazníky, které měly

uprostřed léta 1592, 31. srpna, čímž Jiří Popel získává suverénní postavení v českém království, myslí si na osiřelé světské úřady po Rožmberkovi i na nejvyšší úřad duchovní.

²⁵⁶ Jedním z odkladů měla být např. potřeba vyčkání na konání zemského soudu.

²⁵⁷ Jiří Popel z Lobkovic byl ve svém „honu“ na pražský arcibiskupský stolec a kardinálský klobouk schopen investovat až 60.000 tolarů. Více: DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Casare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 34.

²⁵⁸ MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 256–260.

²⁵⁹ Papež Řehoř XIII. zemřel 10. dubna 1585.

prozkoumat Berkův soukromý život během jeho působení v těchto kanoniích. Obě města se ale vyjádřila proti těmto nařčením s odpověďmi, že u probošta nikdy neshledala nic závadného. Záhy na to se o těchto krocích dozvěděl prostřednictvím svých kuriálních římských úředníků sám pobouřený Zbyněk, který se dovolával jejich svědectví, že vždy žil katolickou vírou a náboženstvím a nikdy nezavdal příčinu k tomu, aby o něm někdo smýšlel jinak. Pomluvy přisuzoval nunciově osobnímu zaujetí proti jeho osobě a později za jeho přítomnosti spolu s notářem a dvěma svědky odpřisáhl ad cautelam husitské bludy.²⁶⁰

5.2. Vyhrocené okolnosti volby v posledních měsících roku 1592

Když se začalo schylovat ke konci roku 1592, Jiří Popel částečně rezignoval na své fantaskní plány a místo nich se snažil nunciovi alespoň vypomáhat jako hlava české rekatolizační politiky při plánované arcibiskupské volbě i při jednání s nekatolickými kněžími. Kvůli zmíněným nenadálým překážkám se na podzim toho roku více a více proslýchalo, že pražský arcibiskupský stolec obsadí staronový favorit, kladský probošt Kryštof Kirmeser.²⁶¹ Pro jeho zvolení se vyslovoval nuncius Speciano, který velice oceňoval jeho dobré vlastnosti,²⁶² stejně jako Lobkovic i jezuité, kterým chtěl odevzdat své proboštví. O jeho jmenování, které mělo přijít každým dnem, ujišťoval Lobkovic Specianiho už delší dobu, až konečně 30. listopadu²⁶³ přišlo také císařské ujištění, že arcibiskup bude ihned jmenován. Následujícího dne byli tak k císaři svoláni všichni zemští úředníci, ale k volbě ani tak nedošlo, neboť měli zasáhnout Berkovi vlivní přátelé,²⁶⁴ (údajně hlavně Zbyňkův bratr Václav²⁶⁵) kteří měli Kirmesera obviňovat z různých deliktů, čímž jeho jmenování zmařili. Den poté se nuncius dozvěděl, že císař chce opravdu co nejrychleji jmenovat arcibiskupa, ale doposud stále není pevně

²⁶⁰ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 79–80.

²⁶¹ MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 262–265.

²⁶² BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 80.

²⁶³ 24. listopadu 1592 je v Specianově dopise do Říma zmiňován vedle Zbyňka Berky a Kirmesera ještě třetí kandidát Jan Lohelius. Viz DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Casare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 36.

²⁶⁴ MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 262–267.

²⁶⁵ Údajně měl i sám Václav Berka zprostředkovat pro Zbyňka nakonec úspěšný výsledek volby. Viz DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Casare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 39–40.

rozhodnut pro jednoho z kandidátů a prosí tak nuncia o jeho názor.²⁶⁶ Tento vývoj nuncijs nečekával, nebyl na něj připraven a ani sám nebyl rozhodnut pro jednoho z kandidátů a tak se věc odložila o další týden. Následující dny se tak opět nesou ve stejném duchu jako poslední dva roky – plno otázek, nejistot a kusých informací a tak nuncijs napíše císaři další list vypovídající o jeho rozladění nastalou situací.²⁶⁷ Tento list, ve kterém se nuncijs císaře otevřeně ptá na výsledek volby a sám přitom dává najevo osobní i kuriální naklonění pro Kirmesera, dává věci opět do pohybu. Císař v nunciiově vyjádření patrně mohl spatřovat zásah do svých pravomocí a možná tak právě „na truc“ se rozhodl pro jiného kandidáta...²⁶⁸ 11. prosince pak nuncijs konečně obdrží císařský list, v němž je za budoucího arcibiskupa vyvolen Zbyněk Berka. Ten ještě před obvyklým slavnostním jmenováním²⁶⁹ musí učinit slib, že v důležitých záležitostech bude vždy jednat po dohodě s nunciem a s provinciálem Tovaryšstva Ježíšova.

5.3. Postulace nového velmistra rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou

Jak již bylo nastíněno v předcházejících kapitolách, s osobou pražského arcibiskupa se od 60. let 16. století pojí zastávání úřadu křížovnického velmistra kvůli finančnímu zabezpečení znovuobnoveného a zchudlého pražského arcibiskupství, které by bez jejich pomoci nemohlo existovat. Ačkoli díky tomuto „paktu“ získal řád křížovníků věhlas, toto spojení se během pár následujících desítek let začalo trhat a pražští křížovníci začali toto spojení úřadů považovat za svazující, nevýhodné pro jejich řád a potlačující jejich právo na svobodnou volbu...²⁷⁰

Na začátku roku 1590 po smrti tehdejšího velmistra řádu Martina Medka po něm převzal správu řádu převor Baltazar Heinfriedl, který ihned sezval bratry k volbě nového velmistra – bez císařské a jiné intervence. Scházející se křížovníky ale zastavil císařský list, ve kterém jim Rudolf II. nařizoval posečkati s volbou dokud nebude rozhodnuto o

²⁶⁶ Zprávy mezi nunciem a císařem byly zprostředkovávány prostřednictvím císařského rady Jakuba Kurze.

²⁶⁷ MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 262–267.

²⁶⁸ DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncijs Casare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 37–38.

²⁶⁹ Slavnostní jmenování se uskutečnilo tři dny po nunciiově obdržení císařského dopisu. MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 262–267.

²⁷⁰ BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. s. 31–32.

příštím pražském arcibiskupovi.²⁷¹ V listu jim bylo také slíbeno zvelebení jejich řádu i potvrzení privilegií novým velmistrem, a tak se křížovníci císařskému přání podrobili a s volbou posečkali.

Když bylo na konci roku 1592 konečně rozhodnuto o Zbyňkovi Berkovi jako vítězném kandidátovi, vyzval císař Rudolf křížovníky, aby jej postulovali svým velmistrem. Císařský list s tímto zněním byl do řádu doručen prostřednictvím nejvyššího hofmistra Jiřího Popela z Lobkovic a křížovníkům nařizoval, aby dostáli císařovy vůle. Jeho jménem jim také byl slíben revers, který by jim stvrdil, že touto postulací nebude porušena svoboda jejich volby ani zaručená privilegia. V reakci na to se bratři radili s došli k závěru, že po císaři nežadají revers, ale jestli nemají mít jejich privilegia újmu, prosí, aby vybraný arcibiskup přišel k nim do kláštera a stal se oficiálně členem řádu, tzn. aby přijal řád i řádový znak.²⁷² Za těchto podmínek řád přijal 13. prosince 1592²⁷³ nového, dvacátého pátého, velmistra. Antonín Brus i Martin Medek z Mohelnice byli ponejprve křížovníckými velmistry a až poté byli uvedeni do úřadu pražského arcibiskupa, kdežto ve Zbyňkově případě došlo poprvé k opačné praxi, v níž se od té doby pokračovalo až do roku 1668.²⁷⁴

²⁷¹ Obdobný scénář nastal i o deset let dříve, kdy se po smrti Antonína Brusa křížovníci taktéž snažili o vymaňení se ze spojení úřadů s pražským arcibiskupstvím.

²⁷² Zbyněk Berka tak skutečně učinil a ke svému rodovému znaku přijal i znak řádu křížovníckého, což můžeme dodnes vidět např. nad vchodem do arcibiskupské kaple.

²⁷³ MARAT, P. F. X. *Postulace křížovníckých velmistrů*. Tiskem Karla Bellmanna v Praze, 1895. s. 8–9.

²⁷⁴ BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. s. 32.

6. První kroky v čele katolické církve v Čechách

6.1. Osobnost nového arcibiskupa a jeho vztahy s papežským nunciem Cesarem Specianim

Během téměř tříleté sedisvakance svatovojtěšského stolce v českých zemích zavládla nekázeň, mravní porušení lidu a panská libovůle v dosazování kněží.²⁷⁵ Roku 1589 psal zesnulý arcibiskup Martin Medek o bídném stavu duchovenstva v české diecézi, ve které se má nacházet pouze 40 klášterů s dosti pokleslou kázní. Do tohoto stavu nastupuje jako nová hlava české diecéze ambiciózní a rozhodný člen jednoho z předních katolických rodů Zbyněk Berka z Dubé...²⁷⁶

Pro následný vývoj byl klíčový vztah a kooperace nového pražského arcibiskupa a papežského nuncia, neboť stálé rozpory mezi minulým arcibiskupem Martinem Medkem a tehdejšími nuncií bývaly napjaté a doprovázené spory, což brzdilo rekatolizační postup. Prozíravý Speciano se tak ihned (jakmile zjistil, že Kirmeser v kandidatuře neuspěje) snažil získat Zbyňkovy sympatie a jeho podporu pro své plány,²⁷⁷ přičemž mu vytyčil tři naléhavé povinnosti, kterých se měl zhostit: jednání s husity, zrušení kacířských škol, které jsou „zkázou celého království“ a zřízení jezuitských škol a kolejí.²⁷⁸ Kolem přelomu letopočtu²⁷⁹ byl tak nový arcibiskup pozván spolu s hlavami katolických rodů na oběd do Specianova domu.²⁸⁰ Toto setkání mělo politický účel a kromě řešení otázky působení husitských kněží konkrétně nunciovi posloužilo k vymezení kompetencí i k důvěrném a otevřeném rozhovoru s novým arcibiskupem,²⁸¹ který stále ještě čekal na oficiální papežskou konfirmaci.²⁸² Vzhledem k absenci reakce Říma na nového

²⁷⁵ SČ, VIII. 1592–1594. s. 195.

²⁷⁶ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 708.

²⁷⁷ MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 268–269.

²⁷⁸ Tamtéž. s. 280.

²⁷⁹ Setkání se mělo podle DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Cesare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 38. odehrát 28. prosince 1592. V. BARTŮŇEK (*Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 80) toto setkání zmiňuje s datem až 8. února 1593. Avšak vzhledem k charakteru diskuze lze předpokládat, že se vše uskutečnilo v době krátce po Zbyňkově jmenování, tedy spíše ještě na konci roku 1592.

²⁸⁰ Text V. BARTŮŇKA (*Probošt Zbyněk Berka z Dubé*, s. 80) popisující toto setkání uvádí pozvání od nuncia Filippa Spinelliho, stejně jako Spinelliho intervenci v rámci výběru nového arcibiskupa mezi léty 1590 až 1592. Spinelli byl však vyslán k pražskému dvoru Rudolfa II. až roku 1598 – jedná se o záměnu jmen a na oběd byl Zbyněk pozván tehdejšími nunciem Cesarem Specianim.

²⁸¹ BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 79.

²⁸² I přes vesměs spokojenost Říma se Zbyňkem Berkou jako novým arcibiskupem se čekání na konfirmaci protáhlo a i přes časté žádosti nuncia o urychlení i Berkovy sliby o následném snížení počtu utrakvistického kléru a věřících v Čechách bylo nakonec odloženo až na říjen 1593. Viz DOLEŽAL,

arcibiskupa se až do prvních měsíců roku 1593 choval Speciano k Berkovi poměrně odtažitě a ani setkání u onoho oběda nebylo zcela přátelského rázu. I tak sebevědomý nuncius Berkovi otevřeně oznámil dvě věci, se kterými nebyl spokojen a u něj, jako u nového arcibiskupa mu vadily... Vzhledem k nevýnosnému arcibiskupství mu vytýkal jednak jeho údajný nákladný život a kladl mu na srdce šetrnost a nabádal ho k rezignaci na některá jeho benefícia. Především druhé z výtek se Zbyněk neskrývaně bránil a snažil se udržet si alespoň proboštství řezenské a kanovnictví salcburské.²⁸³ V případě Salcburku se mu nakonec opravdu povedlo prosadit si svou a nechat kanovnictví ve svém držení i po roce 1593.²⁸⁴

6.2. Nástup rekatolizačního úsilí

6.2.1. Formula promissionis

Nuncius Speciano dovršením arcibiskupské volby zvládl splnit jeden ze svých úkolů, které mu předepsala kurie. Ačkoli se vztah nuncia s arcibiskupem nedá nazvat idylickým,²⁸⁵ Speciano využil prvotního zápalu nového arcibiskupa a oba se následně snažili spolupracovat při pozvolném rekatolizačním úsilí, čímž plnili další z nunciových úkolů – vytvoření semináře, vypořádání se s českými „husity“ a jednání o jejich navrácení do lůna církve.²⁸⁶

Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Cesare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 38–41.

²⁸³ Vzdání se (především zahraničních) beneficií nesl Zbyněk velice těžko. Dokonce prý prohlásil, že by radši přenechal pražský arcibiskupský stolec jinému kandidátovi než aby se vzdal členství v salcburské kapitule. K tomuto jednání ho podle některých vedlo to, že tato benefícia mohla slibovat budoucí kandidaturu na tamější bohaté arcibiskupské stolce, nebo existenční zajištění pražského nepřilíš majetného arcibiskupa. Viz BARTŮNĚK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 79.

²⁸⁴ DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Cesare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 39–40.

²⁸⁵ Vztah arcibiskupa s nunciem se odvíjel negativně, měli nehody způsobené jednak stále nepotvrzenou konfirmační listinou, nejasnou reakcí Říma na nového arcibiskupa a také kvůli Zbyňkově údajnému nekatolickému původu. Podle DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Cesare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 40–41 se Zbyněk měl hájit tím že přiznal, že jen jeho matka byla husitské víry. Podle Speciana měl požádat o papežský dispenz, aby se věci vyřešily a uklidnily. Zbyněk ale s tímto postupem nesouhlasil a měl prohlásit, že tu není člověka zcela čistého a tak ani on nepotřebuje dispenz, když i poměrně běžně dochází ke sňatkům mezi katolíky a kacíři. Především tato neshoda přikládala do ohně a byla zárodkem rozporů mezi nimi. Problém patrně především byl v rozdílné mentalitě obou duchovních – Berka byl na tuto situaci zvyklý a „neshledával na ní tak nic problematického, naopak nunciiovi, cizinci málo známému našich poměrů to připadalo nepochopitelné...“

²⁸⁶ DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Cesare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 40.

Cesare Speciano si už od začátku své pražské nunciatury připravoval půdu pro tyto kroky. Už 29. srpna 1592 sestavil s pomocí jezuitů listinu známou jako *formula promissionis*, jejímž cílem bylo nashromáždit co nejvíce podpisů od nekatolických kněží, kteří se mimo jiné zavázali k podrobení se pražskému arcibiskupovi.²⁸⁷ Kromě toho se listina týkala osoby Jana Husa a jeho svátku, přijímání dětí a dospělých bez předchozí zpovědi, učení svátosti pod obojí atp.²⁸⁸ Tyto snahy Zbyněk Berka ochotně podpořil a ihned co se stal arcibiskupem (patrně ještě roku 1592) zakázal dávat svátek Jana Husa do kalendáře. V den jeho slavení k sobě pak měl dokonce svolávat kněze pod obojí,²⁸⁹ aby jim nezavdal ani možnost pro jeho slavení.²⁹⁰ S obsazením arcibiskupského stolce nabrala na důležitosti i již zmíněná listina. 10. února 1593 se uskutečnilo jednání arcibiskupa s katolickou konsistoří o situaci staroutrakvistů, reformě konsistoře, škol a universit, na kterém bylo rozhodnuto o vyhnání nekatolických kněží, kteří listinu nepodepíší. Postup plánované rekatolizace byl tedy jasný, stavěl na asimilaci husitské církve s katolickou, zbavení se špatných kněží a následném podrobení si jiných náboženských sekt, které se od katolictví vzdalovaly jen minimálně, čímž se mělo zamezit jejich splynutí s novoutrakvisty a pak až měl následovat boj proti kalvinistům, luteránům a dalším novoutrakvistickým konfesím.²⁹¹

²⁸⁷ V případě stále trvající sedisvakance pražského arcibiskupského stolce mělo jít o podrobení se nunciiovi u císařského dvora a pražské kapitule. Viz MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 252–253.

²⁸⁸ I když se Speciano zvládl poměrně rychle zorientovat v české náboženské situaci, stále pro něj byla zdejší víra nepochopitelná a shledával nanejvýše obtížným orientovat se ve změti druhů zdejších nekatolíků, které se ani nijak nesnažil rozdělovat a všechny označoval jako husity (staroutrakvisty). Na rozdíl od Speciana, který chtěl ihned zakročovat proti novým náboženským proudům vzešlým z německé a švýcarské reformace, kurie požadovala postup konkrétně proti husitům a ne proti radikálnějším, nepřátelštějším a nebezpečnějším novoutrakvistům a upnula zde tak své rekatolizační snahy na nejslabší (pouze regionální) článek, na nejméně početné staroutrakvisty, kteří se od katolické víry lišili především pouze kalichem a zpovědí a jejich návrat pod křídla katolické církve se tak jevil být o to snazší a proveditelnější. Viz DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Cesare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 42–44.

²⁸⁹ Podle Slavatových pamětí tomu tak však bylo jen po tři léta. *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a z Košumberka, vladaře domu hradeckého, pána na Hradci Jindřichově, Stráži, Telči, Žirovnici a Mělnice, nejvyššího dědičného šenka Království českého, císařův Ferdinanda II. a III. skutečného tejného raddy a komorníka, rytíře Zlatého rouna*. Svazek 1, MGB. Příprava vydání Josef Jireček. Praha: Ignác Leopold Kober, 1866. s. 49.

²⁹⁰ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 188.

²⁹¹ DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Cesare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 40–46.

Svým podpisem jednotliví kněží stvrzovali věrnost a zachování všech zvyklostí katolické církve, za což měli dostávat čtyři až šest zlatých měsíčně.²⁹² K hromadění podpisů konvertitů přispívá kromě finanční odměny také hrozba katolické konsistoře o vyhnání nekatolických kněží z února 1593, tlak jezuitů²⁹³ spolupracujících na nunciově plánu, pokus o zdiskreditování kněží prostřednictvím veřejného předčítání jmen podepsaných a nepodepsaných a v poslední řadě i sám administrátor pod obojí Fabián Rezek z Gelspachu,²⁹⁴ který s nunciem začal do jisté míry spolupracovat a listinu podepsal mezi prvními.²⁹⁵

Ať už pod nátlakem, z vlastní svobodné vůle, nebo pro materiální odměnu podepsalo listinu v březnu 1593 49 kněží.²⁹⁶ Jedná se o Specianův jednoznačný úspěch, který ale posléze degraduje císařova nečinnost při vyhoštění „nejhorších“ kněží, nepodpora dvora, papežův odmítavý postoj k celé záležitosti i obecná neochota finančních příspěvků z jeho pokladny. Po neúspěchu vcelku reálného a ne těžkého plánu, který byl tak blízko svého dokonání upadá nunciův elán²⁹⁷ při reformaci dolní konsistoře a svůj zájem obrací mimo jiné na vydavatelskou činnost. S tímto „koníčkem“ začal v drobnějším měřítku už

²⁹² To podle Specianioho propočtů mělo dělat 120 až 130 zlatých měsíčně, což znamená, že předběžně počítal s 30 až 32 podepsanými.

²⁹³ Role jezuitů byla při shromažďování podpisů velice důležitou. Speciano ve svých dopisech přiznává, že někteří kněží listinu nepodepsali zcela ze své vůle, ale pod jezuitským nátlakem. Jejich počet dále nespecifikuje, ale vzhledem k tomu, že o nich píše až do Říma se dá předpokládat, že se nejednalo o zanedbatelný počet.

²⁹⁴ Administrátora Rezka Speciano neměl příliš v oblibě už od svého příchodu do Čech. Pod vlivem jezuitů a rad svého předchůdce Camilla Caetaniho jej pokládal více za kalvinistu než za husitu. Během prvních měsíců si ale začali více rozumět a došlo až na jejich vzájemnou spolupráci při pokusu o začlenění nekatolických kněží pod dohled katolické konsistoře v čele s arcibiskupem. Po podepsání listiny se Rezek stává přední kuriální postavou v české náboženské otázce, což takřka symbolizuje mravní úpadek husitské církve... Pomáhal Specianovi organizovat odchod nejvíce problémových kněží, avšak po dokonání tohoto úkolu se stal pro nuncia příliš znalým a známým, tím pádem také nebezpečným a nepotřebným. Speciano si na jeho postu představoval člověka nezatěžkaného minulostí, spolehlivého a více energického a tak se zasadil o Rezkův odjezd do Říma a o dočasné uprázdnění místa administrátora dolní konsistoře. Více o Rezkově postavě a úloze na počátku 90. let viz MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konsistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 252–274.

²⁹⁵ DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Cesare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 43–49.

²⁹⁶ Ve svém listu kurii z 9. března 1593 Speciano píše, že listinu podepsali všichni kromě dvou až tří jáhnů. Tamtéž. s. 50.

²⁹⁷ Tamtéž. s. 47–51.

měsíc po svém příjezdu do Prahy, kde začal s pomocí jezuitů vydávat oficiální dokumenty, příklady z konvertitní, apologetické a doktrinální literatury.²⁹⁸

6.2.2. Berkův plán proti nekatolíkům

Zdá se, že nunciova plánu na rekatolizaci Čech se Zbyněk Berka v roli pražského arcibiskupa účastnil jen minimálně a jeho postavení v tomto plánu bylo spíše formálního rázu. Angažoval se hlavně v únoru 1593, kdy kromě jednání s konsistoří Specianimu slíbil zřízení jezuitského domu na Malé Straně a na žádost kladského probošta i jezuitské koleje.²⁹⁹

Paralelně s nunciiovými snahami se i Zbyněk snažil o zásah proti nekatolíkům v Čechách. Hned roku 1593 podal i svůj plán³⁰⁰ postupu proti nim, jehož výsledkem měla být náboženská jednota v Čechách. Hlavní body plánu spočívaly v zesílení moci arcibiskupa,³⁰¹ v podřízení cenzury,³⁰² reformování univerzitního školství,³⁰³ úpravě práv

²⁹⁸ 21. července 1592 se Specianovi podařilo obrátit ke katolické víře luterána Johanna Langa. Roku 1593 vydal Langovo *Naratio* a skrze jeho misijní cesty propagoval křesťanství a financoval jeho knihy. I když Specianovi chyběl potřebný obnos financí pro tento způsob šíření víry, kromě knih Langových se snažil i o financování dalších děl katolické literatury. Více PAZDEROVÁ, Alena. *Nuncius Speciano a konvertita Lange (Příspěvek ke Specianovým vydavatelským aktivitám v prvních měsících jeho pražského působení.)* In: *Poceta Elišce Čáňové. Sborník k životnímu jubileu.* Státní úřední archiv v Praze, 2003. s. 127–129.

²⁹⁹ DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Cesare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze.* s. 42.

³⁰⁰ Zbynkův plán proti protestantům staví jednak na radikálním spisku nuncia Placentina z roku 1580 a jednak na nunciově listině z roku 1592 (stejnými body je např. slavení svátku Jana Husa nebo otázka přijímání dětí a zpovědí).

³⁰¹ Arcibiskup se měl dostat mezi vyšší stavy a měla mu být odevzdána veškerá církevní moc. Měla na něm být závislá konsistoř podobojí do té míry, že by sám mohl jmenovat její členy i kněze na farnosti.

³⁰² Cenzura v arcibiskupských rukou měla zprostředkovat vyhlášení zapověděných kacířských knih a tisk kalendářů měl být možný jen s jeho svolením (došlo by tak k vyškrtnutí Jana Husa z kalendáře, místo něj se v ten den mají slavnostně přivést ostatky nějakého svatého z Karlštejna a po tom světeci se má ten den slavit). Už roku 1593 je cenzura plně v rukou arcibiskupa, který vykonával dozor nad knihtiskaři ve městech pražských i v celém království. Viz PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé.* s. 111–112.

³⁰³ Učitelé mají na univerzitu nastoupit až když bude universita katolicky napravena. V nižším školství má být všude zaveden Kanisiův katechismus a soukromé školy, které byly většinou nekatolické, se mají zrušit.

nekatolických měst,³⁰⁴ zřízení tří katolických far v Praze,³⁰⁵ otázce pikartů, důchodů z arcibiskupských statků,³⁰⁶ oprav kancionálu atd.³⁰⁷

6.3. Arcibiskupská intervence v dolní konsistoři

Jedním z nejdůležitějších artikulů Berkova plánu bylo podřízení utrakvistické konsistoře pod jeho moc, což opět probíhalo za plné spolupráce s nunciem, jezuitu i Jiřím Popelem z Lobkovic. Původně Speaciano doufal v úspěch svého plánu v podobě listiny *formula promissionis*, který měl postupně vyústit v zánik dolní konsistoře v podobě úplného sjednocení se s konsistoří katolickou v čele s arcibiskupem. Po odjezdu administrátora konsistoře pod obojí Fabiána Rezka z Gelsbachu do Říma nastávají oproti nunciovu předpokladu rozpory mezi nekatolickými kněžími – už ne proti administrátorovi, ale vzájemné.³⁰⁸ Tento boj „všech proti všem“ šlo vyřešit pouze nastolením administrátora nového, který by dokonal sloučení konsistoří. Tuto nelehkou dobu ztěžovaly zostrující se vztahy arcibiskupa s nunciem, které se více a více ochlazovaly hlavně dlouhým čekáním na Berkovo papežské breve. Zbyněk měl na nuncia více a více naléhat v jeho přímluvě u papežského stolce, později si na něj stěžovat u císaře a svou nespokojenost demonstrovat častými odjezdy z Prahy. Buly potvrzující Zbynkův úřad měly nakonec dorazit v červenci toho roku, avšak vše se opět protáhlo a k potvrzení jeho jmenování z Říma a slavnostnímu vysvěcení nunciem došlo až 10. října 1593.³⁰⁹

Po odjezdu Fabiána Rezka do Říma je nunciovou první starostí výběr nového administrátora husitské konsistoře. Oproti nunciovi stojí v této situaci Zbyněk Berka spíše v pozadí a nedá se tak bezpečně určit jeho vztah k Fabiánu Rezkovi. Vzhledem k jeho

³⁰⁴ Těmto městům má být odňato právo zamítat katolické lidi od měšťanství.

³⁰⁵ Kromě jediné existující u sv. Víta měly být zřízeny fary ještě u sv. Jakuba, Panny Marie Sněžné a u sv. Tomáše.

³⁰⁶ Měly připadnout metropolitnímu kostelu, stejně jako císařem darované finance na zřízení školy při chrámu.

³⁰⁷ *SC, VIII. 1592–1594*, s. 195–196.

³⁰⁸ V době neobsazeného arcibiskupského stolce mezi léty 1590–1592 se správa dolní konsistoře nacházela ve zmateném a neutěšeném stavu. Do jisté míry za to mohl roku 1590 dosazený nový administrátor Fabian Rezek, který měl ve svém úřadu přílišnou libovůli. Ta se projevovala především v dosazování jím vybraných (ne vždy vysvěcených) kněží na fary i v jejich odjímání katolickým farářům. S Rezkem byla většina členů nespokojená a posílala císaři své žaloby na jeho osobu. Tento konflikt za přispění nejvyšších katolických osobností střídá konflikt jednotlivých členů utrakvistické konsistoře mezi sebou. TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 356.

³⁰⁹ 3. července 1593 je nunciovi Cinthiem Aldobrandinim oznámeno odeslání bul pro arcibiskupa Berku. Viz MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. s. 280, 285.

rozhořčení na nuncia a jeho nepřítel k administrátorovi se však dá předpokládat, že rozhodnutí konsistoře o Rezkově cestě bylo vysláno minimálně s arcibiskupovým vědomím, ne-li přímo z jeho podnětu.³¹⁰

Zbyněk je mimo jiné popisován jako muž rozumný a rozvázný, což reflektuje jeho intenzivní spolupráce s nunciem na začátku září 1593. Tehdy se Berka s nunciem stali předními představiteli³¹¹ intrik katolické opozice proti rozhodnému politikovi nekatolického vyznání Kryštofovi Želinskému ze Sebusína. Sám Zbyněk byl v tomto konfliktu malým pánem, a tak vše zprostředkoval skrze nuncia, ke kterému se dostavil na začátku září s informací o tom, jak Kryštof, mající císařovu plnou důvěru, jej oklamal a on tak podepsal předložený patent o povolení kalvínského nebo bratrského kázání v nejmenovaném pražském domě. Speciano si byl vědom vrtkavosti císaře i nestálosti situace a tak se i přes stále častější arcibiskupovo naléhání vyhýbal ráznému kroku. I přes aktuální zlepšení vztahů arcibiskupa s nunciem podníceného papežským breve a Zbyňkovým slavnostním vysvěcením v říjnu 1593 i tentokrát končí jejich společný postup nezdarem. Na vině může být Zbyňkovo milné svědectví o oné, císařem podepsané, listině nebo Želinského zákulisní taktika, díky které se mu nakonec podařilo vykroutit se z připravovaného zásahu katolické strany proti němu a naopak ještě více posílit svůj vliv.³¹²

Na pozadí těchto událostí se odehrávají již nastíněné zmatky v rozhádané a neobsazené dolní konsistoři. Jakýmsi zástupcem bývalého administrátora Rezka byl zatím jeho někdejší odpůrce³¹³ – farář od sv. Michala na Starém Městě pražském Tomáš Soběslavský. Postupem času nabírá znovuobsazení administrátorského úřadu na důležitosti, až konečně v dubnu 1594 se Zbyněk jako hlava konsistoře musí pro někoho rozhodnout. Z císařova rozkazu se 29. dubna volba uskuteční a Zbyněk s nejvyšším purkrabím Adamem z Hradce vybírají ženatého slánského faráře a otce dvou dcer³¹⁴

³¹⁰ Tamtéž. s. 281–282.

³¹¹ Kromě nich se proti Želinskému využívajícímu plnou císařovu podporu postavil španělský vyslanec Don Guillén de San Clemente a Specianův budoucí nástupce Filippo Spinelli, který tento postup zakončil rokem 1599 se jmenováním Zdeňka Popela z Lobkovic nejvyšším kanceléřem a Želinského odchodem z úřadu.

³¹² Tamtéž. s. 281–283.

³¹³ Tomáš Soběslavský byl jedním z pěti kněžích starého řádu pod obojí, kteří proti Fabiánu Rezkovi podali roku 1592 stížnost.

³¹⁴ Tato skutečnost měla být údajně zamlčena a katoličtí páni se o ní měli dozvědět až deset let po vykonání volby.

Václava Dačického,³¹⁵ jednoho z nekatolických kněží, kteří nepodepsali nunciovu listinu.³¹⁶ K novému administrátorovi bylo přidáno podle zvyku 12 pražských, vesměs ženatých, farářů.³¹⁷ Dačického volba je symbolickým krachem několikaletých nunciových snah. Nestálý administrátor se prakticky celé své období v této funkci zmítá mezi luteránstvím a katolictvím, které mu bylo jako správci konsistoře vnuceno... V prvních letech svého působení požaduje sloužení mší tak, jako v církvi katolické, ze své pravomoci osazuje farnosti a pro vysvěcení požaduje přísahy husitských kněží pražskému arcibiskupovi zcela po katolickém způsobu. Během Dačického působení na konci 90. let 16. století se Zbyňkovi povede vyjmout ze správy dolní konsistoře manželský soud a podřídit jej čistě pod svou kompetenci. Po necelých deseti letech jeho působení ale nastává obrat a Zbyněk musí řešit nařčení, že Dačický na fary záměrně dosazuje luteránské kněze a dokonce dělá kněze z obyčejných lidí bez svěcení ani předchozí průpravy. Roku 1602 se Dačický hájí u Zbyňka z falešných a lživých obviněních, která se ale více a více kupí až vygradují rokem 1604 zjištěním Dačického rodinného stavu. Císařovým příkazem má být Dačický uvězněn pražským arcibiskupem a z administrátorského úřadu sesazen.

Roku 1604 jsou tak kvůli absenci administrátora pod obojí veškeré manželské záležitosti v područí arcibiskupské konsistoře.³¹⁸ Následující měsíce se Zbyněk v čele katolických radikálů snaží o další omezení pravomocí dolní konsistoře a dokonce i o její úplné zrušení. Protože však hrozilo, že evangeličtí stavové, povzbuzení uherskými událostmi, vystoupí na červnovém sněmu s požadavky na uznání české konfese, dosazuje nakonec císař Rudolf II. 8. června roku 1605 administrátora nového – zderazského faráře Jana Benedikta.³¹⁹

³¹⁵ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 364–365.

³¹⁶ DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Cesare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. s. 51.

³¹⁷ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 364–365.

³¹⁸ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 332–333.

³¹⁹ KOLDINSKÁ ŠEDIVÁ, Marie. MAŤA, Petr, ed. *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602–1633)*. s. 355.

7. Berkovy zásahy do konfesijních poměrů českých měst

Téměř ve všech zprávách vypovídajících o Zbyňkově osobě se dočteme, že se stůj co stůj snažil zachovávat katolické náboženství a o to rázněji zakročoval proti zavádění novot ve víře a nekatolickým predikantům v českých městech, kteří tyto novoty hlásali.³²⁰ V tomto postupu navazuje na svého předchůdce Martina Medka, který taktéž musel řešit mnohé spory kvůli konfesijnímu profilu faráře a některých farníků ve městech. Jedním z prvních problémů tohoto charakteru, které Zbyňěk musí řešit je dosazení katolického kněze do Plzně, o což roku 1483 usiloval už Medek. Ten tam dosadil arciděkana Flaxia, ale mezi ním a Plzeňany zavládaly pře, boje a urážky a tak se celá věc nakonec dostala roku 1493 i do Zbyňkovy kanceláře. O tři roky později tam Zbyňěk dosadil nového arciděkana Piastoria, ale i jemu se v Plzni vedlo velmi těžce... Následující rok byl předvolán na tamější radnici, kde mu byly vyčteny jeho viny (zvláště že činí důtky na kázání) a pohrozili mu, že když svůj přístup nenapraví, bude si muset hledat místo jinde.³²¹ Tento ukázkový příklad na plzeňské situaci se za Zbyňkova působení opakuje v řadě dalších měst a jednou z arcibiskupových hlavních činností se stává řešení špatného zacházení s katolickými knězi od vrchností panských, městských i sedláků. Nebylo výjimkou, že by kněz utrpěl škody na svém majetku, faře nebo že byl dokonce oloupen či zbit.³²²

Vzhledem k takovému stavu české církve se Zbyňěk snažil zakročovat proti těmto hrubostem i proti nekatolickým kazatelům a dosazovat místo nich své – katolické. Důležitou mu zde byla císařská opora, která do jisté míry podporovala jeho rekatolizační činnost. To je nejzjevnější v první polovině roku 1494, kdy je 30. dubna z císařského nařízení zapovězeno dopouštět ve městech postranních schůzí strany „zapovězeného náboženství pikardského“ a nařízeno, že osoby stavu panského i rytířského, jejich sousedé i všichni ostatní se mají účastnit procesí a bohoslužeb v chrámech o nedělích a osobně zachovávat svátosti. Další Berkův úspěch na sebe nenechává dlouho čekat a už 7. července mu císař postupuje podací právo při všech kostelích na císařských panstvích. Toto nařízení se týká jak strany pod jednou, tak strany pod obojí, což znesnadnilo ono dosazování novotářských kněží.³²³ Kromě této císařské podpory se v bojích proti

³²⁰ PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 3, 109.

³²¹ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 519–520.

³²² Jedná si např. o případ kněze Jana Ledeckého, který byl zbit holí poté, co napomenul jistého sedláka z Přezletic. Více viz WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 520.

³²³ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 365.

novotám a násilnostem mnohdy neváhal na císaře obracet s osobní korespondencí a s četnými prosbami o pomoc s vyřešením nežádoucí situace.³²⁴

7.1. Rekatolizační postup a zásahy proti nekatolickým predikantům v roce 1593

Jeden ze Zbyňkových prvních případů tohoto charakteru se stává hned roku 1593, kdy se Zbyněk angažuje v konfesijních problémech města Lipého, které je po staletí spojeno s jeho rodem. V tomto případě si tak počínal v kooperaci se svým strýcem Václavem Berkou z Dubé, který dal Zbyňkovi spolu s ostatními kolátory právo na dosazení libovolného kněze. Už 12. července tak Zbyněk píše strýci list o výběru nového faráře pro Lipou a zároveň strýce žádá o napomenutí poddaných, aby tomuto novému faráři, Kryštofovi Miltingiusovi, byli poslušni. Tento postup se však ukázal býti nedostatečným, obyvatelé Lipého Miltingia nepřijali a místo něj dosadili kněze vlastního.³²⁵ Následně pak lipští podali k císaři žádost o oficiální schválení tohoto predikanta. Císař však celou záležitost přesunul na arcibiskupskou kancelář a tak se celý případ zas vrátil pod Zbyňkovu kompetenci.³²⁶ Ten byl vývojem situace velmi rozladěn, rozhodně se postavil proti uznání vybraného kněze a sám žádal císaře, aby městu nařídil vyhnání onoho predikanta a přijetí jím ustanoveného kněze.³²⁷ Už tehdy si nový arcibiskup uvědomoval vážnost situace, blízkost vzpoury měšťanů proti katolickému knězi i hrozbu, že si z tohoto scénáře vezmou příklad i ostatní města.³²⁸

V tutéž dobu Zbyněk obdržel od císaře listiny o nepokojích v Českých Budějovicích, které měl vyřešit. Zbyňkův závěr (o kterém 23. srpna téhož roku informoval císaře) byl, že nepokojům ve městě zavadaly novoty a změny ve starém náboženství podnícené zvyky sektářů, které je tak třeba vymýtit.³²⁹

Zbyněk se zabýval také situací v Tachově, odkud mu 15. září psal farář a děkan Adam Chenicius ospravedlňujíc se proti žalobám některých poddaných a tvrdíc, že od svých nespokojených poddaných nepožaduje více než to, co jsou poddaní povinni svým vrchnostem.³³⁰

³²⁴ PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 109.

³²⁵ Kryštofa Miltingia nakonec Zbyněk Berka přeobsadil do Kadaně.

³²⁶ Tamtéž. s. 3–4.

³²⁷ *SC, VIII. 1592–1594*. s. 397.

³²⁸ PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 3–4.

³²⁹ Tamtéž. s. 4–5.

³³⁰ *SC, VIII. 1592–1594*. s. 291–293.

Poslední Zbyňkovou větší záležitostí roku 1593 byla situace v Chebsku spravovaném řezenskou diecézí. Již bylo pojednáno o Zbyňkově před arcibiskupským působení jakožto řezenský biskupský administrátor, který se už tehdy chtěl důrazně postavit na odpor proti šířícímu se luteránství a vyžádal si tak císařský mandát, který však pro velkou vytíženost své osoby nedokázal dotáhnout. Nyní se na tuto jeho činnost snaží navázat aktuální řezenský administrátor, který v listopadu píše Zbyňkovi, že chce do Chebu vyslat zvláštní komisaře a žádá jej, aby jako velmistr řádu Křížovníků dal rozkaz řádovému komendátorovi v Chebu, aby práci komisařů podporoval. Zbyněk mu v této věci vyšel ochotně vstříc a ve své odpovědi do Řezna napsal, že bude podporovat vše, co by mohlo přispět ke zvelebení starobylého katolického náboženství a chebskému komendátorovi přikázal, aby komisařům poskytl vhodné přístřeší, péči a vše, co budou při svém úkolu potřebovat.³³¹

7.2. Zbyňkova rekatolizační činnost mezi léty 1594–1599

Hned se začátkem roku 1594 se Zbyněk zapojil do své rekatolizační činnosti ještě aktivněji. Už plně znalý zdejší problematiky i svého postavení již v lednu píše císaři list, v němž upozorňuje na činnost nekatolického kazatele v Jílovém, Kašperských Horách³³² a v Líbeznicích. Po císaři požaduje pomoc při instalování katolického kněze do těchto měst a konkrétně v příkladu líbeznického predikanta, který odmítl uznat pražského arcibiskupa jako ordináře konsistoře pod obojí a ve svých kázáních se dotýkal křesťanského náboženství i císařského majestátu, dokonce i jeho zatčení nebo vypovězení z království.³³³ Kromě toho řeší od měsíce ledna spor s Loketskými, kteří byli nakloněni novotám ve víře a sami si dosazovali faráře – i když toto právo patřilo už deset let pražskému arcibiskupovi.³³⁴ Zbyněk tuto situaci řeší dvěma dopisy – jedním k loketským a druhým přímo k císaři, kterého žádá o nápravu a zprostředkování přijetí jím vybraného kněze.³³⁵ Vzhledem k absenci dalších zpráv, hlášení nebo korespondence dokládající následný vývoj tohoto a jemu podobných případů nekatolických predikantů v českých městech, tak u většiny případů, kterými se Zbyněk Berka zabýval nelze vysledovat úspěšnost či neúspěšnost těchto zákroků. Výjimkou může být právě případ loketských,

³³¹ PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 111.

³³² Následující měsíc informuje o Turnově a Krupce, kde je stejná situace jako v Kašperských Horách.

³³³ Tamtéž. s. 2–3.

³³⁴ Od 28. června 1584 spadá Loket pod arcibiskupovu pravomoc v otázce dosazování kněžích.

³³⁵ Tamtéž. s. 5.

ke kterým se váže zpráva z roku 1597, kdy se Zbyněk Berka zasazoval o zrušení tamějšího luteránského kostela. Dá se tak předpokládat, že ještě na konci 16. století si luteránství v Lokti žilo vlastním životem a že Berkova i císařova snaha o vymýcení tohoto náboženství nebyla příliš úspěšnou...³³⁶

Kromě jednotlivých kazatelů šířících novoty ve víře se Zbyňkova činnost týká i samotných kněží katolických a jejich ochrany. Ještě v lednu Zbyněk řeší stížnost kněze a opata kláštera na Slovanech na nepřístojnosti, které musí jako katolický kněz zakoušet a zároveň žaluje na Podskalské, kteří se chtějí od jeho kláštera odtrhnout, protože jim odmítá podávat svátost bez zpovědi a světit Jana Husa.³³⁷ V březnu Zbyněk obdržel list od kněze plzeňského, který ho žádal o pomoc a přímluvu u císaře, aby na něm vyžádal kolatury na statcích, kterých byl zbaven Ladislav z Lobkovic a vypudil jím dosazené kněžstvo luteránské. Místo něj měl pak opět uvést kněžstvo katolické.³³⁸ Tentýž měsíc (18. března) Zbyněk řeší situaci jím dosazeného faráře v Častolovicích, kvůli němuž píše radě městě Kadaně (která měla v Častolovicích patronátní právo), aby mu byla nápomocná při zadržování desátků a chránila ho před možným pronásledováním. V případě, že by tyto své povinnosti zanedbali, Zbyněk hrozí odnětím kolatury.³³⁹ Jako svým způsobem kuriózní, i když ne zcela výjimečný případ ilustrující napjatou konfesijní situaci v českých zemích, můžeme označit situaci faráře v Bělé Jana Měchovského, kterému místní dávali výhrůžné cedulky na dveře, hrozili mu vypálením a krchovem, a leckam mu vyvěšovali ohořelé louče jako připomínky svých pohrůzek.³⁴⁰

Od poloviny března se Zbyněk nejvíce zaměřuje na děkana v Linci, kterému nabízí karlštejské děkanství a 4. dubna ho vyzívá, aby se ještě před císařovým odjezdem dostavil do Prahy, čímž by se přičinil o karlštejský úřad. O 16 dní později opět vybízí k příjezdu do Prahy (tentokrát kvůli pasovskému biskupovi) a k následné cestě do Řezna, kde se měl opět ucházet o ono děkanství.³⁴¹

Starosti s karlštejským děkanstvím střídá starost o situaci v Chomutově. Na základě listu, který Zbyněk Berka obdržel od chomutovského duchovenstva 21. dubna sám píše císaři o špatné náboženské situaci na tamějším panství. Zmiňuje se o zavádění novot zbrojících proti tradičnímu katolickému náboženství, o údajné snaze nového hejtmana o

³³⁶ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 204.

³³⁷ *SC, VIII. 1592–1594*. s. 448.

³³⁸ Tamtéž. s. 497.

³³⁹ Tamtéž. s. 506.

³⁴⁰ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 519.

³⁴¹ Tamtéž. s. 499, 517, 544.

odstranění katolického faráře a přisvojení si církevních statků i o snaze měšťanů a poddaných zavést libertatem religionis. Zbyněk v tomto svém listu naléhá na císaře, aby proti tomuto stavu neprodleně a rázně zakročil.³⁴² Ke Zbyňkově snaze o zachování katolického náboženství se ale většina chomutovských měla stavět jako ke křivdě. Stěžovali si na to, že zemřelým osobám pod obojí nevyzvání kostelní zvony, že se jim odpírají ohlášky a oddavky a na další útisky. Vážnost chomutovské situace nenechala v klidu ani císaře Rudolfa, který rozhodl o vyslání zvláštní komise složené z pražského arcibiskupa, nejvyššího zemského sudího a krajského purkrabího. Tato komise shromažďovala odpovědi tamních obyvatel na otázku, jaké vyznávají náboženství pod označením „sub utraque“. Spolu s otázkou jim předkládali „ein gedrucktes Büchlein in böhmischer Sprach“³⁴³ a žádali, aby při této konfesi zachovali svou víru.³⁴⁴

V polovině 90. let vydává Zbyněk nařízení³⁴⁵ pro Osek a Světec o Velikonocích a nutnosti správného dodržování svátostí, stejně jako o dva roky později pro město Hrob v téže okrese o nutnosti dodržování půstu.³⁴⁶

7.3. Zbyňkova rekatolizace po roce 1600 a střety s vlivnými aristokraty obojího vyznání

Od roku 1595 se táhne devítiletý spor arcibiskupa Zbyňka a Viléma st. Popela z Lobkovic, který konvertoval k novoutrakvismu³⁴⁷ a nutil do této víry i obyvatele jím vlastněného Horšovského Týna. Spor se týkal primárně práva dosazovat faráře³⁴⁸ – Vilém na základě svého patronátního práva odmítl uznat nově dosazeného katolického faráře, kterého vypudil a místo něj sám dosadil kazatele luteránského. S tímto postupem Zbyněk nemohl souhlasit a tak se celá záležitost dostala až k císaři a na zemský sněm.³⁴⁹

³⁴² PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 1.

³⁴³ Česká konfese schválená císařem Maxmiliánem roku 1575.

³⁴⁴ Více viz PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 1–2.

³⁴⁵ 8. březen 1595.

³⁴⁶ List z 2. října 1597. Tamtéž. s. 108.

³⁴⁷ Vilém st. Popel z Lobkovic byl královským radou, císařským kraječem a hejtmanem plzeňského kraje. Často zasedal na zemských sněmech, roku 1609 se stal jedním z defenzorů na ochranu Rudolfova majestátu a jako vedoucí osobnost českých stavů se účastnil povstání v roce 1618.

³⁴⁸ ŠIMEK, Tomáš (ed.) a kolektiv. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. IV. díl. Západní Čechy. Praha: Svoboda, 1985. s. 91.

³⁴⁹ Celý spor byl uzavřen až 26. října roku 1604 smířím působením Adama ml. z Valdštejna. Viz KOLDINSKÁ ŠEDIVÁ, Marie. MAŤA, Petr, ed. *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602–1633)*. s. 353.

Jiný druh pohledu na Zbyňkovy rekatolizační snahy skýtá situace na smečenském panství patřícím Bořitovi z Martinic.³⁵⁰ Martinic se snažil realizovat vlastní rekatolizaci a obrátit své poddané na katolickou víru, v čemž ho Zbyněk ochotně podporoval. Tamějším obyvatelům přijímajícím pod obojí bylo na Velikonoce roku 1602 uloženo, aby v nastávajících svátcích (v době od zeleného čtvrtka do bílé neděle) vykonali zpověď ve smečenském kostele a před Martinicovýmá očima přijali svátost pod jednou. Kdo by takto neučinil, má být za neposlušnost potrestán. Tento postup schválil 15. dubna téhož roku i sám císař, který Berkovi zároveň nařídil, aby téže způsobem provedl obrácení lidu ke katolickému náboženství ve všech císařských panstvích v českém království, na kterých mu byla postoupena kolatura.³⁵¹ V následujícím roce tak Zbyněk uzpůsobil proces rekatolizace napříč českými městy po Martinicově vzoru a jeho příkladu pak následovali někteří preláti na svých panstvích.³⁵²

³⁵⁰ Smečenské panství zdědil po strýci Jiřím roku 1598. Tento postup Zbyněk zastřešoval nejen jako autorita katolické církve v Čechách, ale také jako vzdálený rodinný příbuzný, jelikož zesnulý Jiří Bořita z Martinic měl za ženu Ižaldu Berkovou z Dubé.

³⁵¹ O rozšíření své kolatury, neboli podacího práva, žádal Zbyněk Berka císaře už v prosinci 1594, kdy se dozvěděl o císařském záměru prodeje panství zkonfiskovaném nekatolíkoví. Protože i na těchto panstvích měl být velký počet katolického obyvatelstva, žádal Berka císaře o udílení kolatury takto zkonfiskovaných panstvích vždy výhradně jeho osobě kvůli ochraně katolického lidu a farářů. Viz PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 111. Srov. TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 405–406.

³⁵² Příkladem může být nedávno dosazený opat břevnovského kláštera Wolfgang Selender, který 16. 3. vydal po Bořitově vzoru mandát, podle kterého mají být měšťané a jiní poddaní pod trestem vyzváni, aby při nastávajících velikonočních svátcích vykonali zpověď a přijali svátost pod jednou. Viz TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 412.

8. Arcibiskup Zbyněk Berka ve vztahu k české aristokracii

8.1. Osmanské nebezpečí a jeho propojení s pražským arcibiskupstvím

Minimálně začátek Zbyňkovy arcibiskupské dráhy je spojen s osmanskou hrozbou a s osobou Petra Voka z Rožmberka, který se rokem 1592 stává hlavou rožmberského rodu.³⁵³ Obojí spojuje letní sněm roku 1593, na kterém vystupuje nutnost zvolení nového velitele českého vojska proti Turkům. Do této hodnosti byli na sněmu navrženi tři kandidáti – Petr Vok, nejvyšší komorník Jan z Valdštejna a sudí Jiří Bořita z Martinic. Berka upřednostňoval Bořitu jako jediného katolíka, přičemž ostatní dva kandidáty označil jako „*nejzavilejší protivníky našeho katolického náboženství*“. Nutno podotknout, že titul nového velitele byl titulem dosti nevděčným a Jan z Valdštejna jej tak velmi rychle odmítl. I přes status „nevděčného titulu“ (nejen) české katolické reprezentaci záleželo na tom, aby tento titul obdržel katolík a tak nuncius Speciano spolu s papežským legátem kardinálem Lodovicem Madruzzem vynaložili nemalé úsilí, aby zdiskreditovali Voka jako možného vítěze. K císaři se tak začaly dostávat zprávy o Vokovi jako o nebezpečném kacíři, zhýralém opilci i neschopném vůdci, který měl podvést důvěřivé preláty.³⁵⁴ Ačkoli se na Vokově diskreditaci Zbyněk patrně osobně nepodílel (lze však předpokládat, že se tak dělo minimálně za jeho vědomí a souhlasu), snažil se výsledek ovlivnit jinou cestou – hned 6. srpna poslal tajnému radovi Pavlovi Trautsonovi do Řezna soukromý dopis, v němž ho žádal o přímluvu u císaře, aby nevyvolil ani Voka ani Valdštejna, ale buď

³⁵³ Dosavadní hlava rodu Rožmberků Vilém z Rožmberka zemřel 31. srpna 1592 a po jeho smrti vše (včetně dluhů) přechází na mladšího bratra Petra Voka. Vzhledem k důležitosti tohoto rodu i k Vokově nekatolickému vyznání se rožmberské dědictví stává otázkou speciálního významu. Roku 1593 měl Vok uznat císařovu odúmrť, pakliže zemře bez potomků. Katolickým pánům a císařovi především ale záleželo na rožmberském dědictví v katolických rukách, a tak se zrodil plán, v němž figuroval i arcibiskup Zbyněk jakožto hlava katolické církve v Čechách. Vedle Zbyňka se plán týkal i Polyxeny a Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic a spočíval v tom, že na základě staré ursinovské legendy o římském původu Rožmberků měl pro opětovné sjednocení dávného příbuzenstva adoptovat nějakého mladšího člena italské knížecí dynastie. Této příležitosti se chopili zchudlí Orsiniové, ale Vok se k adopci nikdy přesvědčit nenechal. I když na osvojení neznámých Vlachů asi nikdy vážně nepomýšlel, v pravost legendy věřil a dal se tak přesvědčit aspoň pro jejich minimální zaopatření odpovídající jejich postavení. Více viz PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové*. s. 290–291.

³⁵⁴ Historika o Vokovi, který měl po bratrově smrti slíbit důvěřivým prelátům, že přestoupí na katolickou víru, což mu údajně mělo vydláždít cestičku pro zisk nejvyššího purkrabství je s největší pravděpodobností jen výmysl, který měl jeho osobu v oči katolických pánů a císaře ještě více očernit. Ani tak by Vok nemohl konkurovat žádnému z nejvyšších úředníků a po Vilémovi zdědil mnoho jiných závazků a starostí. PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové*. s. 278–279.

sudího Bořitu nebo jiného schopného katolíka.³⁵⁵ Dopis poodhaluje Zbyňkovu vlastní interpretaci celé problematiky... Jako hlavní argumentaci pro zvolení Martinice píše, že kdyby byl do čela vojska zvolen nekatolík, katolická strana by utrpěla velikou újmu na důstojnosti,³⁵⁶ byla by odstrkována ještě více než doposud a lid by si mohl myslet, že mezi katolickou reprezentací není nikdo natolik schopný jako na nekatolické straně.³⁵⁷ V téže listě císařského radu také žádá o přímluvu za jeho bratra Václava a jeho zvolení jako polního maršálka zemské hotovosti.³⁵⁸

Tento „protivokovský“ postup paradoxně nebyl příliš proti mysli ani samotnému Vokovi, který sám o místo nejvyššího polního hejtmana nestál... Dobře věděl o nepřipravenosti a vojenské nekázni české šlechty a veřejně přiznával i své osobní nedostatky jako nadměrné pití, málo vojenských zkušeností i financí, chatrné zdraví, špatnou paměť i zrak. I přes veškerou katolickou i Vokovu snahu o vlastní zdiskreditování slavil nakonec úspěch Vokův synovec Adam z Hradce, který pro Voka přesvědčil ostatní místodržící a nakonec i císaře, který i přes výhrady jeho jmenování 25. srpna 1594 schválil.³⁵⁹ Spolu s Vokem byli schváleni jeho dva nejbližší podřízení – generální Leutnant Melichar z Rederů na Frýdlantě a polní maršálek Václav Berka z Dubé.³⁶⁰

8.1.1. Polní maršálek Václav Berka z Dubé

Ačkoli jsou zmínky o Zbyňkově rodinném životě a vztahy s příbuznými velmi skromné, k roku 1594 se vyskytuje hned několik dokladů o arcibiskupově podpoře bratra Václava, který je v srpnu vyslán jako polní maršálek zemské hotovosti do Uher. Tento typ Zbyňkovy korespondence se ostře vymyká té dosavadní týkající se primárně rekatolizačních kroků a ukazuje, jaké až překvapivé záležitosti měla jeho kancelář na stole v podzimních měsících roku 1594. Nejprve (ještě 19. srpna) listem žádá Petra z Gerstorfu (člena Václavovy výpravy), aby ustanovil svého bratra Vintíře (nebo jinou způsobilou osobu) hejtmanem pro jeho bratra polního maršálka.³⁶¹ Tři dny na to píše Petr Zbyňkovi, že se na popud hornolužických stavů musel navíc ujmout vedení 200 jezdců do Uher, přičemž tato jízda má být také pod vedením Václavovým. Petr tak žádá Zbyňka o

³⁵⁵ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 367.

³⁵⁶ *SC, VIII. 1592–1594*. s. 202.

³⁵⁷ PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 112.

³⁵⁸ *SC, VIII. 1592–1594*. s. 611.

³⁵⁹ PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové*. s. 279.

³⁶⁰ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 368.

³⁶¹ *SC, VIII. 1592–1594*. s. 637–638.

přímluvu u bratra za zaslání peněz na výplatu žoldu a za dodání oděvu. Dále ho prosí o zjednaní přímluvného listu (od císaře nebo nejvyšších zemských úředníků) k braniborskému kurfiřtovi, aby svolil k vyvedení jezdců najatých v jeho zemi, neboť svým poddaným zapověděl cizí válečnou službu.³⁶² Mezitím (20. srpna) Zbyněk řeší žádost, která mu byla toho dne doručena od Zdeňka Bořka staršího Dohanského z Dohaníc na Lípě a Veselí, který jej také žádá o přímluvu u jeho bratra Václava, aby ho pro dlouhou churavost osvobodil z tažení proti Turkům a dovolil mu za sebe poslat jiného rytíře.³⁶³ Bratra Václava se týká i tentokrát Zbyňkova žádost k opatu louckého kláštera z 29. srpna, v níž jej žádá, aby jeho bratrovi opatřil obydlí a uchystal místo pro 40 koní v jeho průvodu.³⁶⁴ Díky Zbyňkovu dopisu z 26. srpna adresovaném jeho strýci Václavovi na Zákupcích víme, že všechny tyto kroky které dělal pro svého bratra činil v době, kdy jej zrovna údajně sužovala blíže nespecifikovaná těžká choroba o níž se strýci zmiňuje a udává ji jako důvod, proč se za něj momentálně nemůže přimluvit v jeho sporu s městem Lipou.³⁶⁵

Zdá se, že skrze arcibiskupskou kancelář většinou procházela stěžejní Václavova korespondence, což může svědčit o blízkém sourozeneckém vztahu a spolupráci obou bratrů. Kromě této korespondence na necírkevním poli spojené s bratrem nebyla výjimkou ani čistě světská žádost od českého zajatce v Turecku – např. 17. června 1594 tak Zbyněk obdržel list od zajatého rytíře v Turecku (který tam měl údajně pobývat s Václavem Vratislavem z Mitrovic) s žádostí o přímluvu a pomoc u císaře.³⁶⁶

8.1.2. Tažení proti Turkům

Jak již bylo nastíněno, pražský arcibiskup se nezabýval výhradně a pouze věcmi náboženského charakteru. V turecké hrozbě se pro něj však skrýval střet záležitostí církevních se světskými, které vedle rekatolizačního plánu spadaly do jeho kompetencí. K 15. září 1594 je tak jeho jméno (jako jedno z mnoha) zapsáno v „*Seznamu lidu jízdného ze všech krajů Království českého a měst pražských, jenž přehlížen byl 15. září 1594 u Znojma při tažení svém do Uher proti Turku*“, v němž je Zbyněk uveden (ačkoli už jako arcibiskup pražský) pod hlavičkou stavu duchovního kraje litoměřického,³⁶⁷ neboť ještě

³⁶² Tamtéž. s. 640–642.

³⁶³ Tamtéž. s. 638.

³⁶⁴ Tamtéž. s. 656.

³⁶⁵ Tamtéž. s. 649.

³⁶⁶ PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 113.

³⁶⁷ *SC, VIII. 1592–1594*. s. 698.

roku 1594 zastával úřad litoměřického probošta.³⁶⁸ Světskou záležitostí zde tak pro arcibiskupa bylo jednak zabezpečení a pomoc svému bratrovi Václavovi, ale i jeho vlastní přispění pro úspěch této věci. Sám se jako hlava české katolické církve musel na tomto tažení proti nekatolíkům podílet a pod vedením Julia Wolfa z Wolfsbergu tak vyslal do Uher lidi ze svých panství, kteří se spojili s lidmi z panství jiného pražského duchovenstva ve třetím regimentu. Ten byl zformován už v září roku 1594 a čítal kolem pěti tisíc vojáků (z nich dva tisíce jízdních), kterým velel Bohuchval Rut z Dírného.³⁶⁹ Už v listopadu byly však Zbyňkem vyslané posily arciknížetem Matyášem propuštěny a Juliem Wolfem následně přivedeny do Brandýsa nad Labem. 11. listopadu o tomto vývoji situace Wolf arcibiskupa informuje a v nejbližších dnech slibuje složení účtů z peněz, které mu byly z arcibiskupských panství (Oseckého a Světeckého) odevzdány na „vychování“ těchto lidí.³⁷⁰ Už 7. prosince se ale Wolf omlouvá, že pro nemoc nemůže tomuto slibu osobně dostát a s listem tak Zbyňkovi posílá prozatím alespoň přebytek činící 70 dukátů.³⁷¹

8.2. Zbyňkova (ne)obliba u české aristokracie

Zbyněk Berka je ve druhé polovině svého života známý svou prudkou povahou, ne zcela samostatným jednáním, západem pro rekatolizaci, zákroky proti nekatolíkům i pro svůj odpor sňatků mezi příbuznými...

8.2.1. Příkladem, aneb vztahy s Petrem Vokem

Od doby co se Vok, stoupenec českých bratrů, stal hlavou svého rodu, panovala všeobecná obava z provádění násilné reformace na jeho dominiu. Již bylo pojednáno o prvním velkém setkání arcibiskupa Zbyňka s Petrem Vokem v rámci protitureckého tažení a Zbyňkově snaze o jeho diskreditaci, avšak v náboženské otázce se oba setkali ještě několikrát. Už roku 1594 navštívil nuncius Speciano Rožmberský palác, kde se s Vokem domluvili na poklidném soužití katolických kněží na jeho panství, což Vok také následující léta respektoval – pokud se kněží chovali zbožně a skromně, v opačném

³⁶⁸ Jako litoměřický probošt byl Zbyněk nahrazen Františkem z Dietrichštejna už 12. května 1594. V „Seznamu lidu jízdného...“ ze září 1594 je však pořad přiřazován ke kraji litoměřickému, ačkoli v tamním proboštví už oficiálně působit neměl. BARTŮNĚK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. s. 85.

³⁶⁹ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 370.

³⁷⁰ *SC, VIII. 1592–1594*. s. 745.

³⁷¹ Tamtéž. s. 748–751.

případě se snažil zasáhnout a docílit odvolání provinilého kněze žijícího nestřídmým a světským životem. Tuto svou zásadu se snažil hájit i následující rok, když se v této otázce sešel se Zbyňkem Berkou, kterému také povolil vizitaci katolického i utrakvistického duchovenstva na rožmberských panstvích. Vok se snažil vycházet s katolíky, ale přitom nezapomínal na své souvěrce, kterým roku 1595 zřídil v (převážně katolickém) Českém Krumlově nekatolickou školu s modlitebnou a v listopadu o tři roky později také kostel. Tím končí oboustranný vřelý vztah mezi oběma pány a Berku toto Vokovo počínání popudí natolik, že jej zařadí na seznam největších škůdců katolictví v Českém království a 7. května 1597 napíše dopis císaři, ve kterém si stěžuje na to, že Vok vyhání ze svých panství právoplatné kněze a že zavádí „kalvínskou a pikartskou sektu“. Je otázkou, do jaké míry byl obsah Zbyňkova dopisu relevantní výpovědí o tamější situaci a do jaké míry to byl jen jeden z opětovných pokusů o diskreditaci vlivného velmože. Jisté je, že hned 13. června Petr Vok tato tvrzení popřel. Následné spory v náboženské otázce (především v dosazování duchovních) panovaly především mezi Vokem a jezuitu, kteří stihli v jižních Čechách položit pevné základy rekatolizace bez většího Zbyňkova přičinění.³⁷²

8.2.2. Otázka sňatků a dispenzů

8.2.2.1. Spor o nářek cti

Předchozí text se již dotknul Zbyňkovy rázné, neústupné a leckdy tvrdohlavé povahy. V rámci svého poslání v čele české katolické církve se zaměřoval i na uzavírání sňatků v příliš blízkém příbuzenském vztahu snoubenců – o to více, když se jednalo o snoubence nekatolického vyznání... Až skandálním příkladem je žádost o povolení k sňatku Henryka z Valdštejna a Marie Popelové z Lobkovic, pro jehož uskutečnění snoubenci (bratranec a sestřenice)³⁷³ žádali na konci roku 1595 o papežský dispenz. Místo něj však 13. ledna 1596 dorazilo do Prahy papežské breve, které zmocňovalo pražského arcibiskupa k udělení příslušného povolení k sňatku. Ačkoli svatba byla naplánována na 21. říjen toho roku, celá akce se kvůli Zbyňkovi notně protáhla, neboť si nebyl jistý snoubencovým katolickým vyznáním (které uvedl při žádosti o papežský dispenz) a podezřívá ho z luteránství. Po dohodě s nunciem Specianim bylo po Henrykovi vyžadováno, aby jako

³⁷² PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové*. s. 289–290.

³⁷³ Jan starší z Lobkovic na Týně Horšovu a Pátku měl s Annou z Bibrštejna dceru Markétu (matku Henryka z Valdštejna) a syna Kryštofa (otce Marie z Lobkovic). Henryk byl vychováván na Kryštofově panství a roku 1595 se začal s Kryštofovým pozeňáním ucházet o ruku své sestřenice Marie se kterou vyrůstal a byl s ní ve druhém stupni v přímé čáře příbuzenství.

podmínku pro sňatek složil vyznání katolické víry – jak předepisuje tridentský koncil. Tato podmínka se však stala překážkou, neboť Henyk katolíkem opravdu nebyl a vyznání víry se bránil, v čemž mu stranil i nevěstin otec Kryštof z Lobkovic odvolávaje se na zavádění novot v tomto postupu ovlivněných tridentským koncilem, jehož ustanovení v Čechách nebyla dosud vyhlášena a byla tak sporná jejich platnost. Henyk s Kryštofem vyhrožovali, že snoubence nechají oddat nekatolickým knězem, jestliže jejich žádosti nebude vyhověno. Když však neuspěli ani s tím, ani s odvoláním do Říma, který dal za pravdu Berkovu a Specianimu postupu, Kryštof nechal dceru Marii s Henykem opravdu oddat nekatolickým farářem. Tato věc vzbudila všeobecné pohoršení – v Římě, mezi českými katolíky i u císaře a zavdávala špatný příklad pro jiné snoubence mající potíže se získáním dispenzu.³⁷⁴

Nastalý chaos se Řím i císařský dvůr snaží řešit nejdříve smírným jednáním, přičemž je papežským breve³⁷⁵ nunciovi Specianimu svěřena moc nad oním manželstvím podle jeho úsudku a šťastný konec sporu je podmíněn pouze Henykovým vyznáním katolické víry. Neúspěch tohoto postupu střídá opačný pokus hrozící vyobcováním Kryštofa i Marie z církve.

Následné měsíce byly pod taktovkou porad arcibiskupa Zbyňka, nuncia Specianiho a Melichara Khesla o postupu pro zneplatnění manželství Henyka s Marií. Zdárné vyřešení vleklého sporu sliboval 21. srpen 1597, kdy k sobě Zbyněk Berka pozval na oběd mimo jiných Kryštofa, nejvyššího kancléře Jiřího Bořitu z Martinic, Oldřicha Felixe z Lokbovic a Ladislava ze Šternberka. Oběd ale nabral nečekaný spád a zvrhl se v hádku mezi Lobkovicem a Zbyňkem, který za přítomnosti ostatních hostů a služebnictva zařval: „*Já pravím, že dcera Vaše, kterou pán z Valdštejna za manželku má, žádná pořádná manželka jeho není, než kuběna a dítky z nich obou zplozené, že pořádné dítky nejsou a nebudou, než pancharti.*“ Tímto obědem končí pokusy o klidné vyřešení pře a místo toho se Lobkovicové chystají na Zbyňka podat žalobu před zemský (světský!) soud pro urážku na Mariině cti. Jedná se o skandální případ, kterému nepomohla ani nunciova, ba ani papežova pochvala za Zbyňkovo jednání a horlivost, kterou se nebál dát najevo.

³⁷⁴ Jen pár měsíců na to psal např. olomoucký biskup Stanislav Pavlovský Zbyňkovi, že i na Moravě se podle tohoto příkladu nechal oddat katolický pár bez dispenzu nekatolickým knězem.

³⁷⁵ Papežské breve dorazilo do Prahy 7. června 1597.

Ačkoli tato situace paradoxně přispěla k usmíření arcibiskupa s Lobkovicem zprostředkovaném nunciem Specianim,³⁷⁶ zhoršila vztahy s Henykem a Marií, která na Zbyňka 7. ledna 1598 opravdu podala půhon k zemskému soudu pro urážku na cti. Celý spor tím nabývá na důležitosti a nebezpečnosti, čehož si je sám Berka dobře vědom a snaží se tak získat si podporu u císaře, kurie a v neposlední řadě prokurátorů, kteří by ho před soudem hájili. Pouze s posledními jmenovanými nastal problém, jelikož si protistrana již stihla jejich právní pomoc zamluvit pro sebe. Zbyněk naopak ale uspěl u císaře, který měsíc po podání půhonu žádá, aby arcibiskup jako osoba duchovní nebyl předvoláván před světský soud³⁷⁷ jemuž vévodí řady nekatolíků a sama prvotní věc sporu ani do kompetence světských soudů nespadá. Především díky této přímluvě došlo k odložení procesu na 13. únor a díky císařem následně sestavené osmnáctičlenné komisi dokonce k jeho dalšímu odložení až na příští letniční soud. Během jara však Zbyňka sužovala silná nejistota. Stále se marně snažil najít nestranné prokurátory na svou obhajobu, dovolával se pomoci císaře, který se kvůli němu snažil s pomocí nejvyšších úředníků dosáhnout přátelské dohody s Henykem i Marií, ale především se snažil o odkázání celé věci k soudu duchovnímu.

15. května 1598 byl zahájen zemský sněm, který měl být vyústěním celého sporu, ale na poslední chvíli se císařem určeným komisařům povedlo Marii přesvědčit, aby vyhlášení půhonu odložila na příští zemský sněm, tedy na září 1598. Jedna z posledních Zbyňkových snah o spasení své osoby a pověsti je dopis papeži z 28. května toho roku, ve kterém jej žádá o podporu, jelikož jen vykonával jeho vůli když manželství prohlásil za neplatné. V témže dopise ho také prosí o zapovězení účasti (pod trestem vyobcování) na zemském soudu a také o žádost u císaře o odročení na soud duchovní. Dopisy obdobného znění Zbyněk následně obesílá i čtyři kardinály, které taktéž žádá o přímluvu. 18. července císař obdržel list od papeže Klementa VIII., který v něm téměř ve všem vyhověl Zbyňkově žádostem a vznesl podivení, že v Českém království lze dopustit, aby byla osoba duchovní souzena před světským soudem.

I přes vlivné přímluvy Zbyňka stihá nejistota (v červnu 1599 je na císařovo přání půhon na Zbyňka odročen opět až k soudu následujícímu), která trvá až do května roku

³⁷⁶ Cesare Speciano pozval 22. prosince 1597 Zbyňka i Kryštofa na hostinu a podařilo se mu vyvolat mezi nimi smírná jednání.

³⁷⁷ Císař Rudolf k žádosti připojil i zvláštní přípisy, kterými žádal katolické zemské soudce (Václava Berku z Dubé, Adama ze Šternberka, Humberta Černína z Chudenic, Jana Klenového a z Janovic, Jáchyma Oldřicha z Hradce, Václava Plesa Heřmanského ze Sloupna a Volfa z Kolovrat) aby se soudu neúčastnili a přivedli k tomu i ostatní zemské soudce.

1600, kdy se dají do pohybu smířlivá jednání. Úplný oddych a konec celé aféry pak slibuje říjen téhož roku, kdy je v zemských deskách poznamenáno, že Marie Valdštejská z Lobkovic od svého púhonu na pražského arcibiskupa upouští.³⁷⁸

8.2.2.2. Sněm roku 1602

Lobkovická sňatková aféra Zbyňka neodradila od jeho poslání v boji proti uzavírání nepovolených sňatků, ba naopak jej spíše motivovala k ráznějším zákrokům.³⁷⁹ Už od počátku svého působení coby pražský arcibiskup bojoval za to, aby věci týkající se manželství (jakožto jedné ze svátostí) byly projednávány výlučně před soudem církevním³⁸⁰ a také několikrát vystoupil v této věci proti české šlechtě.³⁸¹

Na sněmu roku 1602 tak byly pod jeho patronátem konečně zapovězeny sňatky osob, které by spolu byly pokrevně příliš blízce spřízněny a neměly náležité povolení – papežský dispenz.³⁸² 11. března o tomto svém úspěchu Zbyněk píše list papeži Klementovi VIII. v němž jej informuje, že se mu podařilo vymoci si od císaře i stavů přísné nařízení ve věci sňatků pokrevně spjatých osob bez povolení pod ztrátou statků³⁸³ (pakliže by se takovýto sňatek bez povolení přeci jen uskutečnil, měl propadnout všechen statek novomanželů, který měl být rozdělen na tři díly – první měl připadnout JM císařské, druhý zemi a třetí nejbližším přátelům proviněných osob³⁸⁴). Vzhledem ke zkušenostem spojených s obtížemi a zmatky ve věci získávání a udílení papežských dispensů, kterých si byl Zbyněk vědom (především díky již zmíněné aféře) žádá v tomtéž listu papeže o dovození snadnějšího způsobu udílení dispensů, který by „kacíře“ a „husity“ dovedl k poslušnosti a obrácení.³⁸⁵

Roku 1602 vydal taktéž dekret proti řeholníkům, kteří si vydělávali církevními službami. Křty a oddavky v době farářovy vážně indispozice, byly v některých případech tolerovány, avšak někteří se tohoto jednání měli dopouštět ze ziskuchtivých pohnutek i

³⁷⁸ NOVÁČEK, V. J. *Spor o nářek cti mezi Marií Valdštejskou z Lobkovic a pražským arcibiskupem 1596–1600*. In: Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko – historicko – filologická. č. 1. 1905. s. 1–22. Srov. BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených*. s. 308–309. Nebo KOLDINSKÁ ŠEDIVÁ, Marie. MAŤA, Petr, ed. *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602–1633)*. s. 362.

³⁷⁹ *SC*, X. 1600–1602. s. 282–283.

³⁸⁰ PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 110.

³⁸¹ Viz předešlá podkapitola. MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. s. 492.

³⁸² *SC*, X. 1600–1602. s. 282–283.

³⁸³ Tamtéž. s. 304–305.

³⁸⁴ Tamtéž. s. 282–283.

³⁸⁵ Tamtéž. s. 304–305.

při plném farářově zdraví. Při této praxi však často docházelo ke zmatkům – někdy mnich pokřtil dítě neumělou ceremonií, ani se neptaje čím je, nebo zdali je už vůbec křtěno a mohlo se tak stát, že dítě bylo z lidské chtivosti po penězích křtěno neplatně či naopak několikrát.³⁸⁶ Zbyněk zbrojil také proti mnichům, kteří ukazovali ostatky svatých za úplatu, nebo proti prodeji pohlednic, tzv. škartic, s Kristovým jménem, které měly zahánět nemoci.³⁸⁷ Obdobné konání mnichů bylo i ve věcech svatebních, kdy mniši oddali po zaplacení (a bez ohlášek) takřka kohokoli, přičemž této možnosti měly využívat hlavně nevěsty, kterým rodiče činili překážky v plánovaném svazku. Podle Zbyňkových slov vykonávali mniši tyto obřady „pro svůj užitek“ a v dekretu toto jejich posluhování označuje jako „*scandalose et valde confuse*“.³⁸⁸ O špatné kázni mezi řeholníky svědčí také přísaha u pražského soudu z téhož roku o tom, že mniši neskrývaně vcházejí do „domků ženských“.³⁸⁹

³⁸⁶ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 728.

³⁸⁷ Mniši tyto prodeje měli provozovat v tak velké míře, že je Zbyněk musel zapovědět na synodě roku 1605.

³⁸⁸ Tamtéž. s. 728.

³⁸⁹ Tamtéž. s. 792.

9. Další nástroje rekatolizace

9.1. Uvedení kapucínského řádu do Čech

Náboženské řády byly v rekatolizační činnosti důležitou složkou. Roku 1556 byli do Čech uvedeni jezuité, kteří se stali důležitými činiteli šíření Boží slávy a vzali pod svá křídla výchovu mládeže,³⁹⁰ v čemž je i Zbyněk Berka (stejně jako vše ostatní, co mohlo vést ke zvelebení katolického náboženství) ochotně podporoval.³⁹¹

Jedním z nových nástrojů pro nápravu náboženského života v Čechách bylo uvedení nového náboženského řádu – v tomto případě padla volba na kapucíny řídicí se přísnou kázní a řeholí. O jejich uvedení se bez úspěchu snažil už roku 1575 arcibiskup Antonín Brus, na jehož snahu Zbyněk na začátku roku 1597 navázal. Berkovi se povedlo získat císařův souhlas s uvedením řádu do Čech a 10. února toho roku tak odeslal list do Říma k řádovému generálu v němž jej žádal o vyslání pěti až šesti kapucínů. Spolu s tímto listem napsal Zbyněk ještě dva listy kardinálům Camerinimu a Paracivinimu s žádostí o přímluvu u papeže v této věci. Tento postup se osvědčil a už v březnu přišla do Prahy papežova kladná odpověď.³⁹²

Ani tentokrát nebylo výjimkou zpoždění ve vyslání členů řádu do Čech, neboť se muselo vyčkat na konání generální řádové kapituly. Ta se sešla až o dva roky později, 28. května 1599, a rozhodla o vyslání nakonec dvanácti kapucínů do Čech. Kapucíni se na cestu vydali 7. července téhož roku. V Čechách v tu dobu doznívala jedna z morových epidemií³⁹³ a tak Zbyněk zařídil u známých ve Vídni, aby kapucínské výpravě zajistili několikadenní odpočinek i nezbytnou finanční podporu. I přes odpočinek se po dlouhé a

³⁹⁰ Zbyněk se snažil starat o vzdělávání katolického dorostu. Svou podporu jezuitům prokazoval také proto, že si uvědomoval, jaký vliv měla konkrétně „správně vzdělaná“ šlechta na náboženské poměry. Snažil se tak, aby šlechticové trávili svá mladá léta u katolických knížat – konkrétně se snažil přesvědčit např. bavorského vévodu Viléma V., aby svému synovi Albrechtovi ustanovil jako společníka Kryštofa z Roupova a další katolické pány. PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. s. 112.

³⁹¹ Tamtéž. s. 111.

³⁹² Na základě Zbyňkova úspěšného uvedení se kapucíni roku 1604 rozšířili i do Brna na pozvání olomouckého biskupa Františka kardinála z Dietrichštejna a za velkého přispění Ladislava Berky z Dubé, arcibiskupova bratra, který se postaral o jejich finanční i hmotné zabezpečení. Vzhledem k povaze této práce zde není místo pro větší pojednání, více tak viz TEJČEK, Michal. *Kapucíni v Brně v 17. – 18. století*. In: *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna, XVIII*. Brno: Magistrát a archiv města Brna, 2005. s. 145–150.

³⁹³ Mor v Čechách začal řádit roku 1597. V Praze byl ochromen veřejný život, šlechta odjížděla na svá vesnická sídla, císařský dvůr se několikrát přesouval a i Zbyněk Berka kvůli moru němu zrušil v červenci 1598 svou plánovanou cestu do Plzně následně 6. listopadu odjel z Prahy na svůj rodný Rychtenburk. Viz TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 388.

namáhavé cestě³⁹⁴ deset z dvanácti kapucínů roznemohlo a celý jejich příchod se opět zpomalil. Zbyněk tou dobou pobýval jako vyslanec u polského krále a informace o této nepříjemnosti se mu včas nedonesly – o všem se dozvěděl až na podzim roku 1599³⁹⁵ s příchodem prvních čtyř vyléčených členů výpravy v čele se sv. Vavřincem z Brindisi. Ti měli ihned po svém příchodu do Prahy v pozdních večerních hodinách o sobotě 13. listopadu přijít do arcibiskupského paláce a představit se tam pražskému arcibiskupovi. Zbyněk byl jejich příchodem nadšen a žádal co nejčasnější příchod i ostatních kapucínů z Vídně.

Kapucíni byli ponejprv hostěni v arcibiskupské rezidenci a až po pár dnech Zbyňkem přesunuti do křížovnického špitálu sv. Františka.³⁹⁶ Ještě roku 1599 se do křížovnického špitálu dostavili další čtyři členové, kteří začali třikrát týdně kázat u sv. Františka a denně konat bohoslužby.

S rokem 1600 vyplouvá na denní světlo otázka umístění nového řádu, která byla do té doby sice projednávána, ale poněkud příliš upozaděna. Mezi vybírané lokality patřila např. Vlašská ulice na Malé Straně pod Strahovem³⁹⁷ či Feslovský dům, avšak nakonec bylo o letnicích roku 1600 rozhodnuto o koupi zahrady s přiléhajícím domem Markéty z Lobkovic a vedlejšího domu kameníka Jana Vopičky a na Pohořelci.³⁹⁸ Se stavbou (nejdříve s bouráním) se začalo 23. května, kdy byla v kostele sv. Víta slavena bohoslužba s následným průvodem na Pohořelec. V průvodu se nacházelo pražské duchovenstvo, vyslanci cizích panovníků, nejvyšší zemští úředníci, šlechta i ostatní věřící nesoucí velký dřevěný kříž. Toho dne byl položen základní kámen nového pražského kláštera.³⁹⁹

V červnu roku 1600 si byl císař obhlédnout stavbu kláštera⁴⁰⁰ a při té příležitosti mu byli představeni pražští kapucíni, kteří byli ujištěni o jeho loajalitě a podpoře. Poněkud

³⁹⁴ Stěžovali si na nepohodlí, nedostatek potřebných financí, cestovní obtíže, špatné podnebí, ubytovací nejistotu atd.

³⁹⁵ TISCHER, František. *Uvedení kapucínského řádu do Čech okolo roku 1600*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1907. s. 1–4.

³⁹⁶ Jako řádový velmistr měl Zbyněk zařídit, aby byli patřičně zaopatřeni a netrpěli žádným nedostatkem, což však měli kapucíni odmítnout a žít se pouze z almužen.

³⁹⁷ Koupi tohoto pozemku zbrzdil císař Rudolf a nakonec z ní sešlo kvůli příliš vysoké ceně 14.000 tolarů.

³⁹⁸ Šlo o poměrně výhodnou koupi, spíše dar – Markéta z Lobkovic svolila k prodeji za polovinu ceny a dům Jana Vopičky byl pořízen za 1.400 tolarů.

³⁹⁹ Stavba kláštera a kostela Panny Marie Královny Andělů byla dokončena 16. června roku 1602.

⁴⁰⁰ Šlo o nejdřívější možné datum, jelikož císař kvůli moru odjel z Prahy a zrušil všechny své plánované politické cesty. Nejdříve tak pobýval v Poděbradech a Vánoce 1598 strávil v Brandýse nad Labem.

idylické uvedení nového řádu ale končí podzimem roku 1600, kdy je císař Rudolf zachvácen velkým výbuchem způsobeným jeho duševní nemocí. Ten byl podnícen jedenáct let starou vraždou francouzského krále Jindřicha III. zavražděného rukou dominikána Jakuba Clementa, kvůli níž se sám Rudolf začal obávat takového osudu, který spojoval právě s kapucínským řádem sídlícím nedaleko jeho sídla. Císař se tak velice izoloval, pojal nevoli vůči náboženskému životu a pověřil Adama ze Šternberka, aby kapucíny z Prahy vypudil. I přes přízeň mocných přátel (např. Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic) i Zbyňkovy prosby bylo rozhodnuto o vypovězení kapucínů k 5. listopadu toho roku. Kapucíni však ke svému odchodu požadovali císařovo písemné vyjádření, kterého se jim však nedostávalo a tak strávili celou zimu v nejistotě v Praze. Císař vůči kapucínům otočil až po létě roku 1601 a nakonec se díky jejich pomoci v tažení proti Turkům a darování obrazu Tří králů do svých sbírek stal naopak jejich příznivcem.⁴⁰¹

9.2. Zavádění ustanovení tridentského koncilu aneb synoda 1605

Mezi léty 1545–1563 proběhnuvší tridentský koncil vytyčil v katolické církvi velký mezník a znamenal řadu změn. Koncil schválil šestnáct dekretů, sjednotil liturgii, odmítl reformaci a vymezil proti ní katolickou nauku o spáse a ospravedlnění, svátostech i biblickém kánonu. Podle usnesení koncilu se měly v jednotlivých diecézích nebo církevních provinciích začít konat synody, které měly reagovat na koncilní ustanovení, zavádět je na svém území a pomoci ke sjednocení víry i mravnímu napravení. Vyhlídky na synodu v českých zemích tak existovaly poměrně záhy po ukončení koncilu v Tridentu, avšak tehdejší pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice i nový císař Maxmilián II. si byli vědomi místních rozbrojů mezi stranami katolickými a nekatolickými a tak v urychleném uspořádání synody nespatořovali příliš prospěchu a užitku.⁴⁰² Tento stav celé věci se nakonec protáhl na dlouhých padesát let, během kterých v Čechách neproběhla žádná větší reakce spojená se zavedením tridentských reforem.⁴⁰³

V září roku 1599, kdy už mor skoro pominul, císař přijel do Plzně, kam se za ním dostavily davy pánů a zahraničních vyslanců měsíce čekajících na audienci a císař se tak do Prahy a k uvítání kapucínů dostal až na začátku léta následujícího roku. (Viz KOLDINSKÁ, Marie. *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. Cesta intelektuála k popravišti*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2004. s. 199.)

⁴⁰¹ TISCHER, František. *Uvedení kapucínského řádu do Čech okolo roku 1600*. s. 4–13.

⁴⁰² TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 184.

⁴⁰³ V Čechách tomu bylo od posledního sjezdu duchovenstva přes čtvrt tisíciletí. První a poslední synod se v Praze konal roku 1349 za episkopátu prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, který v návaznosti na jeho konání vyhlásil toho roku provinciální statuta *Statuta provincialia Arnesti*.

Tohoto stavu si byl vědom i papež Klement VIII., který 14. října 1604 zaslal list pražskému arcibiskupovi, v němž jej žádal o svolání provinciální synody. Nejen papež, ale i Zbyněk Berka si byl vědom nutnosti vyřešení více konfesního problému a snažil se mu v tomto přání vyhovět.⁴⁰⁴

Na podzim roku 1605 tak Zbyněk svolává třídní diecézní synodu.⁴⁰⁵ Její začátek byl původně stanoven na 8. září a údajně měl arcibiskup synodu ohlásit tak, že oznámení o jejím konání přibil (nebo spíše nechal přibít) na všechny kostelní dveře v Praze.⁴⁰⁶ Synoda byla nakonec přesunuta na 28. září, na den svátku českého zemského patrona sv. Václava a končila září 30., na sv. Jeronýma.⁴⁰⁷ Zasedání se zúčastnilo na 200 pánů stavu světského i duchovního – kněží, probošti, kanovníci preláti a opati klášterů, avšak všichni jen ti, co zastávali přijímání pod jednou způsobou. Přednesení slavnostní zahajovací řeči *o důstojnosti stavu duchovního* se ujal probošt pražské kapituly Jiří Pontanus z Breitenberka.⁴⁰⁸

9.2.1. Synodus a některá jeho ustanovení

Záříjová synoda si kladla za cíl (někdy poměrně přísnými) zákony obnovit kázeň lidu i duchovenstva a zbavit lid zlovyků a pověr. Podrobně ustanovila vše, co se tehdejšími poměry jevilo jako příhodné a účelné k povznesení katolické víry a kázně, čímž se stala důležitou pro náboženský život v Čechách.⁴⁰⁹ Především díky arcibiskupovi Zbyňkovi Berkovi se o samotných závěrech synody dozvídáme z jeho díla *Synodus archidioecesana Pragensis*,⁴¹⁰ které bylo vytištěno ještě téhož roku a všichni duchovní si jej museli do dvou měsíců, pod pokutou šesti tolarů, pořídit.⁴¹¹ Ve 35 hlavách jsou popisovány zákony na obnovu církevní kázně a další závěry synody, které jsou většinou vylíčeny do největších podrobností, přičemž největší důraz je kladen na církevní

⁴⁰⁴ SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. s. 606–607.

⁴⁰⁵ Oficiálně se synoda označuje jako diecézní, v Synodu napsaném samotným arcibiskupem ji tak sám označuje („*nostra Synodo Dioecesana*“), ale protože synoda zastupovala celou českou provincii, může nést označení i jako synoda provinciální. SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. s. 607.

⁴⁰⁶ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. díl XII. s. 422.

⁴⁰⁷ SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. s. 606–607.

⁴⁰⁸ Coby kapitulní vikář administroval Jiří Berthold Pontan z Breitenberga po smrti arcibiskupa Martina Medka do nástupu Zbyňka Berky z Dubé pražskou diecézi. TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. díl XII. s. 422.

⁴⁰⁹ SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. s. 612.

⁴¹⁰ *Synodus archidioecesana Pragensis, habita ab illustriss. Sbigneo Berka anno 1605*.

⁴¹¹ Tato informace je zmíněna v samotném Synodu na straně 266.

přikázání.⁴¹² Celé dílo lze rozdělit na pomyslné tři části, a to na ustanovení pro kněze a jejich farnosti, na ustanovení o slavení svátků a na věci, které synoda zapovídá.

V první pomyslné části, nařízení pro kněze a jejich farnosti, je např. přikázáno, aby při každém farním kostele byla založena křestní matrika, do které měli kněží povinnost zaznamenávat každý provedený křest (v jazyce mateřském i latinském). Dále má být u každého farního kostela zavedena a vedena matrika kopulační, ve které mají být zaznamenány všechny ohlášky a oddavky, mimo to je farářům nařízeno vedení seznamu svých osadníků a jeho každoroční aktualizování. V tomto seznamu musela být uvedena jména a příjmení osadníků a u každého pak mělo být uvedeno, zda přijal svátost bířmování, svátost pokání a největší svátost oltářní.⁴¹³ S vedením matričních zápisů souvisí také povinné vedení inventářů o úmrtí osadníků a o jměním církevním, což je přesné přijetí nařízení Tridentu.⁴¹⁴ Hodně ustanovení se tedy týká vedení knih u farností, jako např. i doslovné nařízení „*unusquisque parochus librum habeat status animarum suae parochiae, quotannis renovandum*“ – každý farář má mít knihu [evidující] stav duší jeho farnosti, která má být každý rok obnovována. Tato kniha se má nazývat „popisní knihou přifařených“ a souvisí s ní nařízení, že při kanonické vizitaci se kniha musí předložit vizitátorovi k prozkoumání.⁴¹⁵ Další předpisy se pak většinou týkají konkrétně farářů, podrobně je popsána úprava jejich rouch a bohoslužebného náčiní, např., že mešní kniha má být opatřena vložkou s dvanácti barevnými provázky, které by délku knihy přečnívaly osminou lokte. Dále je předepsáno, že v ciboriu má býti minimálně pět partikulí a že kněžská tonsura nemá být menší jak velikost tolaru. Je také zavedeno nošení synodalií,⁴¹⁶ faráři tak nosili nad obyčejnými přiléhajícími rukávy taláru ještě rukávy poloviční a pootevřené, sahající k loktům.⁴¹⁷ Mimo farářů právo synodalií náleželo i vikářům, vikaristům při katedrálních a kolegiálních kapitulách, i zasloužilým katechetům a kaplanům, kterým jej udělil biskup spolu s právem účasti na diecézní synodě.⁴¹⁸ V přesném původním latinském znění nařízení zní „*Parochi omnes vestem exterierem*

⁴¹² SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605.* s. 607–608.

⁴¹³ BOROVÝ, Klement. *Úřední sloh církevní: příručná kniha praktického úřadování pro katolické duchovenstvo.* Praha: B. Stýblo, 1887. s. 166.

⁴¹⁴ SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605.* s. 612.

⁴¹⁵ BOROVÝ, Klement. *Úřední sloh církevní.* s. 288.

⁴¹⁶ Jsou to dlouhé, mírně pootevřené rukávy sahající od zápěstí k loktům; jedná se o typ kněžského vyznamenání v podobě oděvu duchovního. SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605.* s. 607.

⁴¹⁷ Tzv. právo synodalií, je určitým typem kněžského vyznamenání, odznakem farářů.

⁴¹⁸ Podle obecného zákona církevního jsou i všichni faráři oprávněni zúčastnit se každé diecézní synody.

usque ad talos damissam gestent, quae laxiores etiam manicas habeat“.⁴¹⁹ Synoda se o kněžích dále vyjadřuje tak, že u sebe nesmí nosit zbraně, pláštěm se mohou odívat pouze za deště nebo na cestách, mají povoleno nosit přistřižený vous nad horním rtem,⁴²⁰ ve městech mohou nosit pouze talár, avšak na místech menších a odlehlejších od velkého davu mají povoleno nosit i tmavý kratší šat.⁴²¹

Kromě kněžského roucha je myšleno i na kněžské znalosti a povinnosti. Synoda připomíná i kněžské zkoušky, které má vést buď oficiál nebo arcibiskup a stanovuje zkušební otázky. Tyto zkoušky mají začínat modlitbou a při vyšším svěcení musí být zkoušený znalý sv. Písma, kánonů, svátostí, musí umět officium mše atd.⁴²²

Na posledním místě je pak zmíněn postup při smrti kněze, který nezanechá závěť. Jeho pozůstalé jmění se má rozdělit na tři (pokud možno stejné) části a ty se pak rozdají – jedna část náleží kostelu kde kněz sloužil, druhá část pokrevním dědicům a část třetí kolátorovi.⁴²³

Ustanovení o svátcích tvoří velkou část projednávaných otázek na synodě a v Synodu samém. Udává počet i názvy konkrétních svátků, jejichž svěcení a slavení je schváleno, přičemž slavení svátku se počíná večerem před daným svátkem. O každém svátku a o nedělích má být kázání, stejně tak i v době postní a v době adventní. Je předepsáno, že se o kázáních má užívat katechismus od Petra Canisia, při mši mají všichni klečat na obou kolenou, po kázání má být zpověď a požehnání a po mši se má konat průvod s korouhvemi a křížem. Má se světit voda a je doporučeno se jí často kropit – ráno i večer a kromě sebe s ní kropit i rodinu, dobytek a plodiny. Kromě vody se má světit i chléb, víno, květiny, ratolesti atd.⁴²⁴

Při synodě bylo samostatně pojednáno o rozšířených pověrách, které se pod rouškou zbožnosti vkradly do lidského života i do uvažování a povědomí prostých lidí. Katolická církev si byla vědoma četností těchto pověr a tak Synodus vyjmenovává a souběžně také zapovídá jen některé. Zakazuje se např. léčení nemocí pomocí znamení, obrazů a ústně předávaných (většinou i v cizí řeči) modlitbiček/zaříkávad. Dále se snaží vyvrátit vžité uvažování o léčebnosti věcí a rostlin natrhaných v určitou dobu či hodinu (např. o úplňku

⁴¹⁹ BOROVIČKA, Klement. *Úřední sloh církevní*. s. 10.

⁴²⁰ Vous u kněžích se do té doby uvádí spíše jako výjimka a bylo spíše zvykem se holit. Až zde je vysloveně povolen.

⁴²¹ SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. s. 611–612.

⁴²² WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 446.

⁴²³ „Dotyčný patron“, duchovní kostela.

⁴²⁴ SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*.s. 608–612.

posledního dne v měsíci) a zakazuje se používání cizojazyčných pověrečných modliteb. Církev se snaží místo pověr stavět dobré a zbožné zvyky a obyčeje a doporučuje tak kněžím, aby pověry nahrazovali žehnáním předmětům (již zmíněnému chlebu, vínu, plodinám atd.), které žehnáním věcem propůjčuje jisté boží dobrodiní a má je udržet daleko od zla. Ovšem ani žehnáním věcem nesmí lidé přikládat léčivou či zázračnou moc, neboť by se tím opět dopouštěli pověry a samu svátost zneužili.⁴²⁵ Naopak je schváleno konání rorátních mší v době adventní, o nedělích a svátcích, doba velikonoční trvá od Smrtné neděle do Bílé soboty a je nařízeno přijímání Těla Páně, a to v příslušném farním kostele anebo v kostele sv. Víta na Zelený čtvrtek, kam se věřící, pokud mohou, mají dostavit. Pražské duchovenstvo má pak přijímat na Velký pátek. Před přijímáním se má konat zpověď v mateřské řeči a lidé jdoucí na přijímání musí držet půst už od včerejší večere. Době samotného půstu je v Synodu také věnováno nemálo řádků. Pojednávají o nařízení 40 denního půstu, při kterém se lidé mají zdržeti masitých pokrmů, vajec, mléka a sýra. Takto by si měli počínat i každou sobotu, která je dnem zdrženlivosti a stejně tak i o pátcích a dalších svátečních dnech.

Následujícím polem zájmu jsou kostely, ke kterým Synoda udává jejich ideální a předepsaný vzhled – mají být klenuté, nebo mít alespoň prkenný strop, okna mají být obstarána mříží, ovšem kromě těch, kterými je zvenčí do kostela vidět – ta se mají zazdíť. Oltáře mají být z kamene či cihel, v obou případech s vrchní kamennou deskou, a mají být obehnané mřížkami s dvířky. Pouze na hlavním oltáři má být uchovávána svátost a ostatky svatých pak mají být ukryté a dobře uzamčené ve zdi oltáře, stejně tak jako křtitelnice. Klíč má u sebe střežit pouze farář. Dále pak má být po straně oltáře zvoneček na provázku, který má délkou odpovídat výšce ministranta jenž na něj zvoní. O výzdobě kostelů a obrazech pak Synodus pojednává tak, že zvenku na kostele má být obraz Panny Marie s děťátkem a po stranách mají být obrazy patrona kostela a patrona místního, nebo alespoň jednoho z nich. Při všech farních kostelích by také měly ideálně být zavedeny bratrstva a spolky, přičemž učitelé mají být pouze katolíci a má platit striktní oddělení chlapců od dívek.⁴²⁶

V poslední velké části tohoto pomyslného rozdělení je pojednáváno o věcech zakázaných a zapovězených. Mimo již zmíněných pověr se zapovídá vodění psů (a

⁴²⁵ ZÍBRT, Čeněk. *Synoda r. 1605 proti pověrám*. s. 176–177.

⁴²⁶ SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. s. 608–610.

pravděpodobně tedy i ostatních zvířat) do kostela,⁴²⁷ stejně jako nikdo nemá do chrámu Páně vcházet se zbraní – s výjimkou osob úředních. Žebráci mají zůstat stát u kostelních dveří, nikdo se nesmí opírat o oltář, ani u něj sedět. V kostele se nesmí schovávat obilí, dříví, seno, ani řemeslnické nářadí a pod oltáři se nesmí nacházet krypty. Též se zakazuje užívání cínových kalichů, hliněných konviček, lojových svící a vyhotovování živých postav na svaté obrazy. Zakazuje se také slavení tzv. suchých mší,⁴²⁸ slavení více sv. mší denně (kromě svátku Božího hodů vánočního) a sloužení mší navečer nebo hned odpoledne na Bílou sobotu. U kostela se kromě svíček nesmí nic prodávat, během bohoslužeb pak nesmí být nikde otevřené hospody a krámy, nikdo nesmí nic prodávat, tancovat a veselit se hraním her, stejně tak jako nikdo nesmí tančit, hodovat a hrát světské hry na hřbitově. Zvonění zvonu nesmí ohlašovat počátek roboty,⁴²⁹ ale je naopak povoleno při „zvonění proti mračnům“ – zvonění a zvuk zvonu měl mít moc zahánět mračna.⁴³⁰ Přesněji ovšem toto nakázání v jádru znamená, že se má dát při nastávající bouři zvoněním zvonu znamení, které svolávalo lidi do kostela, kde se po čas bouřky modlili a tím tak přispěli k jejímu konci.⁴³¹ Dále je věřícím zakázána výuka v kacířských školách a obcování s židy a po sv. biřmování si celý den nemají mýt čela. Kněží nemají udílet rozhřešení více lidem najednou a žádat dary od kajícníků, ale mají dovoleno přijmout nabízený a dobrovolný dar. Řeholníci pak nesmí vykonávat věci, které jsou čistě ve farářově kompetenci, tj. podávat svátost v době velikonoční nebo udílet poslední pomazání.

Synoda uvádí celkem 17 biskupských nařízení, z nichž se šest týká hříchů proti šestému Božímu přikázání – „nesesmilníš“. Je brán v potaz rozkol více vyznání a je kladen o to větší důraz na jedinou správnou víru a církev. Stejně tak synoda bere v potaz i věci praktické a tak např. umožňuje obecnou zpověď i čtení části epištol a evangelií v mateřské řeči a dovoluje, aby farář přeložil cizojazyčný text a ten pak při mši předčítal. Svátost mohou přijímat ti, kteří znají alespoň Otče náš, Zdrávas Maria, Crédo a Desatero

⁴²⁷ V pojednání o pražské synodě od Jana Sedláka (s. 610) se přesně píše o zapovězení vstupu do kostelů psům a jestřábům.

⁴²⁸ Mše bez konsekrace (svěcení) a přijímání.

⁴²⁹ SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. s. 609–611.

⁴³⁰ Toto nařízení se později transformovalo a stala se z něj také jedna z pověr, i když v církevním záměru byla hlavní úloha za konec bouře přisuzována modlitbě, na kterou lidi svolával zvon do kostela, ne zvonu jako takovému.

⁴³¹ ZÍBRT, Čeněk. *Synoda r. 1605 proti pověrám*. s. 178.

– v tomto je myšleno i na děti, kterým synoda stanovila věkovou hranici sv. přijímání na 12 let.⁴³² Synoda také potvrzuje modlení při zvonění večerním (3x), raním i poledním.⁴³³

Mnohá nařízení a zvyky se vžily a používaly se více méně po několik dalších staletí, některé i dodnes – především v krajích „od bludařů nenakažených“. Jedná se např. o zachování každoročního svěcení bochánků, tradice obilných semen na svátek narození Panny Marie, květin na svátek jejího nanebevzetí, vykropování svěcenou vodou a mnohé další.

⁴³² SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. s. 609–611.

⁴³³ V Synodu se toto uvádí jako „odedávna používané,“ avšak poprvé to bylo ustáleno v Mariánském oficiu, které bylo v 16. století papežem Piem V. revidováno.

10. Životní situace a konec života pražského arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé

10.1. Finanční situace pražského arcibiskupa a jeho instituce

Předchozí text se již dotkl neutěšené finanční situace pražského arcibiskupství i Berkovy vlastní, která byla zastřešována už ve třetí „arcibiskupské generaci“ prostřednictvím křížovnického řádu. Přístup křížovníků k tomuto stavu byl patrný již při arcibiskupské volbě roku 1592 a s ní spojeným úřadem křížovnického velmistra.⁴³⁴ V tu dobu byl řád po více jak třicet let zastřešovatelem a hlavním „sponzorem“ pražského arcibiskupství, které mělo kromě nemalých výdajů celé instituce v rámci podpory katolického náboženství v Čechách, jako např. podpoře náboženských řádů, staveb klášterů a kostelů, také vyžadované výdaje na arcibiskupovu nutnou aristokratickou reprezentaci s níž doba počítala.⁴³⁵

Je známo, že křížovníci ve své finanční podpoře postupně ochabovali a za doby Zbyňkova úřadování nebyli příliš štedří jako za dob jeho předchůdců. Mnohdy se tak musel tvrdě domáhat všech odvodů, které mu náležely – např. roku 1598 si nemohl dovolit odpustit hradištskému proboštu ani šest beček vína, které mu byl povinen odvádět. Vzhledem k tomu, že ani povinné odvody ve prospěch pražského arcibiskupství nedokázaly pokrýt jeho nutnou potřebu, byl Zbyněk nucen přijímat „dary“... Např. roku 1596 přijal za udělení svěcení dvěma kladrubským profesorům od tamějšího opata Víta Hyftla dar v podobě šesti zajíců, dvou kohoutů a čtyř kapounů.⁴³⁶ Kromě arcibiskupství náležejících odvodů, peněz od křížovníků i darů se ani osoba pražského arcibiskupa nevymezovala z dobového „trendu“ a stejně tak jako jiná aristokracie svůj nedobry finanční stav utišoval půjčkami.⁴³⁷

I přes tento stav Zbyněk dokázal sehnat potřebné finance pro přestavbu křížovnické klášterní budovy „u pivovaru“, které hrozilo sesutí a na nové stavbě následně také nechat

⁴³⁴ Viz kapitola 5.3. Postulace nového velmistra rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou.

⁴³⁵ Jedná se např. o nutné výdaje spojené s odíváním, platem služebnictva, cest, hmotného zabezpečení, profesně-osobních kontaktů atd. O posledním jmenovaném výmluvně pojednává např. *Deník Adama ml. z Valdštejna*, který se na stranách 42, 55, 66, 70, 72, 75, 87, 88, 92 a 106–107 zmiňuje o schůzkách Adama ml. se Zbyňkem v jeho pražské rezidenci – většinou spolu s jinými aristokraty a mimo zábavy, jídla a pití hlavně za účelem politických jednání.

⁴³⁶ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 412.

⁴³⁷ Více k tématu viz MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*.

vyhotovit rodinný berkovský erb.⁴³⁸ Nejednalo se o jedinou přestavbu, kterou Zbyněk inicioval. Na konci 16. století dal např. v Dobřichovicích vystavět zámek⁴³⁹ pro křížovnické velmistry, stejně jako zámek d'áblický, v němž dal přistavět mohutnou kamennou věž.⁴⁴⁰ Další stavba spojená se Zbyňkovou osobou byla např. v okolí jištěrpského zámku,⁴⁴¹ avšak jeho nejvýznamnějším počinem byla přestavba své vlastní residence na Hradčanech, v níž navíc roku 1599 zřídil novou privátní renesanční kapli sv. Jana Křtitele,⁴⁴² která je považována za jeho nejznámější pomník.⁴⁴³ Ať byly přestavby a stavby z jeho podnětu nutné či nikoli, faktem zůstává, že především kvůli nim došlo k velkému zadlužení Zbyňka Berky i celého pražského arcibiskupství.⁴⁴⁴ Na konci Zbyňkova života tak došlo k zadlužení části křížovnického kláštera i arcibiskupského paláce v té míře, že v době jeho smrti nebylo na zaplacení berní i jiných dávek a hrozil prodej jmění movitého i nemovitého.⁴⁴⁵ O tom svědčí i stížnost Zbyňkova nástupce v arcibiskupském úřadě Karla z Lamberka, který si záhy po své volbě stěžuje, že je nucen platit nemalé dluhy po svém předchůdci.⁴⁴⁶

⁴³⁸ Tato klášterní budova stála až do roku 1663, kdy byla znovu přestavěna převorem Pospíchálem. Ten ve svém diáři poznamenává r. 1665, že paní Histerlová na Peruci velmi těžce nesla, že erb berkovský byl zkažen při hoření špitálu a usilovala o to, aby byl znovu postaven. Viz MARAT, P. F. X. *Postulace křížovnických velmistřů*. s. 9.

⁴³⁹ Zámek (*villam dominicalem*) se nacházel na místě bývalé gotické tvrze, z níž se do dnešních dob zachovalo pouze opevnění na severní straně. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. s. 33.

⁴⁴⁰ ŠIMEK, Tomáš (ed.) a kolektiv. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VII. díl. Praha a okolí. Praha: Svoboda, 1988. s. 30.

⁴⁴¹ U zámku, na domě čp. 20, byl znak ostrví s písmeny „ZBZD“. ŠIMEK, Tomáš (ed.) a kolektiv. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Severní Čechy. Praha: Svoboda, 1984. s. 184–185.

⁴⁴² BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. s. 33.

⁴⁴³ Více o Berkově renesanční kapli – především z uměleckého pohledu pojednává OPATRŇÁ, Marie. *Renesanční kaple sv. Jana Křtitele v Arcibiskupském paláci v Praze*. 2008. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce Zlatohlávek, Martin.

⁴⁴⁴ Jedním z arcibiskupových donátorů byl např. hofmistr Jan Měsíček, který si roku 1617 zpětně stěžoval u císaře, že mu u Zbyňka zůstal dluh pětiset tolarů a že za něj musel i pohřeb vystrojit. V tomto případě královská komora slíbila splacení arcibiskupova dluhu a roku 1617 měl tak hofmistr dostat zpět 200 tolarů. Viz WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 412.

⁴⁴⁵ MARAT, P. F. X. *Postulace křížovnických velmistřů*. s. 10.

⁴⁴⁶ „Cizinec“ Rakušan Karel z Lamberka byl pražským arcibiskupem jmenován už 10. října roku 1606. OPATRŇÁ, Marie. *Renesanční kaple sv. Jana Křtitele v Arcibiskupském paláci v Praze*. BP. s. 17.

10.2. Smrt Zbyňka Berky z Dubé

Od 25. února do 22. března 1606 se konal zemský sněm řešící především otázku Turků a berní.⁴⁴⁷ Zbyňkův zdravotní stav nebyl nejlepší, ale i tak u sebe ještě v pondělí 6. března přijal několik hostů. Po jejich odchodu byl zasažen mrtvicí, nemohl mluvit, přestal vidět a slyšet. V tomto stavu zůstal až do následující noci a mezi 10. a 11. hodinou večerní zemřel – tedy snad ještě 7. března,⁴⁴⁸ avšak podle deníku Adama ml. z Valdštejna Zbyněk zemřel až v noci 8. března.⁴⁴⁹

Už měsíc po Zbyňkově smrti křížovníci začali svolávat volbu nového velmistra (ze svých řad, čímž by se vymanili z područí pražského arcibiskupa), v čemž jim opět zamezí císařova kancelář a následně jim jako řádového velmistra opět „vnutí“ nového pražského arcibiskupa.⁴⁵⁰

Pohřeb se koná až za celé dva měsíce – 9. května je Zbyňkovo tělo odneseno z arcibiskupského paláce do kostela sv. Benedikta na Hradčanech, z něž bylo v doprovodu četného duchovenstva, panstva a množstvím lidu odneseno následující den (10. května) do metropolitního kostela,⁴⁵¹ kde bylo v berkovské kapli⁴⁵² na věčnost uloženo.

⁴⁴⁷ Sněm jednal především o vojenských potřebách (hlavně o míru s Turky a Štěpánem Bočkajem) a o berních.

⁴⁴⁸ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 424–425.

⁴⁴⁹ KOLDINSKÁ ŠEDIVÁ, Marie. MAŤA, Petr, ed. *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602–1633)*. s. 123.

⁴⁵⁰ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*. Svazek první. s. 413.

⁴⁵¹ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. s. 425.

⁴⁵² Rodinná hrobka Berků z Dubé se nachází v kapli Panny Marie (někdy též Nejsvětější Trojice, Císařské, Berků z Dubé, Křížové či sv. Ludmily). Roku 1606 již v kapli bylo pohřbeno sedm těl Berků.

11. Shrnutí a zhodnocení Berkova úřadování

I když Zbyněk Berka nastoupil do čela české katolické církve v nepříznivé době, zvládl si s touto situací do jisté míry poradit a nenechal se odstrašit žádným nezdarem. Byl velmi vzdělaným člověkem, což se projevilo i ve výkonu jeho úřadu, v němž dbal hlavně na vzdělání duchovenstva a dodržování kázně řeholníků.⁴⁵³ Kromě toho byl také horlivý a neústupný – jak ukázala jeho vytrvalost např. v otázce manželství a dispenzů, rázně zastával utiskované katolíky před mocí světskou i nekatolickou a obecně se snažil katolické církvi v této pro ni nelehké době co nejvíc prospět. Časem začal být vnímán jako jeden z představitelů mohutného a koordinovaného protireformačního proudu ve střední Evropě, který cílevědomě kladl základy pro rekatolizaci českých zemí i pro emancipaci duchovního stavu. S většími či menšími úspěchy se pak jeho následovníci snažili kopírovat jím zavedenou dráhu.⁴⁵⁴

Již byly zmíněné některé ze Zbyňkových úspěchů – 1594 mu císař udělil podací právo v kostelech na královských panstvích, o rok později měl v rukou cenzuru, zasloužil se o mnohé stavby, uvedení nového náboženského řádu do Čech, svolání synody slibující pevný řád ve věcech víry atd. Dále za jeho působení vzniká roku 1594 kolej Tovaryšstva Ježíšova v Jindřichově Hradci, roku 1596 je zřízeno proboštství premonstrátů v Nové Říši a roku 1606 se stěhují dominikáni z bývalého konventu klarisek na Františku na Starém Městě na Malou Stranu ke sv. Máří Magdaléně, stejně jako františkáni, kteří přichází na Nové Město k Panně Marii Sněžné.⁴⁵⁵

Vzhledem k tomu, že byl vzdělaným a navíc schopným diplomatem byl císařem pověřován mnoha důležitými úkoly – např. roku 1597 byl vyslán jako císařův zástupce do Vratislavi.⁴⁵⁶ Avšak konkrétně tato cesta se na něm neblaze podepsala, neboť po svém návratu dlouhodobě onemocněl a byl zastupován vídeňským biskupem Melicharem Kheslem. Od roku 1601 působil jako Zbyňkův pomocný biskup strahovský opat Jan Lohelius,⁴⁵⁷ který vykonával běžnou církevní praxi za arcibiskupa Zbyňka. Mezi jeho

⁴⁵³ Viz kapitola 8.2.2.2. Sněm roku 1602. Vice OPATRŇA, Marie. *Renesanční kaple sv. Jana Křtitele v Arcibiskupském paláci v Praze*. BP. s. 17.

⁴⁵⁴ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. s. 492.

⁴⁵⁵ BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. s. 33.

⁴⁵⁶ OPATRŇA, Marie. *Renesanční kaple sv. Jana Křtitele v Arcibiskupském paláci v Praze*. BP. s. 17.

⁴⁵⁷ Jan Lohelius pocházel z chudých poměrů, roku 1582 se stal opatem premonstrátů na Strahově, o pět let později se stal generálním vikářem premonstrátského řádu pro celou Svatou říši římskou a Polsko. V roce 1602 se stal pražským světicím biskupem, pravou rukou pražského arcibiskupa Zbyňka Berky i jeho nástupce Karla z Lamberka, za nějž byl (vzhledem k jeho nemoci) faktickým správcem české arcidiecéze. Mezi léty 1612–1622 byl sám pražským arcibiskupem.

nesporné úspěchy patří vyžádání pro sebe a své nástupce na stolci sv. Vojtěcha říšského a českého knížecího titulu, který obdržel císařským majestátem dne 16. června 1603.⁴⁵⁸

O Zbyňkovi ve spojitosti s uměním bylo pojednáno pouze v rámci stavební činnosti, především s přestavbou jeho arcibiskupské rezidence a výstavbou kaple sv. Jana Křtitele. Kromě toho ale – patrně kolem roku 1590. ještě jako litoměřický probošt – nechal v Drážďanech vymalovat obraz sv. Antonína Poustevníka a bolestného Krista v Hrobě, k němuž roku 1593 nechal (v pravém dolním rohu) přimalovat svůj erb a věnoval jej do kapitulního kostela sv. Štěpána v Litoměřicích.⁴⁵⁹ Dále Zbyněk nechal (patrně u malíře Spragnera⁴⁶⁰) roku 1593 vymalovat obraz Nanebevzetí Panny Marie do kaple sv. Václava ve Svatovítské katedrále.⁴⁶¹

Na druhou stranu již bylo pojednáno o jeho nepřilíh spořivém životě a míře zadlužení jeho osoby i arcibiskupské instituce – je otázkou, zda šlo ve větší míře o Zbyňkův rozmar, nebo o nutné výdaje... Zbyňkova častá korespondence adresovaná císařské kanceláři o situacích v českých větších i menších městech s nekatolickými predikanty či o nekázni a mravním porušením lidu evokuje pocit o Zbyňkově nesamostatnosti či neschopnosti jiného řešení nastalé, zcela jistě ne jednoduché, situace. O tom svědčí i dopis nuncia Specianiho z prosince 1597 do Říma, ve kterém si na pražského arcibiskupa stěžuje, že je nestálý, nespolehlivý a potřebuje stálé pobídky.⁴⁶²

Při celkovém hodnocení Zbyňkovy osoby v úloze pražského arcibiskupa nelze opomenout těžkou dobu, ve které se snažil své záměry prosazovat. V posledních dekádách 16. století je procentuální podíl katolíků ve společnosti menšinový⁴⁶³ a

⁴⁵⁸ BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. s. 32.

⁴⁵⁹ Jedná se o druhotně pořízený obraz (původní dílo je z wittenberské dílny Lucase Cranacha, vytvořeným kolem roku 1522), pro který neznáme pravý důvod pořízení (patrně je podníceno sběratelskými, náboženskými či konfesijními důvody), ani jeho původní umístění v kostele sv. Štěpána. OTTOVÁ, Michaela. KOTKOVÁ, Olga. NESPĚŠNÁ HAMSÍKOVÁ, Magdalena. *Živá spojení. Lucas Cranach a severozápadní Čechy*. Severočeská galerie výtvarného umění v Litoměřicích, 2019. s. 55–63.

⁴⁶⁰ PODLAHA, Antonín. *Ilustrovaný průvodce metropolitním chrámem svatého Víta v Praze*. V Praze: nákladem vlastním, 1929. s. 34.

⁴⁶¹ Více viz PODLAHA, Antonín. *Nástěnný obraz Nanebevzetí Panny Marie v kapli sv. Václava na hradě pražském z r. 1593*. In: *Památky archaeologické a místopisné*. Organ Archaeologického sboru Musea Království českého a Historického spolku v Praze. Ročník 22. č. 7–8. Archaeologický sbor Musea Království českého: Praha, 1907. s. 481–482.

⁴⁶² NOVÁČEK, V. J. *Spor o nářek cti mezi Marií Valdštejskou z Lobkovic a pražským arcibiskupem 1596–1600*. s. 17.

⁴⁶³ Toto číslo se dá obtížně určit. Jejich počet může být nanejvýše odhadován – podle počtu všeho obyvatelstva hlásícího se ke katolické víře (k čemuž se ale váží nevěrohodné prameny), podle počtu farností obsazených katolickými kněžími nebo podle počtu zastoupení příslušné konfese mezi zemskými stavy.

Zbyňkovo jmenování bylo tak už tedy samo o sobě jedním z podob mírné „profitující“ rekatolizace. Roku 1592 to bylo v Čechách poprvé od dob předhusitských, kdy byl do nejvyšší funkce katolické církve jmenován muž pocházející z jednoho z nejstarších domácích panských rodů – v tomto smyslu mohlo Berkovo jmenování sehrát i významnou psychologickou úlohu, protože pro domácí šlechtu naznačovalo směr možného kariérního růstu aristokratických synů, kteří byli vybráni k církevní dráze.⁴⁶⁴

Zbyněk pravděpodobně „nešťastnou“ shodou náhod unikl dvakrát možné smrti. Poprvé roku 1578, kdy v o dva roky předešlé olomoucké biskupské volbě prohrál s Janem Mezounem z Telče. Jan Mezoun zemřel už v únoru roku 1578 za podivných okolností stejně jako tři předešní olomoučtí biskupové, což jen rozšířilo a téměř potvrdilo domněnky o systematických otravách.⁴⁶⁵ Druhé nebezpečí Zbyňkovi skýtal úřad litoměřického probošta, jehož předchůdce Ludvík Švihovský z Rýzmburka dne 14. června 1587, v den arcibiskupského potvrzení své proboštské funkce, náhle a nečekaně zemřel, což opět zavdalo domněnky o otravě, které prošetřoval i sám tehdejší arcibiskup Martin Medek.⁴⁶⁶ Jeho čas přišel až v podobě mrtvice roku 1606, což do jisté míry zhatilo prosazování závěrů jím svolané synody, které by zajisté prosazoval mnohem aktivněji a horlivěji než jeho nástupce Karel z Lamberka,⁴⁶⁷ který nebyl tolik výbojný a kterému navíc ani nepřála doba skoro deseti let před třicetiletou válkou, která nebyla velkým reformám nakloněna a ve finále tak nebyly uplatněny všechny závěry v té míře, jak bylo za Zbyňka plánováno.⁴⁶⁸ Za Zbyňkova života nedošlo k naplnění ani dalších cílů, jako byly např. jeho plány pro obnovení litomyšlského biskupství a zřízení nových v Hradci Králové, v Českých Budějovicích a v Plzni. Nestal také dosáhnout beatifikace Zdislavy z Lamberka (o které se mylně domníval, že je pramáti jeho rodu), ani oficiálního zisku kardinálského klobouku pro svou osobu,⁴⁶⁹ byť je v některé literatuře uváděn jako kardinál kreovaný papežem Pavlem V.⁴⁷⁰

⁴⁶⁴ VOREL, Petr. *Velké dějiny*. Svazek VII. 1526–1618. s. 395–396.

⁴⁶⁵ Viz kapitola 4.1.1. Olomoucké působení.

⁴⁶⁶ Viz kapitola 4.1.3. Proboštem litoměřickým.

⁴⁶⁷ Karel z Lamberka trpěl „trapnou nemocí“ (pravděpodobně silné epileptické záchvaty). Většinu času trávil v Oseckém klášteře, z počátku snažil vystupovat podobně jako Zbyněk, ale nebyl ani tolik výbojný ani respektovaný u stavů i u papežského nuncia. BOROVIČ, Klement. *Dějiny diecése pražské*. s. 308.

⁴⁶⁸ SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. s. 612–613.

⁴⁶⁹ BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. s. 33.

⁴⁷⁰ Podle BOROVIČ, Klement. *Dějiny diecése pražské*. s. 307 byl Zbyněk jmenován papežem Pavlem V. kardinálem, ale zemřel dříve, než si převzal kardinálský klobouk. Jeho jméno však nebylo nikdy zveřejněno a nelze jej tak za kardinála pokládat. Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. s. 33.

Závěr

Práce se snažila představit dobu konce 16. a začátku 17. století, její charakter, stav společnosti i problém konfesijní nejednotnosti v českých zemích. V návaznosti na tyto dějiny pak nastínila život aristokrata na dvoře Rudolfa II. se zaměřením na jeho náboženské poslání.

Je zjevné, že toto téma stále ukrývá mnoho nezodpovězených otázek – ve Zbyňkově osobním životě i v zastávání arcibiskupského úřadu. V práci bohužel nebyl prostor na větší seznámení se s jeho bratry Václavem a Ladislavem, ani na obsáhlejší zmapování jejich spolupráce (Ladislav jako hlava rekatolizačního úsilí na Moravě na začátku 17. století prováděl sice „vlastní“ rekatolizaci, ale v mnohém navazoval na svého bratra – např. se sám zasloužil o uvedení kapucínského řádu do Brna roku 1604). Většího badatelského rozvinutí by byly hodny i Zbyňkovy vztahy s ostatními příbuznými, např. se synovcem Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic, jehož rukami procházela většina korespondence vedená mezi arcibiskupem Zbyňkem a císařem Rudolfem. V rámci Zbyňkovy korespondence bylo zajímavým zjištěním, že v sobě kromě převládajících dopisů rekatolizačního charakteru (dopisy s městy a jejich radními ohledně Zbyňkem zapovězených nekatolických predikantů a naopak dosazených jím vybraných katolických farářů) ukrývá i listy charakteru světského, jak bylo vidět např. v korespondenci z roku 1594 ohledně vojenského pluku bratra Václava. Zbyňkova korespondence je však obecně stále „velkou neznámou“ a práce pro svůj charakter pouze nastínila, v čem tkví její těžiště.

Zabývala jsem se primárně roky 1592–1606 spojenými se Zbyňkovým arcibiskupským působením a s jeho rekatolizačními pokusy. V tomto kontextu bylo pojednáno o spolupráci s papežskými nuncií i s císařem, o situaci v dolní konsistoři spojenou se Zbyňkovým i Specianovým plánem proti nekatolíkům, o zásazích proti nekatolickým predikantům a jejich zavádění novot ve víře i o uvedení kapucínského řádu do Čech, který měl přispět s restaurací katolického náboženství v Čechách. V poslední fázi je pojednáno o vyvrcholení Zbyňkových rekatolizačních snah v podobě svolání diecézní synody roku 1605 reagující na tridentská ustanovení. Mimoto práce reflektuje všeobecnou situaci znovuoobnověného pražského arcibiskupství včetně jeho svázání s rytířským řádem křížovníků s červenou hvězdou.

Cílem práce bylo ukázat, jaké záležitosti měla na starosti arcibiskupská kancelář na přelomu 16. a 17. století, jak se od toho odvíjel život pražského arcibiskupa, jeho povinnosti, starosti i osobní úsudky. Vzhledem k těmto cílům i k množství neprobádané literatury a pramenů byla zvolena strategie kratšího pojednání o více faktorech a tématech

než detailnější rozvinutí jednoho či dvou témat – což by zajisté bylo možné i přínosné, avšak nebylo to cílem této práce. Ve shodě s těmito stanovenými cíli se tak práce pokusila zkratkovitěji upozornit na jednotlivé typy záležitostí, arcibiskupův přístup k nim a o nastínění jejich dalšího vývoje.

Seznam použitých zkratek

APA – Archiv pražského arcibiskupství

ČČH – Český časopis historický

ČČM – Časopis Matice moravské

ČKD – Časopis katolického duchovenstva

ČL – Český lid

Ka – karton

NLN – Nakladatelství Lidové noviny

SHK – Sborník historického kroužku

SČ – Směny české

Seznam literatury

BARTŮŇEK, Václav. *Probošt Zbyněk Berka z Dubé*. In: 900 let litoměřické kapituly. Praha: Česká katolická charita, 1959.

BOBKOVÁ–VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006.

BOROVÝ, Klement. *Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský*. Praha: Nákladem Dědictví svatého Prokopa, tiskem kn. arcib. knihtiskárny za Rohlíčka a Sieverse, 1873.

BOROVÝ, Klement. *Bedřich kníže ze Švarcenberku, kardinál pražský*. Praha: Katolický spolek tiskový, 1875.

BOROVÝ, Klement. *Dějiny diecése pražské. Národní dům český v Římě*. Praha: Dědictví Svatojánské, 1874.

BOROVÝ, Klement. *Martin Medek, arcibiskup pražský*. Praha: Dědictví svatého Prokopa, 1877.

BOROVÝ, Klement. *Úřední sloh církevní: příručná kniha praktického úřadování pro katolické duchovenstvo*. Praha: B. Stýblo, 1887.

BREITENBACHER, Antonín. *Kandidatura kardinála Ondřeje Rakouského na biskupství olomoucké*. Časopis Matice moravské, ročník 32. 1908.

BREITENBACHER, Antonín. *Příspěvek k dějinám reformace moravského kléru za biskupa Stanislava Pavlovského. Aféra Phitoponova*. Časopis Matice moravské, ročník 31. 1907.

BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha: LOGIK s.r.o., 2000.

BŮŽEK, Václav. Král, Pavel, ed. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007.

BŮŽEK, Václav a kol. *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010.

BŮŽEK, Václav. KRÁL, Pavel, ed. *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. České Budějovice, 2006.

BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002.

DOLEŽAL, Petr. SKÝBOVÁ, Anna. *Papežský nuncius Casare Speciano a Čechy na počátku jeho působení v Praze*. Praha, Univerzita Karlova: Katedra českých a slovenských dějin, 1991.

HEROLD, Eduard. OLÍVA, Viktor. *Vyšehrad*. V Praze: Topič, 1894.

HLAVÁČEK, Petr. *Kapitula sv. Štěpána – centrum katolické reformy nebo náboženského reformalismu? Kaleidoskop litoměřických dějin z doby české a evropské reformace*. In: *Litoměřická kapitula. 950 let od založení. Ústní nad Labem*, 2007.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. POLC, Jaroslav V. *Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*. Praha: Zvon, 1994.

JANÁČEK, Josef. *Rudolf II. a jeho doba*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1987.

JUROK, Jiří. *Česká šlechta a feudalismus ve středověku a raném novověku*. Nový Jičín, 2000.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: Zvon, 1991.

KAUFMANN, Thomas. *Buchdruck und Reformation. Buchkulturgeschichtliche Beobachtungen, insbesondere zu Innovationen in der Wittenberger Produktion der Jahre 1517 und 1520*. In: HRACHOVEC, Petr. SCHWERHOFF, Gerd. MÜLLER, Winfried. SCHATTKOWSKY, Martina. *Norm und Struktur. Reformation als Kommunikationsprozess: Die Böhmisches Kronländer und Sachsen*. Praha: Historický ústav, 2021.

KAVKA, František. SKÝBOVÁ, Anna. *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepce habsburské rekatolizace Čech*. Praha: Universita Karlova, 1969.

KNOZ, Tomáš. *Karel st. za Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha: Vyšehrad, 2008.

KOLDINSKÁ, Marie. *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravišti*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2004.

KROPÁČEK, Jiří. *Arcibiskupský palác v Praze*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012.

KUTNAR, František; MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

LETOŠNÍK, Václav. *Poselství Václava Berky z Dubé na Rychmburce k polskému dvoru 1593*. Příspěvek k polským dějinám. In: WEINGART, Miloš. DOBIÁŠ, Josef. PAULOVÁ, Milad, redd. *Z dějin východní Evropy a Slovanstva*. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi k šedesátým narozeninám. Praha: A. Bečková, 1928.

MACCARRONE, Michele. *Církevní dějiny. Část čtvrtá. Novověk*. Překlad a úprava Jaroslav V. Polc. Praha: Katolická teologická fakulta UK, 1995.

MACEK, Jaroslav. *950 let litoměřické kapituly*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

MARAT, P. F. X. *Postulace křižovnických velmistřů*. Tiskem Karla Bellmanna v Praze, 1895.

MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004.

MATOUŠEK, Josef. *Kurie a boj o konzistoř podobojí za administrátora Rezka*. Český časopis historický, č. 37. V Praze: Bursík a Kohout, 1931.

MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha: Česká katolická charita, 1982.

MIKULEC, Jiří. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha: Historický ústav, 2013.

MŽYKOVÁ, Marie. MAŠEK, Petr. KASÍK, Stanislav. *Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu*. České Budějovice, Veduta, Historia Nobilium, 2002.

NAVRÁTIL, Bohumil. *Biskupství olomoucké 1576–1579 a volba Stanislava Pavlovského*. V Praze: Nákladem jubilejního fondu Královské české společnosti nauk, 1909.

NOVÁČEK, V. J. *Spor o nárek cti mezi Marií Valdštejnskou z Lobkovic a pražským arcibiskupem 1596–1600*. In: *Věstník Královské české společnosti nauk*. Třída filosoficko – historicko – filologická. č. 1. 1905.

OPATRNÁ, Marie. *Renesanční kaple sv. Jana Křtitele v Arcibiskupském paláci v Praze*. 2008. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce Zlatohlávek, Martin.

OTTOVÁ, Michaela. KOTKOVÁ, Olga. NESPĚŠNÁ HAMSÍKOVÁ, Magdalena. *Živá spojení. Lucas Cranach a severozápadní Čechy*. Severočeská galerie výtvarného umění v Litoměřicích, 2019.

Ottův slovník naučný. III. díl: B–Bianchi. Praha: J. Otto, 1890.

PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*. Praha: Panorama, 1989.

PAZDEROVÁ, Alena. *Nuncius Speciano a konvertita Lange (Příspěvek ke Specianovým vydavatelským aktivitám v prvních měsících jeho pražského působení)*. In: *Pocta Elišce Čáňové. Sborník k životnímu jubileu*. Státní úřední archiv v Praze, 2003.

PODLAHA, Antonín. ŠITTLER, Eduard. *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze*. Praha: Dědictví svatého Prokopa, 1903.

PODLAHA, Antonín. *Ilustrovaný průvodce metropolitním chrámem svatého Víta v Praze*. V Praze: nákladem vlastním, 1929.

PODLAHA, Antonín. *Nástěnný obraz Nanebevzetí Panny Marie v kapli sv. Václava na hradě Pražském z r. 1593*. In: *Památky archaeologické a místopisné*. Organ Archaeologického sboru Musea Království českého a Historického spolku v Praze. Ročník 22. č. 7–8. Archaeologický sbor Musea Království českého: Praha, 1907.

PODLAHA, Antonín. *Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé*. In: *Sborník historického kroužku*. Ročník VI. Číslo I. 1905.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrže Království českého*. Díly I.–XV. V Praze: Tiskem a nákladem knihtiskárny Františka Šimáčka, nakl. Šolc a Šimáček, 1882–1927.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrže Království českého*. Díl první: Chrudimsko. V Praze: Tiskem a nákladem knihtiskárny Františka Šimáčka, 1882.

SEDLÁK, Jan. *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z r. 1605*. In: *Časopis katolického duchovenstva*, č. 10. Praha: Rohlíček a Sievers, 1890.

SCHLENZ, Johann E. *Geschichte des Probsteistiftes St. Stephan in Leitmeritz*. Prag, 1933.

SOMMER, Vítězslav. *Marxismus a historiografie*. In: ČECHUROVÁ, Jana; RANDÁK, Jan, a kol. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny ; Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2014.

ŠIMEK, Tomáš (ed.) a kolektiv. *Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Severní Čechy. Praha: Svoboda, 1984.

ŠIMEK, Tomáš (ed.) a kolektiv. *Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. IV. díl. Západní Čechy. Praha: Svoboda, 1985.

ŠIMEK, Tomáš (ed.) a kolektiv. *Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VI. díl. Východní Čechy. Praha: Svoboda, 1989.

ŠIMEK, Tomáš (ed.) a kolektiv. *Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VII. díl. Praha a okolí. Praha: Svoboda, 1988.

ŠTĚPÁN, Jan. *Proč se ve znaku olomouckého biskupa Jana Mezouna z Telče nachází Leliwa?* In: *Genealogické a heraldické informace*. Ročník 22. Brno, 2002.

TEJČEK, Michal. *Kapucíni v Brně v 17.–18. století*. In: *Brno v Minulosti a dnes*. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna. XVIII. Archiv města Brna, 2005.

TISCHER, František. *Uvedení kapucínského řádu do Čech okolo roku 1600*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1907.

TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl XII. V Praze: V kommissí u Františka Řivnáče, 1901.

URBAN, Jan. *Lichtenburkové : vzestupy a pády jednoho panského rodu*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.

VOREL, Petr. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek VII. 1526–1618. Praha, Litomyšl: Paseka, 2005.

WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*. Svazek první. V Praze: Nákladem České akademie věd Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895.

ZÍBRT, Čeněk. *Synoda r. 1605 proti pověrám*. In: *Český lid*, vol. 26, no. 5. Czech academy of sciences, 1926.

Seznam pramenů

BERKA Z DUBÉ A LIPÉ, Zbyněk. *Synodus Archi-Dioecesana Pragensis: habita ab Illustrissimo & Reverendissimo Domino Domino Sbigneo Berka Dei et Apostolice Sedis Gratia Aarchi-episcopo Pragensi, et Principe, Legato nato &c.* Pragae: Typis Nigranianis, 1605.

KOLDINSKÁ ŠEDIVÁ, Marie. MAŤA, Petr, ed. *Deník rudolfinského dvořana. Adama mladšího z Valdštejna (1602–1633)*. Praha: Argo, 1997.

Kosmova kronika česká, ed. Hrdina, Karel. Praha: Svoboda, 1975.

Kronika tak řečeného Dalimila. ed. Bláhová, Marie. Krčmová, Marie. Vrbová, Hana. Praha: Svoboda, 1977.

MAREK, Pavel, ed. *Svědectví o ztrátě starého světa. Prameny k českým dějinám 16. – 18. století. Řada B, svazek I. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005.

Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a z Košumberka, vladaře domu hradeckého, pána na Hradci Jindřichově, Stráži, Telči, Žirovnici a Mělníce, nejvyššího dědičného šenka království českého, císařův Ferdinanda II. a III. skutečného tejného raddy a komorníka, rytíře Zlatého rouna. Svazek 1, MGB. Příprava vydání Josef Jireček. Praha: Ignác Leopold Kober, 1866.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VII. 1586–1591. V Praze: Nákladem Výboru zemského Království českého, 1891.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. VIII. 1592–1594. V Praze: Nákladem Výboru zemského Království českého, 1895.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IX. 1595–1599. V Praze: V Praze: Nákladem Výboru zemského Království českého, 1897.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. X. 1600–1602. V Praze: V Praze: Nákladem Výboru zemského Království českého, 1900.

SPECIANO, Cesare – PAZDEROVÁ, Alena – OHLÍDALOVÁ, Anna – SANDER, Rudolf. *Epistulae et sancta nuntiorum apostolicorum apud imperátorem 1592–1628. Tomus I., Epistulae et acta Caesaris Speciani 1592–1598. Pars I. Mai 1592 – Dezember 1592* /. edidit Alena Pazderová ; Übersetzung ins Deutsche Anna Ohlidal, Rudolf Sander. Praeae: Archivum Nationale, 2016.

SPECIANO, Cesare – PAZDEROVÁ, Alena – OHLÍDALOVÁ, Anna – SANDER, Rudolf. *Epistulae et sancta nuntiorum apostolicorum apud imperátorem 1592–1628. Tomus I., Epistulae et acta Caesaris Speciani 1592–1598. Pars II. Januar 1593 – Dezember 1593* /. edidit Alena Pazderová ; Übersetzung ins Deutsche Anna Ohlidal, Rudolf Sander. Praeae: Archivum Nationale, 2016.

SPECIANO, Cesare – PAZDEROVÁ, Alena – OHLÍDALOVÁ, Anna – SANDER, Rudolf. *Epistulae et sancta nuntiorum apostolicorum apud imperátorem 1592–1628. Tomus I., Epistulae et acta Caesaris Speciani 1592–1598. Pars III. Januar 1594 – Dezember 1594* /. edidit Alena Pazderová ; Übersetzung ins Deutsche Anna Ohlidal, Rudolf Sander. Praeae: Archivum Nationale, 2016.

Zápisky Viléma Slavaty z let 1601–1603. Příprava vydání Antonín Rezek. Praha: Královská česká společnost nauk, 1887.

Seznam archivní pramenů

Národní archiv – archiv pražského arcibiskupství (APA):

APA I. – historica-archiepiscopalia:

C 103/1, invč. 3286, ka 2002b

APA I. – listiny:

fol. 102

fol.127

Seznam příloh

1. Obraz arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé a Lipé.
2. Berkovská hrobka v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha, kde byl Zbyněk Berka pohřben.
3. Zachovaný renesanční portál vchodu do kaple sv. Jana Křtitele (1599).
4. Detail portálu vchodu do kaple sv. Jana Křtitele s erbem Zbyňka Berky z Dubé a Lipé.
5. Listina z 18. dubna 1594. Zbyňkova listina o sporu mezi Elizabetou na jedné a Simonem Bausá na druhé straně.
6. Listina z 6. května 1597. Adresována Zbyňkovi Berkovy krejčovským cechem v Brandýse nad Labem přimlouvajícím se za jejich kněze Václava.
7. Listina z 6. května 1597. Adresována Zbyňkovi Berkovy krejčovským cechem v Brandýse nad Labem přimlouvajícím se za jejich kněze Václava. Detail.
8. Listina z 6. května 1597. Adresována Zbyňkovi Berkovy krejčovským cechem v Brandýse nad Labem přimlouvajícím se za jejich kněze Václava. Druhá strana.
9. Listina z 28. července 1601. Zbyňkova ordinace kněze na smečenském panství Jaroslava Bořity z Martinic.
10. Detail pečeti Zbyňka Berky z Dubé a Lipé.

Obrazová příloha

1. Obraz arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé a Lipé

2. Berkovská hrobka v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha, kde byl Zbyněk Berka pohřben

3. Zachovaný renesanční portál vchodu do kaple sv. Jana Křtitele (1599)

4. Detail portálu vchodu do kaple sv. Jana Křtitele s erbem Zbyňka Berky z Dubé a Lipé

S BIGNIVS DEI GRATIA ARCHIEPISCOPUS
 Pragensis Legatus natus, Supremus ac Generalis
 Magister Ordinis Crucigerorum cum rubea Stella per Bohemiam
 Moraviam Silesiam Poloniam &c. Notum facimus omnibus
 et singulis maxime quorum interest, quod in controuertente
 causa Matrimoniali, inter Elizabetham Tiesikoua Aetricem
 ex una, et Simonem Bausa Reum, ex parte altera, Pilsnenses,
 iuris et auditis uniuersis et singulis partium accusationibus,
 responsionibus, confessionibus, proprijs chirographis, allegationibus,
 et solitis circumstantijs, auctoritate nostra ordinaria, qua fungi
 mur, diligenti prius adhibito omnium Actorum examine, et
 communicato consilio, cum P^{at}r. Prelatis Metropolitane n^{ost}re
 Ecclesie, et Jurisperitis, pro tribunali sedentes, nec aliud nisi
 Deum et iusticiam eius pro oculis habentes, in Dei omnipotentis
 nomine definimus, et pronunciamus, inter dictas personas Eliza-
betam, et Simonem Bausa Pilsnenses, uerum legitimumq; esse
 Matrimonium, et in facie Ecclesie solenni-tandum, et partem con-
 trafacientem debitis iuris remedijs compellendam. Et hoc in nomine
 Patris, et Filij, et Spiritus sancti. Lata est hęc sententia in Con-
 sistorio Archiepiscopali 18 Aprilis Anno, M.DLXXXIII.
 S. Bignius Ber^g
 no p^{ro}

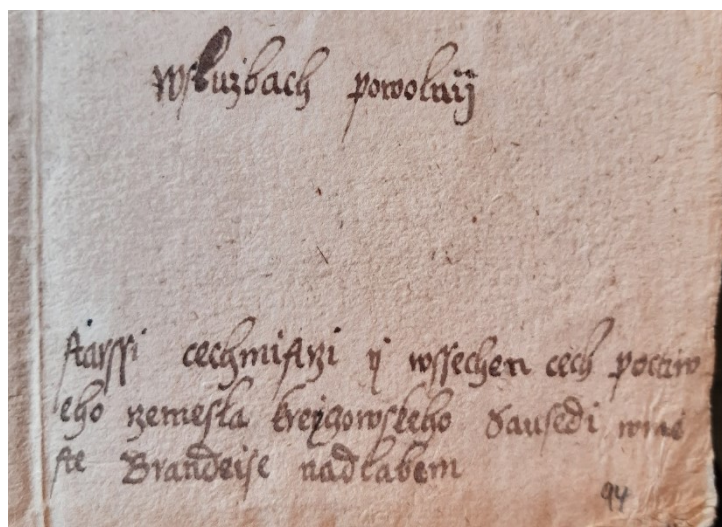
5. Listina z 18. dubna 1594. Zbyňkova listina o sporu mezi Elizabetou na jedné a Simonem Bausá na druhé straně.

Nedůvodně si osvicene knize wassi oswicene knizecý milost na dvo
 eich nehodnich wssal zwiny a laski prave knzeanstve pochazegycich mod
 lictbach mi potzební zemesnici spoloznie wssiceni napannu Bohu wssim
 ohangim a geho swate Dostte milosti prodlauzeneho zdrawy stajne n
 ad geho cirkwy swatan dpravomani adyastidelný prospěch na geho dvo
 ale Dostte wete dnozi wissugeme a sluzebni zadame oswi
 ane knize wassi knizecý milost got zname kteral wssiceni lyde s
 mitedni natomto dwete dau zobwlastniho pzirozeni sweho wssiceti
 m padum anezestem y polikram podani galoz owssim mi wssu lide
 a potzební zemesnici to dardine jie owssim pan Duh dpravodliwego
 dardu sweho dze wrehoost od geho swate milosti ustanomenau nak
 ohoz koliv nie bezpizimi prepausteli nerazi jako na wassi knizecý
 milostim wssaz knz wacław dpravce cirkewni nass az posamad w
 wssani wassi knizecý milost zstawa y dauw my lgeho wetele prozbe
 lastau knzeanstau hnuti zemsi naležitau uctiwozi dauptantiwé a
 durné wassi oswicene knizecý milost sluzebni a pozizenié wssim
 e azatehoz dpravce nassého kwassi knizecý milost prosiwne se
 pziwtauwame jie genu geho prowiniéi wgemz tak koliv proti wa
 ssi knizecý ^{milost} prozhegil milostiwé waziti a geho tegoz stakorweho weze
 ni zmitosa knizeci wssazem milostiwim prazna wginiti možli razi
 te pro oclatu pana Boha amy se toho wassi oswicene knizecý milo
 sti sluzebni nehodnjimi sluzdami dwaimi do dluhorwati a na m
 odlicbach dwicich wssich dobreich wicý zadati pziwondame datgu
 m w miesie Brandeise wauterey po nedeli prosebné 2etha 97

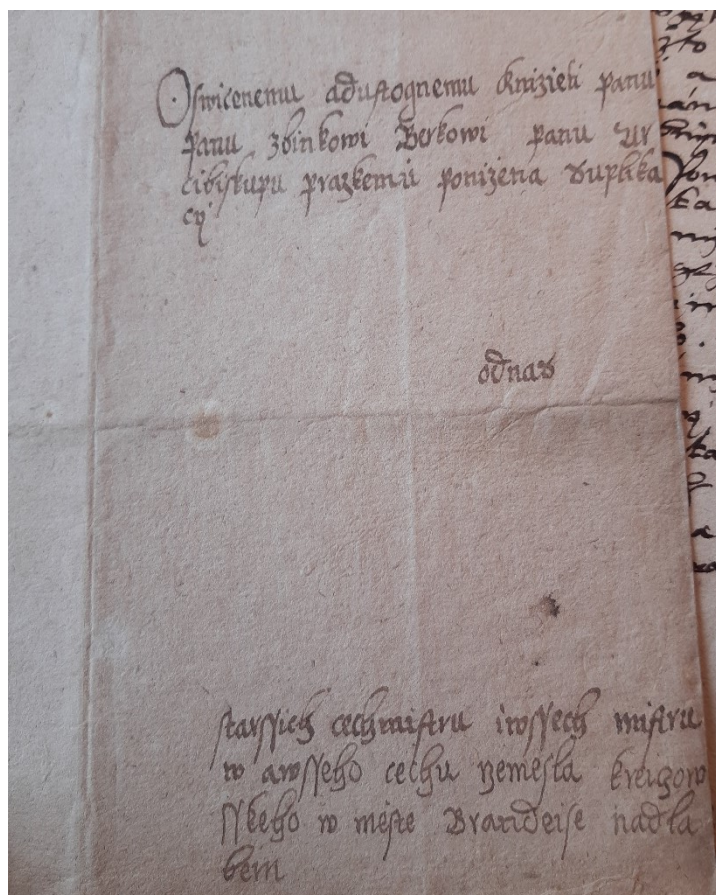
Wassi knizecý milost

w sluzbach powolauj

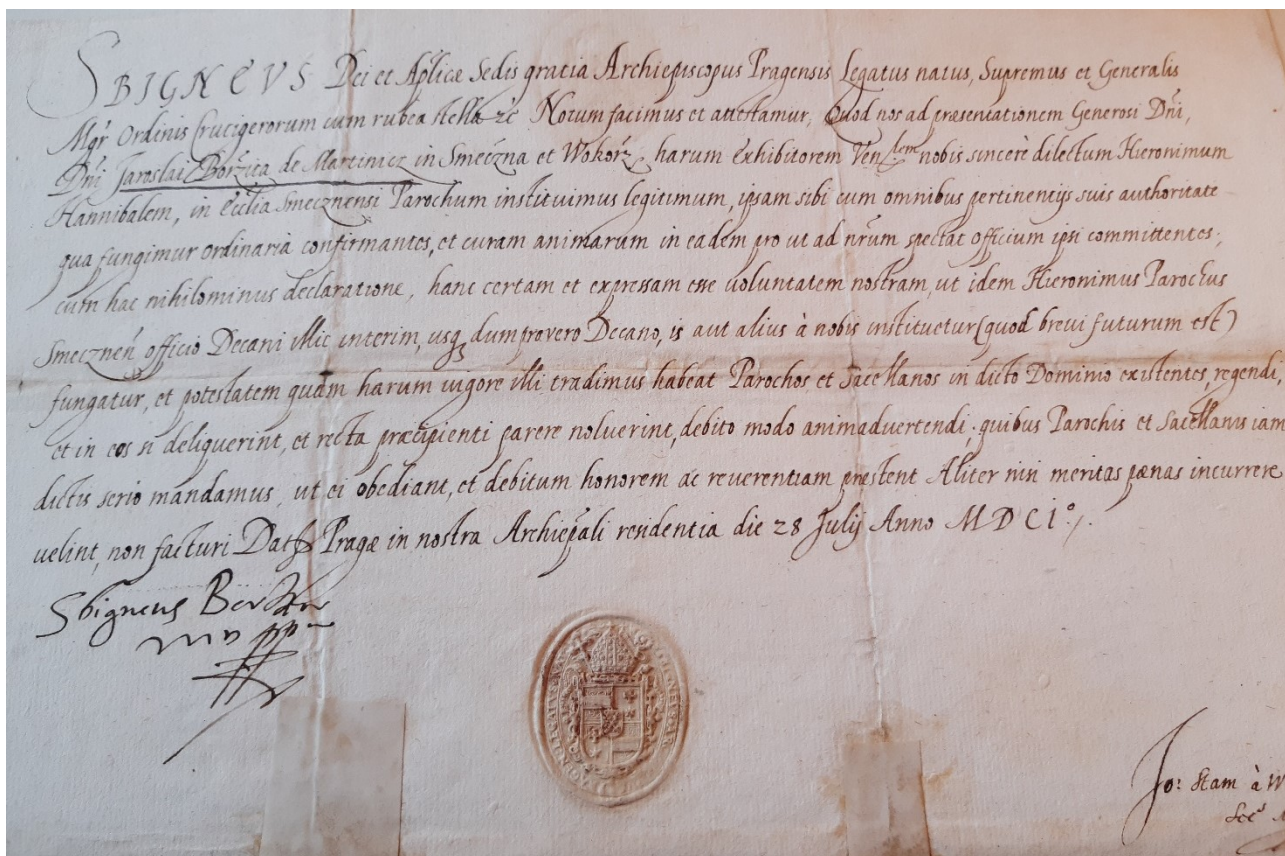
6. Listina z 6. května 1597. Adresována Zbyňkovi Berkovy krejčovským cechem v Brandýse nad Labem přimlouvajícím se za jejich kněze Václava.

7. Listina z 6. května 1597. Adresována Zbyňkovi Berkovy krejčovským cechem v Brandýse nad Labem přimlouvajícím se za jejich kněze Václava. Detail.

8. Listina z 6. května 1597. Adresována Zbyňkovi Berkovy krejčovským cechem v Brandýse nad Labem přimlouvajícím se za jejich kněze Václava. Druhá strana.

9. Listina z 28. července 1601. Zbyňkova ordinace kněze na smečenském panství Jaroslava Bořity z Martinic.

10. Detail pečeti Zbyňka Berky z Dubé a Lipé.